

№4 2021 (106)

Видається з жовтня 1999 року
Реєстраційне свідоцтво:
серія KB №23669-13509 PR
від 9 листопада 2018 року
ISSN 1562-529X
Передплатний індекс: 22863

ЗАСНОВНИКИ:

Харківський національний
університет радіоелектроніки

Харківський національний
педагогічний університет
ім. Г. С. Сковороди

Харківський регіональний інститут
державного управління Національної
академії державного управління
при Президентові України

Приватна фірма «Колегіум»

РЕДАКЦІЯ

Ю. Д. БОЙЧУК,
головний редактор
Л. О. БЕЛОВА,
заступник головного редактора
О. П. КОТУХ,
відповідальний редактор

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ

Україна, 61166, Харків,
просп. Науки, 14. ХНУРЕ

тел.: +38 (093) 688-43-30,
+38 (057) 702-08-30

E-mail: newcollegium.journal@gmail.com

Затверджено вченою радою
ХНПУ ім. Г. С. Сковороди,
протокол №11 від 22.11.2021

**Журнал внесено до переліку
наукових фахових видань України
з педагогічних наук, категорія "Б"**

**Видається за сприяння
Ради ректорів вищих навчальних
закладів Харківської області
та Харківського університетського
консорціуму,
за підтримки Департаменту науки
і освіти Харківської обласної
державної адміністрації**

НОВИЙ КОЛЕГІУМ

НАУКОВИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЖУРНАЛ

ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

РЕДАКЦІЙНА РАДА

- В. І. АСТАХОВА, доктор історичних наук, професор, Україна
В. С. БАКІРОВ, доктор соціологічних наук, професор, академік НАН
України, член-кореспондент НАПН України, Україна
Л. О. БЕЛОВА, доктор соціологічних наук, професор, Україна
В. О. БОГОМОЛОВ, доктор технічних наук, професор, Україна
Ю. Д. БОЙЧУК, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент
НАПН України, Україна
Т. О. ДОВЖЕНКО, доктор педагогічних наук, професор, Україна
В. А. КАПУСТНИК, доктор медичних наук, професор, Україна
О. Е. КОВАЛЕНКО, доктор педагогічних наук, професор, Україна
Т. В. КРУТСЬКИХ, доктор фармацевтичних наук, професор, Україна
А. І. КУЗЬМІНСЬКИЙ, доктор педагогічних наук, професор, член-корес-
пондент НАПН України, дійсний член Міжнародної слов'янської акаде-
мії освіти імені Я. А. Коменського, Україна
С. Є. ЛУПАРЕНКО, доктор педагогічних наук, професор, Україна
О. О. МАТВЕСВА, доктор педагогічних наук, доцент, Україна
С. В. ПАНЧЕНКО, доктор технічних наук, професор, Україна
Л. Є. ПЕРЕТЯГА, доктор педагогічних наук, професор, Україна
В. С. ПОНОМАРЕНКО, доктор економічних наук, професор, член-корес-
пондент НАПН України, Україна
Н. О. ПОНОМАРЬОВА, доктор педагогічних наук, професор, Україна
В. П. САДКОВИЙ, доктор наук з державного управління, професор,
Україна
В. В. СЕМЕНЕЦЬ, доктор технічних наук, професор, Україна
Є. І. СОКОЛ, доктор технічних наук, професор, член-кореспондент НАН
України, Україна
В. В. СОКУРЕНКО, доктор юридичних наук, професор, член-кореспон-
дент Національної академії правових наук України, Україна
Т. О. СТРЕЛКОВА, доктор технічних наук, професор, Україна
Д. Л. ЧЕРЕДНІК, кандидат технічних наук, доцент, Україна
МАРК БРАУН, професор, директор Національного інституту цифрового
навчання, Дублінський міський університет, Ірландія
ТЕРЕЗА ЯНИЦКА-ПАНЕК, професор PUSB, Державний університет
Стефан Баторій в Скерневице, Польща

ЗМІСТ

ОСВІТА ТА СУСПІЛЬСТВО

<i>Бойчук Ю.</i> Тенденції і перспективи розвитку сучасної педагогічної освіти	3
<i>Пономарьов О., Черемський М.</i> Вчитель знедолених та скривджених	15

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА УПРАВЛІННЯ

<i>Нікуліна Н., Завгородній І., Перцев Д., Краснікова С., Маракушин Д., Баглаєнко Т.</i> Ректорський контроль та особливості його проведення в умовах дистанційного навчання	24
<i>Садковий В., Андронов В., Попов В.</i> Дистанційне навчання: сучасний стан та перспективи розвитку	30
<i>Зміївський Г., Горбунов В.</i> Особливості впровадження мультимедійних технологій у військову освіту	36
<i>Кириченко І.</i> Сучасні реалії емоційного вигорання працівників ІТ-сфери	40

МЕТОДОЛОГІЯ ОСВІТИ

<i>Садковий В., Овсяннікова Я.</i> Використання сучасних психотренінгових технологій в межах відновлювального періоду фахівців екстремального профілю діяльності	45
<i>Левкін А., Левкіна Р., Котко Я.</i> Інформаційні технології у навчанні студентів	50
<i>Соколова А., Бахова Д.</i> Виконавська інтерпретація оперних вокальних жанрів у процесі вокальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва	54
<i>Деркач Г.</i> Дискурсивна діяльність мовної особистості студентів-іноземців у професійних ситуаціях спілкування	59
<i>Демченко В.</i> Самосвідомість як важливий фактор оптимізації процесу психологічної адаптації першокурсників до навчальної діяльності	63
<i>Ляшенко А.</i> Стрес як корисний психофізіологічний стан в умовах змагальної діяльності юних плавців-підводників	68

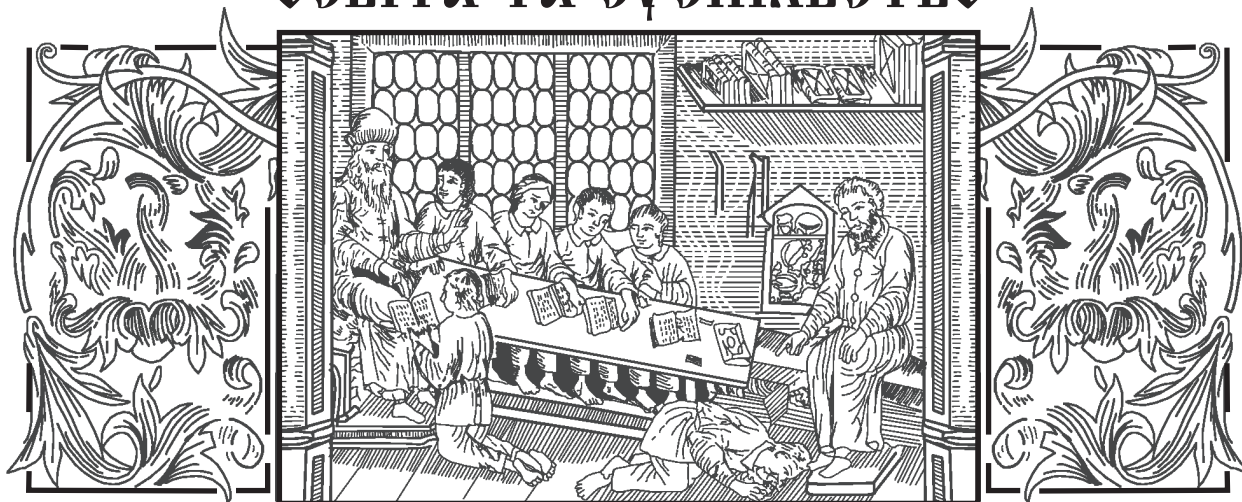
ЛІТОПИС

<i>Панченко С., Остапюк Б., Колесник К.</i> Георгій Миколайович Кірка — видатний випускник Харківського інституту інженерів залізничного транспорту	72
<i>Демченко А., Дербілова О.</i> 100 лет ХГАДИ!	78
Анотації	84

Мова видання — українська, російська, англійська.
Художник обкладинки *О. Дербілова.*
Виконавець комп'ютерної верстки *В. Тарасенко.*
При використанні матеріалів журналу посилання на «НК» обов'язкове.
Точка зору редакції може не співпадати з точкою зору авторів.
Підп. до друку 30.11.2021. Формат 84×108/8. Папір офсетний.
Друк на ризографі. Умов. друк. арк. 9,7. Облік-вид. арк. 9,2.
Тираж 300 прим. Зам. № 114. Ціна договірна.
Частина тиражу розповсюджується безкоштовно.

Адреса редакції: Україна, 61166, Харків, просп. Науки, 14, Харківський національний університет радіоелектроніки. Тел. (057) 702-08-30. E-mail: newcollegium.journal@gmail.com
Оригінал-макет підготовлено і тираж надруковано в ПФ «Колегіум», 61093, Харків, вул. Іллінська, 57/121, тел. (057) 703-53-74. Свідоцтво про держреєстрацію: серія КВ № 16592-5064ПР від 23.04.2010.

© «Колегіум», 2021.

УДК 378.013-027.15

DOI:10.30837/nc.2021.4.03

Тенденції і перспективи розвитку сучасної педагогічної освіти

Юрій Бойчук,

доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України, ректор
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди

Сучасні глобалізаційні виклики актуалізують розробку і реалізацію ефективної стратегії розвитку вищої педагогічної освіти. Модернізація педагогічної освіти обумовлена також необхідністю формування нової генерації висококваліфікованих педагогів з інноваційним, творчим типом мислення, високим рівнем розвитку світоглядної культури [3; 6].

Освіта як найважливіший соціальний інститут, який сприяє розвитку людських ресурсів, демократії і рівності, виконує за допомогою педагога наступні важливі функції у суспільстві, а саме:

- розвиває творчі здібності людини, поглиблює її участь в економічному, соціальному і культурному житті суспільства, забезпечуючи більш ефективний внесок в інноваційний розвиток людства;
- впливає на соціальний прогрес і продуктивність відтворення культури;

- відіграє ключову роль в технологічних перетвореннях;
- забезпечує рівень відповідності людини сучасним вимогам, розвиток її духовності, інтелектуальності, творчості і практичності, поєднання ірраціональності і раціональності та інших якостей, необхідних сучасній людині в повсякденному житті в умовах впровадження інновацій;
- поліпшує взаємини людини з навколишнім природним середовищем тощо.

Педагогічна освіта разом з іншими соціокультурними інститутами виконує низку базових функцій по відношенню до особистості й суспільства, серед яких можна виділити наступні:

- реляційна функція — спрямована на засвоєння певних соціальних ролей і статусів майбутніми педагогами, що відбуваються в процесі соціалізації і входження в світ майбутньої професії;

- регулятивна функція — націлена на вироблення стандартів поведінки майбутнього педагога у відповідності з вимогами педагогічної діяльності, здійснення соціального контролю над його діяльністю і поведінкою;

- аксіологічна функція — пов'язана з усвідомленням і оволодінням ціннісними основами педагогічної діяльності майбутніми педагогами в процесі професійної підготовки;

- освітня функція — спрямована на формування у майбутніх педагогів системи фундаментальних і спеціальних знань, необхідних для якісного виконання професійних обов'язків, оволодіння педагогічною майстерністю, методологією науково-дослідної роботи;

- виховна функція — обумовлена необхідністю цілісного розвитку особистості майбутнього педагога, його морально-духовного, фізичного, естетичного, екологічного, правового виховання, розвитку цілісного світогляду, який базується на соціально-моральних нормах, цінностях, ідеалах і який проявляється в гуманістичному ставленні до навколишнього світу і майбутньої професії;

- розвивальна функція — спрямована на розвиток інтелекту, творчого мислення, професійно значущих особистісних якостей майбутнього педагога, його індивідуального стилю педагогічної роботи;

- економічна функція — активне включення педагогічної освіти у функціонування і розвиток ринку освітніх послуг, розвиток діяльності науково-дослідних груп і колективів викладачів і студентів з метою отримання позабюджетного фінансування педагогічних вишів, що буде сприяти їх економічному зростанню і матеріально-технічному забезпеченню;

- інноваційна функція — визначає розробку, розвиток і розповсюдження наукових ідей, технологій, інноваційного досвіду роботи в сфері педагогічної діяльності з метою вдосконалення якості педагогічної освіти.

Педагогічну освіту можна представити як сукупність напрямів розвитку особисто-

сті майбутнього педагога в процесі теоретичного навчання і практичної підготовки. Широкий спектр завдань, які приходить ся вирішувати майбутньому педагогу, вимагає високого рівня теоретичної обґрунтованості технологій його діяльності. Це, в свою чергу, передбачає самостійну постановку і вирішення професійних проблем, пошук необхідної для цього інформації, оволодіння методами психолого-педагогічної науки, готовності до інноваційної діяльності, творчого підходу до методичного забезпечення педагогічної діяльності.

На розвиток педагогічної освіти безумовний вплив мають цивілізаційні реалії ХХІ століття:

- скорочення циклів оновлення багатьох технологічних процесів, які стали коротшими за період активної соціальної діяльності людини, що породжує необхідність багаторазового перенавчання й освіти впродовж життя;

- виключно швидкий розвиток систем електронної комунікації, засобів дистанційної освіти, що дозволяє здійснювати масове навчання людей будь-якого віку незалежно від місця їхньої роботи і проживання;

- розвиток сучасної освіти і передової науки є одним з ключових пріоритетів, необхідних для входження соціуму в число найбільш розвинених і конкурентоспроможних країн світу.

Треба відзначити, що людство може протистояти будь-яким викликам часу, якщо буде розуміти їх об'єктивну природу, протиріччя і суть та зможе донести знання про ці виклики до свідомості людей за допомогою освіти в істинному, а не спотвореному вигляді.

У зв'язку з цим необхідно виділити тенденції розвитку педагогічної освіти, які визначають не тільки її направленість, але і перспективи її розвитку. Ці тенденції, відображаючи в собі загальні тенденції — світові, національні, регіональні, — включають і специфічні, характерні саме для системи педагогічної освіти.

Тенденції розвитку вітчизняної системи педагогічної освіти мають нерозри-

вний зв'язок з соціальними тенденціями світового рівня.

По-перше, *затребуваність соціально-педагогічної діяльності*, яка є феноменом цивілізованого суспільства і підготовки кваліфікованих педагогічних кадрів для її оптимального функціонування. У теперішній час відбувається зміна освітньої парадигми індустріального суспільства на освітню парадигму постіндустріального суспільства. У зв'язку з цим необхідно відмовитися від розуміння освіти як отримання готового знання й уявлення про педагога як носія готового знання. Освіта є надбанням особистості, засобом її самореалізації в житті, побудови особистої кар'єри. А це змінює цілі освіти, її мотиви, норми, форми і методи і, звичайно, роль педагога.

По-друге, *орієнтація на Людину* як найвищу цінність соціального буття і ставлення до неї як до суб'єкту пізнання, спілкування і творчості. Зараз відбувається акцентуація екзистенціалів людського буття, таких як духовна свобода, духовність, відповідальність. Вони базуються на головних цінностях сучасного людства — цінності Природи і Людини, ідеї співпраці людей на планеті щодо гуманізації їх співіснування та коеволюції.

Основою підготовки майбутнього педагога мають бути фундаментальні знання про людину, шляхи її формування і розвитку як творчого суб'єкта.

У педагогічній освіті відбувається поступовий перехід від концепції функціональної підготовки педагога як фахівця до концепції розвитку його особистості. Така орієнтація передбачає персоналізований характер педагогічної освіти. Це вимагає враховувати можливості кожної конкретної людини і сприяти її саморозвитку. Професійно-особистісний розвиток і саморозвиток майбутнього педагога є пріоритетом сучасної системи підготовки педагогічних кадрів. Тільки такий підхід допоможе підготувати педагога нової генерації, який буде творити гармонійний і досконалий світ.

Студентоцентрована мета педагогічної освіти вимагає перегляду її засобів,

змісту і технологій. На нашу думку, необхідно моделювати адекватну сучасним тенденціям розвитку системи педагогічної освіти систему професійно-педагогічної підготовки від лінії «група студентів→викладач→підручник, навчальний посібник» — до лінії «студент, індивідуум, особистість→викладач, який володіє технологіями індивідуалізованого навчання→сукупність нових педагогічних технологій й інформаційних засобів». Така побудова процесу професійно-педагогічної підготовки передбачена в адаптивних системах освіти. Адаптивна система професійно-педагогічної підготовки — це соціально- й особистісно обумовлена цілісність суб'єктів освітнього процесу, що взаємодіють між собою, на основі співпраці між собою, навколишнім середовищем, яка пристосовується до індивідуальних особливостей студентів зміною педагогічної ситуації формування педагогічної компетентності майбутнього педагога з метою оптимізації входження особистості в професію і гармонізацію її взаємодії з професійним середовищем.

Зміст адаптивної системи педагогічної освіти має включати інтеріоризовані знання і вміння, досвід творчої діяльності, емоційно-ціннісне ставлення до світу і людини в ньому, а також систему морально-етичних почуттів, які визначають поведінку педагога в різноманітних педагогічних ситуаціях. Освітні програми підготовки майбутніх педагогів повинні бути спрямовані на відтворення цілісного знання (гуманітарного і природничо-наукового) — в логіці єдиної картини світу.

Процес професійного становлення педагога — це виявлення особистості, яка актуалізується (творює сама себе) не тільки в майбутній професії, суспільному житті, але і в становленні особистісної позиції, яка визначає притаманну саме цій людині лінію професійної поведінки. Трансляція чисто об'єктивних, безособистісних знань чи способів діяльності приводить до того, що майбутній педагог не може проявляти себе у відповідних сферах професії і не розвивається як

творча особистість. Якщо ж він, засвоюючи професійні обов'язки, робить відкриття в самому собі, при цьому переживає пробудження нових розумових і душевних сил, то педагогічна діяльність стає «його світом», простором можливої професійної самореалізації.

У сучасному світі надзвичайно актуальними є питання виховання патріота і громадянина світу. Виховання людини — суб'єкта національної культури, здатного до активної життєдіяльності й творчості як в рідному етнічному середовищі, так і в полікультурному. Середовищний і діалогічний методологічні підходи є стрижневими в педагогічній освіті. Звідси потреба виховання у майбутнього педагога високого рівня національної самосвідомості, громадянськості, гуманізму, толерантності і здатності до міжкультурної комунікації.

По-третє, тенденція *поліпшення якості педагогічної освіти* безпосередньо пов'язана з категорією «якість життя» як символу прогресу і виживання цивілізації. Серед чинників, які впливають на якість життя, провідне місце займає освіта.

Підготовка педагогічних кадрів в педагогічних університетах — самостійний вид професійної освіти, результатом якої є формування педагогічного мислення і свідомості, професійно-спрямованої поведінки у майбутнього педагога, набуття студентом знань, вмінь і навичок, які дозволяють конструктивно виконувати педагогічну діяльність у відповідності з вимогами до педагогічної компетентності майбутнього педагога.

Особливістю педагогічної освіти в педагогічних університетах є міждисциплінарний підхід до підготовки майбутніх педагогів; гнучка і поглиблена теоретична і практична підготовка; зближення традиційної загальнонаукової освіти зі спеціальним професійним навчанням, спрямованим на тісну взаємодію із закладами дошкільної, загальної середньої і спеціальної освіти, починаючи з першого року навчання студентів в педагогічному університеті. Педагогічні університети є ядром, яке об'єднують в

єдине ціле системи неперервної педагогічної освіти (доуніверситетської, університетської і післядипломної).

Якість педагогічної освіти залежить від багатьох чинників. До одного з них належить відбір претендентів на підготовку педагога. У світовій практиці склалося дві моделі такого відбору. Перша модель полягає в тому, що майбутніх педагогів вибирають до початку занять за програмою підготовки педагогів: за такої стратегії кандидати ретельно розглядаються до початку педагогічної підготовки і до неї допускаються тільки ті, хто витримав таку перевірку. Друга модель передбачає, що відбір абітурієнтів на педагогічні факультети не треба регулювати і лише, коли студенти закінчать навчання, слід відбирати найкращих випускників для педагогічної роботи. Майже всі системи в світі йдуть другим шляхом, але, як засвідчили дослідження М. Барбер і М. Муршед, найбільш ефективні системи шкільної освіти роблять вибір на користь тієї чи іншої версії першої моделі: майбутні педагоги відбираються на стадії вступу на педагогічні факультети університетів [1]. Цього досягають прямим контролем над вступом чи обмежуючи кількість місць у відповідності з реальним запитом шкіл.

При відборі абітурієнтів у більшості країн світу перевіряється наявність набору певних характеристик, якими має володіти педагог, а саме: рівень мовної і математичної грамотності; добре розвинені комунікаційні вміння і навички міжособистісної взаємодії; готовність навчатися і наявність мотивації навчати інших [5].

Наприклад, у Фінляндії, яка демонструє в останні роки високі результати якості шкільної освіти в міжнародних дослідженнях PISA, існує декілька рівнів відбору претендентів на посаду педагога. На національному рівні відбір здійснюється на основі аналізу результатів тесту, який складається з 300 питань на виявлення навичок рахування, грамотності, вирішення задач. На рівні університету

проводиться тестування на перевірку загальної академічної компетентності — вміння оперувати інформацією, критично мислити. Крім того, проводиться співбесіда з метою виявлення мотивації до педагогічної роботи, комунікативних навичок і емпатії).

Узагальнюючи досвід кращих практик підготовки педагогів М. Барбер і М. Муршед відзначають, що абітурієнти педагогічних факультетів повинні входити у верхні 20 % свого випуску (в Південній Кореї вибирають з 5 % кращих за успішністю випускників шкіл, у Фінляндії — з 10 %, у Сінгапурі і Гонконзі — з 30 % [1]).

У вітчизняній системі педагогічної освіти, нажаль, існує подвійний негативний добір кадрів: 1) коли в педагогічні виші йдуть не за покликанням, а у зв'язку з тим, що не вдалося вступити в більш престижні заклади вищої освіти; 2) кращі випускники педагогічних вишів не йдуть працювати за спеціальністю через низьку привабливість умов праці. Це свідчить про те, що для приваблення в педагогічні виші випускників шкіл, які досягли високих академічних результатів, необхідно також вживати заходи щодо підтримки престижу педагогічної професії, приваблення до педагогічних вишів талановитої шкільної молоді.

При відборі абітурієнтів важливим є запровадження оцінки особистісних, метапредметних і предметних результатів як показників їхньої схильності до педагогічної роботи.

Для того щоб підняти якість педагогічної освіти, важливим є оновлення її змісту, запровадження в освітній процес інноваційних педагогічних технологій. У майбутніх педагогів необхідно формувати прагнення до пізнання і самоосвіти, розуміння того, що для життєвого успіху потрібні справжні знання, а не просто наявність диплому про вищу освіту.

Аналіз досвіду реалізації ідей сучасної багаторівневої педагогічної освіти дозволяє стверджувати, що сьогодні формуються нові моделі якісної підготовки майбутніх педагогів, а саме:

- інноваційна модель — яскраво виражена залученість студентів у проектну діяльність, що породжує мотивацію навчання, спрямовану на постійний розвиток і самовдосконалення;

- контекстно-компетентна модель освітнього процесу заснована на поступовому переході від академічної до квазіпрофесійної діяльності і концентрує увагу на знаннях у контексті майбутньої професійної діяльності;

- дослідницька модель передбачає визнання знань як мети і потенційної суспільної цінності, а розвиток умінь роботи зі знанням реалізується через дослідницьку діяльність, для якої характерна взаємодія учасників і їх спільна залученість до формування пізнавальної компетентності студентів як основної цілі освіти;

- комунікативна модель заснована на тому, що знання формуються в процесі комунікацій і розвиток майбутнього педагога розглядається як «продукт» міжособистісних стосунків.

- Поєднання цих моделей на різних етапах підготовки педагога вимагає додаткового дослідження, але, важливо підкреслити, що у всіх моделях підготовки студенти:

- працюють над реальними завданнями, а не над штучними ситуаціями;

- вчаться не тільки у викладача, але й самостійно аналізують реальні проблеми та вирішують їх;

- працюють з різними базами інформації для вибору й прийняття різних рішень в контексті реальних ситуацій;

- вчаться критично мислити і нести персональну відповідальність за вибір рішення.

Зміна організації і технології освітнього процесу викликає необхідність зміни оцінки досягнутих результатів. Аналіз досвіду зарубіжних університетів щодо оцінки професійної компетентності студентів як результатів професійно-педагогічної підготовки засвідчує, що в якості основних методів її оцінки виступає тестування і різного виду письмові роботи.

Поряд з цим використовуються й інші об'єктивні методи діагностики: спостереження, експертизи продуктів практичної діяльності, захисти кваліфікаційних праць тощо.

У зарубіжних університетах є досвід приваблення роботодавців до проведення кваліфікаційних іспитів, де студенти можуть публічно представити свої успіхи в освоєнні педагогічних професій.

По-четверте, тенденція *реалізації компетентнісного підходу* в професійній підготовці дозволяє сформулювати у майбутнього педагога високий рівень педагогічної компетентності, яка визначає можливість і здатність здійснювати професійну діяльність. Присвоєна педагогу кваліфікація є об'єктивованою формою педагогічної компетентності і суб'єктивованою формою виявлення професіоналізму.

Розвиток компетентної особистості майбутнього педагога в адаптивній системі професійної педагогічної освіти має реалізовуватися через оптимальне поєднання фундаментальної, гуманітарної і професійної підготовки, їх взаємопроникнення на основі міжпредметних зв'язків, інтегрованих курсів, курсів за вибором студентів, міждисциплінарних форм контролю, що забезпечують формування цілісної свідомості на основі системного знання [2].

Вирішити дану проблему можна шляхом застосування професійно орієнтованих адаптивних технологій, що дозволяють в єдності реалізувати теоретико-методологічну і діяльнісно-технологічну складові підготовки майбутнього педагога. Саме такий підхід може забезпечити системність знань майбутнього педагога, що в свою чергу є найважливішим показником його педагогічної компетентності і виявляється в умінні спиратися на наукові знання з педагогіки, психології, фізіології, філософії, соціології та інших наук, у визначенні структури об'єктів і явищ, співвідношення між ними і вмінні виділяти з них найбільш суттєві. Системність знань в практичній діяльно-

сті педагога найбільше виявляється при аналізі причин тих чи інших педагогічних ситуацій, вчинків дітей і підлітків, визначенні технології надання педагогічної підтримки, допомоги особистості у процесі її зростання і соціалізації.

Це забезпечує реалізацію вимог міждисциплінарності і варіативності технологій навчання майбутніх педагогів.

По-п'яте, тенденція *стандартизації педагогічної освіти*, яка представляє собою процеси, спрямовані на неперервне поліпшення її якості. Сучасні освітні стандарти мають відображати нове бачення суспільного ідеалу освіченості, суспільні вимоги до педагогічної освіти як основи соціокультурного становлення молодої людини, сприяти збереженню єдиного освітнього простору в державі, відігравати стабілізуючу та регламентуючу роль. Процес стандартизації освітніх систем відбувається через пошук найбільш оптимальних співвідношень між суспільно обумовленим інваріантним «ядром» (державним компонентом) освіти, який і визначається стандартом, та диференційованими навчальними курсами. При цьому стандарт розглядається як компетентнісна модель майбутнього педагога.

Процеси стандартизації педагогічної освіти відображають способи подолання конфліктів інтересів різних професійних, державних і громадських груп, що передбачає прийняття публічних рішень, на основі вироблення широкого консенсусу, що враховує різні точки зору. Основні пропозиції в обговореннях виявляються засобами нарративного аналізу і представляються у фіксованих текстах оглядів обговорення, що дозволяє створювати конструкти стандартів як узгоджені рішення.

У нашій країні починає складатися досвід проектування стандартів професійної підготовки педагогів за участі стейкхолдерів (роботодавців, академічної спільноти, професійних асоціацій). Цей процес вимагає дослідження реалістичних шляхів їх включення в сучасний освітній процес педагогічного вишу, коригування

стандарту, що дозволить узгоджувати уявлення академічної спільноти вишу і педагогів-практиків про особливості професійної діяльності педагога в сучасних умовах запровадження освітніх інновацій.

У нових стандартах змінилися об'єкти стандартизації: замість рамочної фіксації обов'язкового мінімуму змісту вимоги стандарту зорієнтовані на фіксацію очікуваних результатів, сформульованих мовою компетентностей; істотно зросла роль самостійності педагогічного вишу у визначенні переліку і змісту навчальних дисциплін. Це, в свою чергу, актуалізує проблему відбору змісту освіти.

Установлено, що відбір починається з декомпозиції цілей, в його процесі визначається внесок кожної дисципліни, що вивчається, у досягнення компетенцій, визначених стандартом. На основі його розробляються конкретні завдання й оціночні завдання, аналіз вирішення яких дозволяє діагностувати процес становлення професійної компетентності майбутнього педагога. При цьому зміст освіти вибудовується у сумісній діяльності студента і викладача, коли в процесі пошуку вирішення навчально-професійного завдання виникають питання, на які студент не може відповісти без вивчення додаткових джерел (підручники, посібники, періодичні видання, фахові журнали тощо) або проведення власного дослідження.

У такому випадку виявляється і «прихований зміст освіти» (прихований навчальний план), який транслює розуміння тих завдань сучасної професійно-педагогічної діяльності, які склалися в конкретній науковій школі, ціннісні орієнтири підготовки майбутнього педагога, особливості мотивів, професійних планів й індивідуальних можливостей студентів, що, у свою чергу, обумовлює можливості побудови індивідуальних освітніх маршрутів студентів. Такий підхід не тільки підвищує відповідальність педагогічного вишу за якість підготовки випускників, але й істотно змінює організацію і технології освітнього процесу.

По-шосте, тенденція *гуманізації і гуманітаризації вищої педагогічної освіти* має залишатися провідною для всієї національної освітньої системи. Вища освіта в ХХІ столітті не повинна йти шляхом вузької професіоналізації і спеціалізації. Гуманізація педагогічної освіти розуміється як процес створення умов для самореалізації особистості майбутнього педагога в просторі сучасної культури, розкриття її творчого потенціалу, формування ціннісних орієнтацій і морально-духовних якостей з наступною їх актуалізацією в професійно-педагогічній і громадській діяльності. Вона дозволяє розширити горизонти розуміння майбутніми педагога складного і динамічного світу, адаптуватися до викликів епохи.

Проблема гуманізації педагогічної освіти пов'язана з підготовкою майбутнього педагога з педагогічним мисленням, зорієнтованого на гуманістичні цінності, який володіє варіативними технологіями гуманістичного виховання, здатного до інноваційної творчої діяльності.

Гуманітаризація педагогічної освіти включає розширення переліку гуманітарних дисциплін, поглиблення їх змісту для отримання системного знання. Ці процеси доповнюють один одного і повинні розглядатися у взаємозв'язку, інтегруючись з процесами фундаменталізації педагогічної освіти.

Людський потенціал і капітал формується і розвивається в сфері освіти як сукупність наступних компонентів: компетентнісного знання; соціальної відповідальності суб'єкта; формального й емоційного інтелекту; фізичного, психічного, соціального і духовного здоров'я.

Розвиток людського потенціалу відбувається завдяки роботі людини зі самовдосконалення. Саме «трудова зусилля» (А. Макаренко) формує культуру особистості. Майбутні педагоги повинні усвідомити й активно реалізувати потреби й інтереси, які забезпечать їхню життєздатність, особистісний, професійний і громадський успіх. У процесі професійної

підготовки зростає роль самостійної роботи студента — майбутнього педагога.

В Законі України «Про освіту» вказано, що державна політика в освітній сфері повинна ґрунтуватися на принципах гуманізму, пріоритеті загальнолюдських цінностей. Тим самим на законодавчому рівні закріплена гуманістична концепція вищої педагогічної освіти, в якій акцент переноситься з вузькопрофесійного підходу до підготовки педагогів на його багатосторонній інтелектуально-духовний розвиток — у відповідності з тією місією, яку педагог має виконувати в сучасному суспільстві.

Весь світ переходить на вимірювання успіху країни за індексом розвитку людського потенціалу (ІРЛП). Цей індекс складається з трьох основних позицій, а саме: індексу реальної купівельної спроможності, індексу довголіття й індексу освіти. Зараз запроваджена ще й оцінка держави за індексом інтелектуальності. Тому ми маємо діяти в дусі відомого гасла ЮНЕСКО «Освіта для всіх». Це буде з економічної, соціальної, політичної та з інших точок зору найбільш вірним шляхом нашої країни. Але головне при цьому має полягати в тому, щоб державна освітня політика була якісною і відповідала поставленим перед нею завданням.

По-сьоме, тенденція *підвищення статусу педагога* стверджує актуальність прагматичних і духовних запитів особистості сучасного педагога. Вона допомагає реалізовувати питання набору на навчання добре підготовлених школярів, які мають високі бали за атестатом, і, з іншого боку — гарантує високий професійний інтерес студента до майбутньої педагогічної діяльності.

Системне підвищення статусу вчителя було всебічно вивчено й на міжнародному рівні було прийнято Спеціальною міжурядовою конференцією ЮБОЕСКО (Париж, 1966 р.). Були розроблені й прийняті «Рекомендації, що стосуються статусу вчителя», що свідчить про офіційне визнання й розуміння світовою спільнотою того, що педагогічні працівники повинні мати від-

повідний статус, а професія педагога має бути оточена суспільною повагою, якої вона заслуговує.

Концепція педагогічної освіти ліберального суспільства і ринкових відносин передбачає, що центральною фігурою в сфері педагогічної освіти є майбутній педагог — споживач послуг і, перш за все, його потреби й інтереси повинні задовольняти педагогічні вищі. Тільки елітні кадри вищої педагогічної школи можуть підготувати майбутнього елітного педагога. В цьому має полягати квінтесенція стратегії якості й успішності сучасного педагогічного вишу. Необхідна актуалізація сучасних наукових педагогічних шкіл, їх співпраця.

Восьма тенденція *державно-громадського управління педагогічною освітою* тісно пов'язана з активізацією педагогічної спільноти. Педагогічні академії і педагогічні товариства роблять неоціненний внесок в удосконалення функціонування педагогічної освіти. В багатьох демократичних державах світу реформи в освіті були успішно здійснені лише за умови, що проводилися державною владою спільно з суспільством.

Активними суб'єктами освітньої політики щодо підготовки педагогічних кадрів стають стейкхолдери — батьківська спільнота, регіональні органи державної влади та органи місцевого самоврядування, громадські організації, наукові і культурні об'єднання, освітні установи різних типів та видів, а також бізнес-структури.

Модернізація в управлінні педагогічною освітою має передбачати, перш за все, децентралізацію. В умовах автономії педагогічного вишу зміщення акценту в прийнятті рішень на його рівень є важливою стратегією, яка зумовлена недостатністю довіри суспільства до здатності держави адекватно реагувати на його потреби. Рішення повинні ухвалювати безпосередньо ті структури, які відповідають за їх наслідки.

Дев'ята тенденція — *неперервність підготовки педагогів*. Дж. Дьюї відмічав, що підготовку педагогів у професійному плані слід розглядати як форму пожит-

тевого професійного вдосконалення. Неперервність і наступність професійної підготовки реалізуються в педагогічних коледжах, інститутах, академіях і університетах. Неперервність педагогічної підготовки забезпечується варіативністю підготовки — вибором різних освітніх програм. Функціонування системи неперервної освіти формується за рахунок гнучкої системи педагогічної освіти, яка забезпечує спадкоємність підготовки і перепідготовки педагогічних кадрів.

Неперервність педагогічної освіти є важливою умовою постійного підвищення професіоналізму педагога. Починаючи з педагогічного університету майбутній педагог зорієнтований як на засвоєння певної суми знань, вмінь і навичок, так і на формування педагогічного мислення, професійної рефлексії як основи здатності засвоювати, інтегрувати й застосовувати нові знання і вміння впродовж усього життя.

Десята тенденція — *фундаменталізація педагогічної освіти* пов'язана з успішним функціонуванням тандему освіти і науки. Ця тенденція пов'язана з упровадженням в педагогічну практику нових наукових підходів до осмислення культури суб'єкта (суспільства, групи, особистості). Особливе ставлення до процесів самоосвіти, самовиховання, самовдосконалення вимагає звернення в педагогічній практиці до таких цінностей як свобода, духовність, відповідальність. Вони повинні ввійти як обов'язкові елементи до сучасного педагогічного тезаурусу.

Осмислення сучасною наукою цих понять, їх змістове наповнення диктує необхідність вивчення їх технологічного впровадження в процес професійної підготовки майбутніх педагогів. Наприклад, свобода повинна трактуватися не як «свобода від ...» (уособлення), а як «свобода для ...» (співпраці, співтворчості). Духовність сьогодні виведена за рамки релігійного контексту до світського її тлумачення. Її розуміють як прагнення до високих надособистісних ідеалів. Відповідальність

все більше пов'язують з «колективною відповідальністю за ...». Особливої уваги заслуговує ідея формування цілісної особистості, яка виступає як внутрішня необхідність розвитку людини. Цілісність особистості передбачає єдність її ціннісних орієнтацій, громадської позиції і стиля життєдіяльності.

Необхідним для вищої педагогічної освіти є актуалізація методологічних проблем розвитку педагогічної науки, проблеми вдосконалення понятійно-термінологічного апарату, проектування і технологія викладання педагогічних дисциплін, питання взаємозв'язку курсів педагогіки і предметних методик.

Перед сучасною педагогічною наукою стоїть низка надзвичайно важливих завдань, а саме [4]: осмислення соціокультурних особливостей освіти та педагогічних архетипів з метою розробки умов модернізації освіти на новому цивілізаційному рубежі; дослідження на раціональній основі природи й механізмів нових явищ в освітній сфері; нормування перебігу педагогічних процесів і дій, адекватних сучасним реаліям; прогнозування інноваційних стратегій педагогічної діяльності з урахуванням можливих сценаріїв розвитку соціально-освітніх систем у майбутньому; уточнення цілей та завдань освіти, спрямованих на формування конкурентоздатної особистості в глобалізованому світі; удосконалення технологій науково-педагогічної комунікації.

Педагогічна наука має значний потенціал для свого розвитку і може стати особливою соціокультурною сферою, у середині якої можуть бути проаналізовані можливості розвитку всіх сфер суспільної діяльності. Педагогічна наука тут трактується як творіння майбутнього, тобто проектування всіх інших наук і практик, які будуть затребувані в третьому тисячолітті.

Сучасна педагогічна наука має носити суто практико-орієнтований характер. Від цього залежать не тільки корінні зрушення в освітній практиці суспільства, але й

істотна інтенсифікація розвитку педагогічних ідей і знань, якісна підготовка майбутніх педагогічних кадрів.

Особливої уваги потребують дослідження гуманітарних основ педагогічної освіти, проблеми нетрадиційних систем підготовки майбутніх педагогів, упровадження інноваційних освітніх технологій в систему професійної підготовки майбутніх педагогів.

Удосконаленню професійної підготовки майбутніх педагогів будуть сприяти дослідження специфіки і психологічної структури діяльності вчителя в нових соціокультурних умовах, питання формування особистості сучасного педагога, його особистісних і професійно-педагогічних якостей і вмінь, проблеми виховання і розвитку у студентів як майбутніх педагогів нового покоління професійно-педагогічної спрямованості, інтересу і покликання до педагогічної праці.

В основоположних документах щодо освіти для сталого розвитку передбачається залучення широкого кола учасників, організацій на всіх рівнях. І тут є велике поле діяльності для взаємодії науки і практики. В освітній практиці мають транслюватися ідеї діалогу, співпраці, співтворчості, колективної дії, поваги особистості, толерантності, необхідності розуміння іншої точки зору тощо. Через освіту має бути визначено нове розуміння сенсу життя людини, філософії її існування, духовної культури, коеволуції Людини і Природи.

Освіта і наука стають ключовими факторами соціального розвитку, а тому держава має різко збільшити їх фінансування і це призведе до зростання її індексу конкурентоспроможності.

Одинадцята тенденція — *формування (цифрової) інформаційної культури майбутнього педагога*. В умовах інформаційної епохи головною діючою особою стає людина, яка володіє цифровими технологіями. Це дозволяє їй легко оперувати власними знаннями, оперувати й управляти інформацією, активно діяти, оперативно ухвалювати рішення, вчити-

ся впродовж життя, легко змінюватися й адаптуватися до інновацій і нових потреб ринку. Цифровізація освіти викликає перехід від класичного вербального способу засвоєння знань до нового — аудивізуального. Вона вводить людину до сучасного інформаційного простору, і класичні способи поширення знань в умовах експонентного зростання кількості інформації цього вже зробити не можуть. У зв'язку з цим провідною метою педагогічної освіти має бути формування цифрової культури педагога, розвиток високого рівня його готовності до використання у професійній діяльності сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

В умовах цифровізації суспільства на сучасного вчителя покладається завдання з підготовки своїх вихованців до оптимального (цілісного і системного) сприйняття й засвоєння інформації на індивідуальному рівні, забезпечення їхньої світоглядної стійкості в умовах інформаційного (пізнавального) хаосу.

Саме такий педагог зможе підготувати підростаюче покоління до життя в інформаційному суспільстві з його невідповідними темпами модернізації.

Дванадцята тенденція пов'язана з *супроводом випускника педагогічного вишу*. У світовій практиці накопичений значний досвід супроводу молодого педагога після отримання вищої педагогічної освіти. Так, у багатьох країнах практикується участь університетів у підготовці портфоліо навчально-професійних досягнень, підготовці випускника до здачі іспиту на посаду, зустрічах з випускниками, які успішно склали такий іспит, консультативної підтримки молодого педагога на час випробувального строку. Треба відмітити, що в багатьох країнах (Японія, Південна Корея, Австралія, Франція та ін.), навіть при дефіциті педагогічних кадрів, на роботу в заклад освіти приймається тільки той претендент, який успішно і в повному обсязі пройшов процедуру атестації, сертифікації. Як правило, такі процедури включають:

- іспити, що складаються з письмового педагогічного тесту (теорія і методика навчання) і тесту з базового предмета. Педагогічна частина спроектована як тест множинного вибору відповідей у сфері освіти. Основна частина передбачає написання обмеженого за обсягом есе в межах поставлених запитань і націлена на оцінку як загальних знань у сфері освіти, так і специфічних — у сфері предмету, що викладається. Тести спрямовані на виявлення здатності застосовувати відповідні знання для складання плану і навчальних програм; проєктувати і реалізовувати процес навчання; ефективно взаємодіяти з учнями; встановлювати продуктивне партнерство з іншими учасниками освітнього процесу (адміністрацією, іншими педагогами, батьками, представниками локальної громадськості);

- інтерв'ю, есе зорієнтовані на виявлення особистісних якостей претендентів на посаду й ціннісно-рефлексивне осмислення власного досвіду. Інтерв'ю передбачає оцінку усної комунікації, розуміння й усного вираження своїх думок, що неможливо перевірити письмовим тестом. В есе треба представити власне педагогічне кредо, педагогічну позицію і власні досягнення. При цьому також оцінюється здатність логічно й системно виражати свої думки;

- тестування практичних умінь передбачає проведення міні-викладання, що дозволяє адекватно оцінити викладацькі здібності.

Необхідно відзначити, що в нашій державі також запроваджується система супроводу випускника педагогічного вишу у формі педагогічної інтернатури. Педагогічна інтернатура як форма післядипломної педагогічної освіти має передбачати систематичні заходи, що забезпечать здобуття та/або вдосконалення професійних компетентностей і педагогічної майстерності протягом першого року професійної діяльності педагогічного працівника, зокрема: супровід та підтримка у педагогічній діяльності з боку досвідченого педагогічного праців-

ника (педагога-наставника); різні форми професійного розвитку (відвідування навчальних занять, опрацювання відповідної літератури тощо).

Виконання обов'язків педагога-наставника покладається на педагогічного працівника з досвідом педагогічної діяльності, як правило, не менше п'яти років за відповідною спеціальністю (такою самою або спорідненою предметною спеціальністю або спеціалізацією).

Основним завдання педагогічної інтернатури стане створення системи професійно-педагогічної адаптації інтерна до реальних умов діяльності, а саме – виконання навчальної, виховної, методичної, організаційної та іншої педагогічної роботи.

Передбачено створення спеціальної програми для педагогічної інтернатури, яка включатиме як теоретичну, так і практичну допомогу інтерну. Педагог-наставник має проводити індивідуальні консультації та бесіди з інтерном, допомагати обирати літературу, готувати заняття, створювати дидактичні матеріали тощо. Також наставник має відвідувати уроки інтерна (і навпаки).

Зазначається, що для виконання програми педагогічної інтернатури педагог-наставник має здійснювати наставницьку підтримку, сприяти адаптації інтерна до педагогічної діяльності, знайомити його з традиціями школи.

Молодий педагог-інтерн у межах проходження інтернатури має виконувати обов'язки згідно з посадовою інструкцією та обов'язки, покладені на нього трудовим договором.

Таким чином, наведене викликає необхідність проведення модернізації педагогічної освіти. Ми повинні усвідомити, що соціально-економічний рівень України та її конкурентні позиції у світі насамперед залежать від її людей — людського капіталу, який виховує сучасний педагог.

Проектування і реалізація системи педагогічної освіти у відповідності з певними тенденціями його розвитку в сучасному суспільстві має певні особливості, а саме:

- ціннісно-сміслові сприйняття й розуміння особистості майбутнього педагога на рівні його індивідуальності, яка розвивається в ході педагогічної взаємодії;

- варіативно-пошуковий характер розробки освітнього процесу, який активно формується всіма суб'єктами, можливість вибору індивідуальної (персоналізованої) освітньої траєкторії навчання, яка актуалізує можливість засвоєння необхідних професійних й особистісних компетенцій майбутнім педагогом;

- проектування змісту гнучкої, варіативної й адаптивної системи професійно-педагогічної підготовки на основі прогностичних тенденцій розвитку суспільства, педагогічної сфери діяльності, а також рівня розвитку педагогічної компетентності майбутнього педагога;

- співвіднесення технологій системи професійно-педагогічної підготовки майбутніх педагогів із закономірностями професійного розвитку особистості, з неперервним професіографічним моніторингом організації даного процесу.

В умовах освітніх викликів педагогічна освіта має носити випереджувальний характер по відношенню до інших видів і рівнів освіти. Для цього необхідно активізувати дослідження проблем педагогічної освіти з урахуванням особливостей методології сучасної науки, яка орієнтує дослідників на вирішення тих проблем, які мають важливе значення не тільки для окремих галузей знань, але і розвитку, а іноді й існування людства; на нелінійність і міждисциплінарність процесу наукового пошуку, що передбачає дискурс, використання нових методів. Такі дослідження дозволяють визначити чинники впливу

різних суспільних процесів на освіту й визначають факторні впливи освіти на суспільні (в тому числі й економічні) процеси. У свою чергу це вимагає широких громадських дискусій, у процесі яких аналізуються різні позиції й співвідношення сил у суспільстві, в результаті чого формуються ті чи інші напрями модернізації і реформування.

Література

1. Барбер М., Муршед М. Как добиться стабильно высокого качества обучения в школах // Вопросы образования. 2008. № 3. С. 7–61.

2. *Інновації у професійно-педагогічній підготовці майбутнього вчителя* : монографія ; за ред. А.А. Сбруєвої. Суми : МакДен, 2011. 431 с.

3. *Ничкало Н., Лук'янова Л., Хомич Л.* Професійна підготовка вчителя: українські реалії, зарубіжний досвід : наук.-аналіт. доп. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України ; за ред. В. Кременя. Київ : Вид-во ТОВ «Юрка Любченка», 2021. 54 с.

4. Прокопенко І., Бойчук Ю. Роль педагогічної науки в модернізації сучасної освіти та українського суспільства // Новий колегіум. 2019. № 3. С. 4–12.

5. Седов В.А. Стратегии отбора будущих учителей в зарубежной практике // Человек и образование. 2010. № 3. С. 117–122.

6. *Сластенин В.А.* Педагогическое образование: вызовы XXI века. Москва : МАНПО, 2010. 132 с.

10.11.2021

Відомості про автора:

Бойчук Юрій Дмитрович — доктор педагогічних наук, професор, ректор; Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Харків, Україна; email: prorector_boychuk@hnpu.edu.ua; ORCID: 0000-0001-8583-5856; Scopus; Google Scholar.

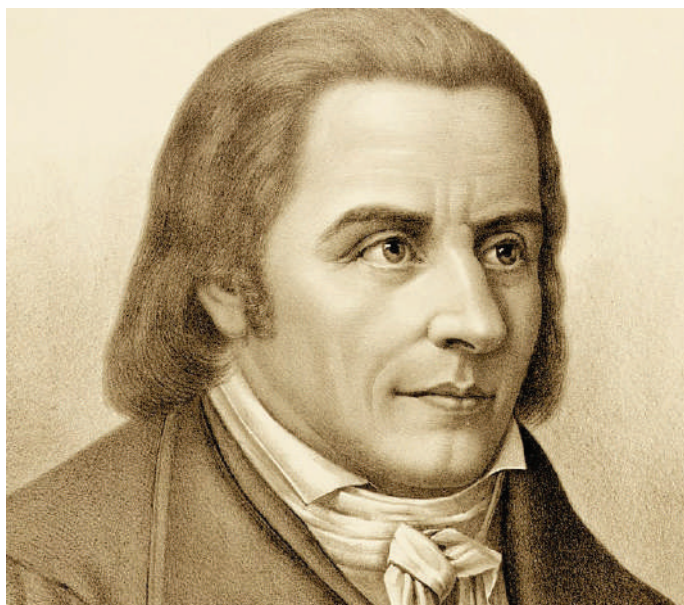
Вчитель знедолених та скривджених

Олександр Пономарьов,
кандидат технічних наук, професор,

Максим Черемський,
асистент,
Національний технічний університет
“Харківський політехнічний інститут”

До 275 річниці від дня народження Йоганна-Генріха Песталоцці

У 2021 році ми відзначаємо 275 роковини від дня народження визначного гуманіста-просвітителя, великого друга бідних дітей, мецената та реформатора народної освіти, швейцарського педагога і письменника Йоганна-Генріха Песталоцці, який народився в місті Цюріху 12 січня 1746 року в сім'ї лікаря. Будучи вихідцем зі шляхетної родини, педагог все своє життя присвятив дітям з бідних родин та сиротам, яким він жертвував всі свої сили та статки, створюючи для них необхідні умови для їхнього фізичного та духовного розвитку. Як відомо, свій маєток в місті Нейгофі Песталоцці віддав під притулок для бідних дітей, де вони мали змогу навчатися, отримуючи необхідні для життя знання, уміння та навички. На жаль, через брак коштів заклад довелося закрити. Таке піклування про нужден-

них великою мірою зумовлено особистим життєвим досвідом педагога, який вже змалечку пізнав, що таке нужда, рано втративши свого батька і опинившись практично без матеріальної підтримки на руках у матері та служниці-селянки. Попри матеріальні нестатки маленький Генріх зростав в атмосфері злагоди та добросердечності, які створювали йому ці дві героїчні жінки. Освіту Генріх отримав в своєму рідному місті Цюріху, в початковій і латинській школі та Колегіумі імені Карла Великого. В юнацькі роки Генріх бере участь в революційному молодіжному русі. В 1764 році Песталоцці вступає до “гуртка патріотів”, де виявляє свої демократичні погляди на виховання молоді. Влада Цюріху переслідувала учасників цього гуртка, піддавши Песталоцці разом з іншими патріотами арешту, що призвело

до виключення Генріха з Колегіуму. Але це не спинило юнака, який вирішив все своє життя присвятити служінню своєму народу. Розчарувавшись в буржуазній цивілізації, Песталоцці в 1769 році на позичені гроші купує маєток у Нейгофі, де вирішує займатися фермерством, щоб на своєму прикладі навчати зубожілих селян раціональним прийомам сільсько-господарської праці. П'ять років праці на землі закінчилися фінансовим крахом. Проте, незважаючи на невдачі, Песталоцці осяює ще одна ідея, яка полягала у створенні на базі Нейгофської садиби притулку для знедолених селянських дітей. Особливістю цього “закладу для бідних” було те, що діти виховувалися на природі, оволодіваючи знаннями під час роботи на полі, в саду, прядильній та теслярській майстернях, під час бесід з вчителем на прогулянці. Проте і цю ідею спіткала та ж доля, що і попередню. Через брак коштів притулок, який проіснував з 1774 по 1780 рік, довелось закрити.

Колеги педагога ставилися до митця як до дивака, насміхаючись з його шляхетних намірів та мрій. Навіть друзі критикували Песталоцці за його непрактичність та марнотратство. Так, один з його товаришів Лафатер зокрема зауважував, що коли б він був правителем держави, то зробив би Песталоцці своїм головним радником в галузі просвітництва, але “не дав би йому завідувати навіть найостаннішою сільською школою” [1, с. 100].

Звісно, це все пригнічувало педагога, але він не здавався і робив все, щоб надати бідним дітям найкращу освіту. Так, в 1798 році Песталоцці засновує притулок в місті Станці, що було зруйноване внаслідок бойових дій. В притулку зібралось понад 100 знедолених дітей, про яких педагог турбувався неначе про своїх рідних синів та дочок, доглядаючи їх та піклуючись про їхнє фізичне здоров'я та духовний розвиток. Песталоцці намагався створити в притулку атмосферу сімейного затишку. Ця ідея навчання на основах щасливої сім'ї проглядає в його славнозвісній книзі

для народу “Лінгард і Гертруда”, написаної в 1781 – 1789 роках, де розповідається про просту сільську жінку на ім'я Гертруда, котра стала вчителькою не лише для своїх рідних, але й для чужих дітей, віддаючи їм всю свою материнську любов. Навчання відбувалося у відповідності до природи дитини та її чуттєвого досвіду. Діти отримували знання не з підручника, а безпосередньо спостерігаючи під час прогулянок навколишню дійсність та під час праці в саду, полі та майстернях. Заняття з лічби відбувалися просто та прийнятно до життя. Все це доповнювалося цікавими розповідями та милими бесідами вчительки з учнями. Ще однією особливістю навчання в школі Гертруди було те, що діти не лише вчилися, але також і навчали. Зокрема, якщо хтось із учнів раніше за інших виучував навчальний матеріал, він допомагав іншим справитися з даним завданням.

В Станці діти знаходили ту любов, якої вони внаслідок війни були позбавлені. Педагог повернув дітям давно забуте відчуття рідної домівки. От як згадував в своїй “Лебединій пісні” сам Песталоцці: “Я був оточений тоді дітьми, неначе батько для нужденних. Я нічого їм не приніс в сенсі справжньої наукової освіти та підготовки до майстерності. В мене для них існувала лише батьківська сила мого серця в тому вигляді, в якому вона виявлялася, обмежена своєрідністю моєї особистості. Цілюща сила духу сімейного життя, цієї вічної основи кожної справжньої освіти, кожного справжнього виховання, розгорнулося просто та зрозуміло, природовідповідно завдяки любові, вірності та самопожертві” [2, с. 366].

Спілкування з дітьми давало можливість педагогу правильно вибудовувати їхнє навчання таким чином, щоб знання легко лягали на вже отриманий життєвий досвід дитини. До кожної дитини був окремий підхід, який враховував її рівень розвитку. Завдяки цьому ніхто з учнів не почував себе відстаючим. Більш того діти, котрі швидше засвоювали навчальний матеріал, допомагали іншим. І така систе-

ма взаємного навчання дуже подобалася дітям. “Діти навчали дітей; діти охоче навчалися у дітей, і більш успішні в навчанні охоче та добре показували менш успішним, що вони більше знали та краще вміли. Якою б малою не була дитина, але якщо вона знала хоча б на декілька літер більше, то сідала між двома іншими, обіймала їх обох і з братерською любов'ю показувала їм все, що знала більше за них” [2, с. 366].

Під час взаємного навчання діти самостійно знаходили різноманітні засоби для того, щоб пояснити своїм товаришам навчальний матеріал. “Ця багатобічна розвиваюча самодіяльність на початку навчання значно сприяла виникненню та зміцненню того переконання, що справжнє розвиваюче навчання добувалося з самих дітей та в них самих виникало” [3, с. 74].

Песталоцці вважав, що справжня освіта будується на основі чуттєвого сприйняття людиною природи. Свідомість же узагальнює отримані від природи через органи відчуттів враження в певну єдність — поняття. Тож мистецтво навчання, на думку педагога, має рахуватися з цими справжніми сприйняттями, котрі ми отримуємо від природи, і не забігати вперед. Тому навчання в притулку відбувалося по мірі того, як діти пізнавали навколишній світ. Учні навчалися на основі спостережень та вражень. Таке навчання Песталоцці називав елементарним, адже воно спиралося безпосередньо на чуттєвий досвід дитини. Тобто педагог спочатку підготовлював ґрунт, а потім засівав його насінням знань. Таким чином, діти вивчали будь-який предмет чи явище не з книжок, а безпосередньо, серед живої природи.

Важливим було також те, що діти в притулку виконували всі роботи, які були необхідні для їхнього існування. Вони прибирали за собою, готували їжу, мили посуд. Раціон складався в основному з того, що діти разом зі своїм учителем вирощували на власному городі в притулку. Водночас вони вчилися шитву, ткацтву, теслярству та іншим видам ручної пра-

ці. Діти почувалися неначе колоністи в преріях Дикого Заходу, де, щоб вижити потрібно було володіти багатьма життєво важливими уміннями та навичками. Тому діти з легкістю переносили всі ті незручності, що були пов'язані з життям у притулку в зруйнованому війною місті, не цураючись ніякої роботи.

Песталоцці ставив за мету пробудити в дітях їхні найкращі почуття, такі як співчутливість та доброзичливість. Для цього педагог використовував будь-яку нагоду, щоб діти мали змогу виявити дані риси. Зокрема, коли потрібно було вирішити чи приймати до себе у притулок погорільців з сусіднього села, Песталоцці обговорював це питання зі своїми вихованцями. Адже мова йшла про те, що з нещасними доведеться ділитися всім необхідним, що доведеться більше працювати на полі, отримувати менше їжі. І незважаючи на все це, діти не відмовлялися допомагати таким, як і вони самі. В листі до свого товариша Песталоцці пише: “ще й тепер уявляється мені те хвилювання, котрим супроводжувалися їхні вигуки: ах, так! Ах, Боже мій, так!.. Якщо нам навіть доведеться гірше харчуватися, більше працювати і ділити з ними свій одяг, ми все ж будемо раді, якщо вони прийдуть” [2, с. 60].

Песталоцці при кожній ліпшій можливості намагався продемонструвати приклади виявлення кращих рис людини. Зокрема, педагог ставив у приклад бідних селян, що виїжджали з країни у пошуках кращої долі, жертвуючи на притулок гроші, які б могли знадобитися їм на новому місці. Звертаючись до своїх вихованців, він говорив їм: “діти, ці люди залишають свою Батьківщину, можливо, завтра вони не будуть знати, де самим знайти дах над головою та шматок хліба, і все ж, самі потребуючи, приносять вам цей дар; йдіть і подякуйте їм” [2, с. 60].

Таким чином, перш ніж навчати дітей чеснотам, педагог прагнув того, щоб вихованці спочатку їх відчули. “Я вважав шкідливим говорити з дітьми про якусь справу, про яку вони навіть не знають, що сказати...” [2, с. 60].

На жаль, притулок в Станці проіснував всього півроку. В 1799 році союзне французьке командування облаштувало в притулку шпиталь для поранених. Як наслідок, притулок був ліквідований, а його мешканці були змушені залишити свою оселю. Швейцарці дізнавшись про те, що сталося в Станці, дуже співчували дітям, пропонуючи їм дах над головою. Тож невдовзі Песталоцці знаходить нове місце для притулку в місті Бургдорфі. Вихованці, неначе справжні лицарі, поселилися у середньовічному замку, що був наданий бургдорфцями під житло для бідних дітей. Тут Песталоцці продовжує працювати над своїм методом, слава про який рознеслась по всій Європі. В Бургдорфський притулок приїжджають провідні педагоги з усього світу. Тут вони безпосередньо вивчають метод Песталоцці, побудований на глибокій любові до дітей, їхнього внутрішнього світу. Особливістю методу була його простота, завдяки якій дитина швидко та легко засвоювала основи всіх наук та мистецтв, які вона вивчала. Песталоцці вважав, що “всі засоби виховання та розвитку мають бути доведені до найбільшої простоти, як у відношенні їхньої внутрішньої сутності, так і по відношенню психологічної постановки навчанню мов, якщо ми дійсно бажаємо допомогти природі в її самостійній діяльності, котру вона веде для розвитку людського роду” [3, с. 108].

Педагог вважав великою помилкою ускладнювати та заплутувати розум дитини за допомогою складної штучної мови, яка більше заважає ніж сприяє пізнанню учнем навколишнього світу. Тому Песталоцці всіляко намагався спростити навчання аж доти, доки дитина не заплескає у долоні, радісно вигукуючи: “О! я це розумію”. Саме тому педагог намагався з'єднати кожне слово, сказане ним, з тими уявленнями, які вже дитина має. “Необхідно лише психологічно вміло зв'язати ці уявлення з мовою, щоб довести їх до найвищого ступеня ясності” [3, с. 82].

Тому педагог ретельно вивчав кожну окрему дитину, її чуттєвий досвід і у від-

повідності до нього здійснював навчання. Щоб полегшити сприйняття знань, Песталоцці проводив заняття не в замкнутому просторі класної кімнати, а там, де діти могли б безпосередньо познайомитися з предметом вивчення, тобто на природі. Педагог вважав великою помилкою педагогіки, що вона обмежує вплив природи на дитину. “Дітям до п'ятирічного віку дають можливість повністю насолоджуватися природою; будь-якому враженню від природи дозволяють на них впливати, діти відчують силу природи, вони встигли вже насолодитися її невимушеністю і всіма її принадами. Їхній розвиток вже пішов тим вільним природним шляхом, яким йде розвиток чуттєво щасливого дикуна. І після того як діти цілих п'ять років насолоджувалися блаженством чуттєвого життя, змушують раптом зникнути всю природу, що їх оточує; тиранічно позбавляють їх можливості вести спосіб життя, сповнений принади невимушеності та свободи” [3, с. 83].

Саме у роз'єднанні природи та мистецтва навчання педагог вбачав причину занепаду сучасної йому освіти. “Схоже на те, що якийсь злий дух протягом століть накопичував все це для нашої частини світу та нашого століття, щоб обдарувати нас найвитонченішим вмінням домагатися цього пекельного розриву, щоб в добу філософії зробити нас такими безсилими та жалюгідними, яким рід людський ніколи і ніде не робили самообман, пихатість та зарозумілість” [3, с. 84].

Песталоцці вважав, що школа має навчати і виховувати, виходячи з єдності людської природи, котра поєднує в собі найрізноманітніші людські задатки. Саме, завдяки гармонії та рівновазі, що зберігаються між ними, відбувається формування людини. Ці задатки Песталоцці поділяє на ті, що впливають на серце, розум та руку особистості. Тобто на розвиток її почуттів, мислення, уяви та умінь. Тому їх не можна роз'єднувати, адже це може призвести до втрати гармонії та рівноваги між цими задатками і до “підриву, до розкладання і зрештою до загибелі тієї

сукупності сил людської природи, з котрої і може лише правдиво та природовідповідно виникнути прагнення до досконалості” [2, с. 212].

Песталоцці говорить про те, що втрата людством своєї природності є наслідком саме однобічного навчання й виховання, що порушує рівновагу сил людини та веде до відриву засобів освіти від природи. Тому людину, на думку педагога, слід виховувати цілісно, розвиваючи всі без винятку сили її душі. “Будь-який однобічний розвиток однієї з наших сил – не істинний, не природовідповідний; він лише позірна освіта” [2, с. 211-212].

Педагог вважав, що справжнє природовідповідне навчання має захоплювати учня, впливаючи на сили його природи в усій сукупності. Лише в такий спосіб формування людини відбувається дієво, правдиво та природовідповідно. “Все, що впливає на людину не подібним чином, все, що не захоплює всієї її істоти в цілому, впливає не природовідповідно і не сприяє формуванню людини в повному значенні цього слова” [2, с. 211].

Важливою умовою навчання Йоганн-Генріх Песталоцці вважав здатність дитини до спостереження, яка виявляється в неї вже з народження. Спостерігаючи, дитина водночас пізнає і світ, що її оточує. Тож, на думку педагога, дитина починає своє навчання задовго до вступу до школи, так би мовити, з пелюшок. Перше з чим знайомиться малюк це — голос матері, яка співає йому колискові та розповідає казки. Отже, першим вчителем для дитини виступає матір. Саме їй присвячує свої педагогічні та художні твори прославлений педагог. Найбільш відомими з них є книги: “Лінгард і Гертруда”, “Як Гертруда вчить дітей”, “Книга для матерів”, “Природний шкільний учитель”.

Педагог критикує сучасне виховання, котре намагається позбутися материнського впливу і водночас тієї сили, котра горить незгасним полум'ям в серці кожної матері, душу якої Бог обдарував здатністю виховувати. “Мати, мати! Ти одна

лише можеш спрямувати елементарну освіту людини до гармонійного розвитку всіх трьох сторін її природи. Без сумніву лише одна мати в стані закласти правдиву чуттєву основу морального виховання людини. Скажу більше: її реальні вчинки, до яких її спонукає один лише чистий інстинкт, за умови, якщо ці вчинки інстинктивні, є по-суті правильними та природними засобами морального виховання, адже вони спираються на чуттєве сприйняття. Скажу ще більше: кожний вчинок матері, тією мірою, в якій він є викликаний лише здоровим інстинктом по відношенню до дитини, сам по собі є правильною основою загальної елементарної освіти людини в усіх її трьох розділах. Кожний вчинок матері по відношенню до своєї дитини, що є наслідком лише її інстинкту і нічим більше, в кожному випадку одночасно охоплює в цілому всі три сторони виховання — фізичне, розумове та моральне вдосконалення” [3, с. 236].

По мірі дорослішання поле уваги дитини розширюється. Вона дізнається про те, що в неї є не лише мама та тато, але й сестрички чи братики, бабусі й дідусі, дядьки та тітки. Таким чином дитина знайомиться зі всією своєю ріднею. Дізнавшись про свою родину, вона знайомиться з колом знайомих своєї рідні і так далі. Крок-по-кроку дитина дізнається про все те, що її оточує. Вона, як маленький дослідник, вивчає кожен річ, котра трапляється на її шляху. В поле уваги дитини потрапляє діяльність батьків, яку вона також досліджує. Вона спостерігає за їхньою роботою, часто плутаючись під ногами та заважаючи цій роботі. Захоплена тим, чим займаються батьки, дитина просить їй теж дати попрацювати, наприклад, перепилити щось, забити цвяха, пофарбувати паркан, пошити чи зготувати їсти. Таким чином у дитини виявляється природний інтерес до навчання. Якщо тато чи мама грамотно підійдуть до цих дитячих забаганок, то вони зможуть виховати в своїй дитини всі ті уміння та навички, котрі знадобляться їй у житті.

Те ж саме стосується і математичних, геометричних, фізичних чи географічних знань, котрі дитина отримує передусім завдяки спостереженню. “Будь-яка дитина, яка навчилася з елементарною точністю спостерігати, наприклад, щоденно досягну поглядам людини воду в стані спокою та в русі, її перетворення на росу, дощ, туман, пару, іній, град і т. д., навчившись елементарно спостерігати, як сіль та цукор на кухні розчиняється і як вони відновлюються з рідкого стану в твердий, кристалізуються і т. д.; навчившись спостерігати, як грає, як вистоюється у підвалі вино, як воно перетворюється на оцет; як перетворюється алебастр на гіпс, а мрамур на вапно та кремній на скло і т. д.; навчившись з точністю про це висловлюватися, — дитина вже володіє вихідними основами отриманого через спостереження пізнання наук... Такою ж мірою дитина, яка навчилася з елементарною точністю спостерігати селянські хати зі всіма їх окремими частинами і знаходити для них влучні вирази, оволоділа вихідними основами найважливіших частин будівельного мистецтва” [2, с. 290].

Песталоцці вважав, що освіта, яка спирається на реальне чуттєве сприйняття дитини, дає змогу у природовідповідний спосіб вивчати різні навчальні дисципліни, не звертаючись до силових методів навчання. Зокрема, ботаніка та біологія легко вчиться, якщо школа знаходиться поруч із садом, оранжереєю, лісом чи полем, де кожна дитина має змогу безпосередньо спостерігати за життям рослин, птахів, тварин та комах. Завдяки таким спостереженням, побудованим на чуттєвому сприйнятті, дитина пізнає рослинний і тваринний світ із великою цікавістю та захопленням. Так само історію та географію Песталоцці радить починати вивчати з місця народження дитини, з місця, де їй все є близьким та знайомим. Володіючи певними уявленнями про історію свого рідного краю, його географічне положення, дитина легше сприймає історію та географію інших країн. Тому і слід відштовхуватися від

чуттєвого сприйняття дитини, від того, що вона спостерігає і відчуває щодня. “Великим безглуздям, — на думку педагога, — є бажати познайомити людей, ще не знайомих з сучасним світом, живе сприйняття котрого є доступним органам відчуттів, з духом минулих часів, прихованим від наших відчуттів та спостережень століттями або навіть тисячоліттями” [2, с. 293].

Саме цим пояснюється ставлення сучасної молоді до минулого, яке вона здебільшого не сприймає через те, що батьки та вчителі не поцікувалися про те, щоб зв'язати чуттєвий досвід дитини з досвідом минулих поколінь. Через це ми спостерігаємо певний негативізм з боку молодих людей до всього того, що було досягнуто до них. Великою мірою цьому сприяє авторитаризм освіти, який не рахується з внутрішнім світом особистості, її досвідом.

Слава про навчальний заклад з елементарним методом навчання досягла найвищих щаблів влади, і незабаром 1802 року Бургдорфський притулок отримує статус державного інституту. Через свою популярність Песталоцці призначається уповноваженим від Швейцарського народу у Французькій республіці. В Парижі педагог пропонує Наполеону, якого він вважав реформатором, своє бачення нової школи, проте не знаходить у нього підтримки. Над Песталоцці згущаються темні хмари. Недруги, плетучи свої інтриги по відношенню до педагога, сприяють тому, що у Песталоцці забирають державну субсидію, а Бургдорфський інститут розформовують. Швейцарці обурені таким ставленням до свого визначного земляка, в черговий раз пропонують педагогу та його вихованцям помешкання під притулок. Песталоцці був дуже втішений такою широкою підтримкою свого народу. Новий притулок, який відкрив свої двері у 1805 році, розташовувався в приміщенні старовинного замку на березі озера поблизу міста Івердон.

В Івердонському інституті Песталоцці продовжує навчання дітей за своїм елементарним методом, багато уваги

приділяючи фізичному розвитку дитини, включаючи елементи гімнастики, що забезпечували можливість природних рухів дитини. Адже в житті вона не сидить на місці, а здійснює цілу низку різних повсякденних рухів, зокрема під час ходи, гри, підняття різних предметів, приймання їжі. Гімнастичні вправи, на думку педагога, пробуджують та оживляють всі фізичні задатки та сили дитини, сприяючи послідовності та гармонійності її розвитку. Гімнастика не лише розвиває тіло, але й сприяє розумовому, естетичному та моральному розвитку дитини.

В зміст своєї елементарної освіти Песталоцці включає розвиток органів відчуттів дитини, за допомогою яких вона пізнає навколишній світ. Тому гімнастичні вправи в Івердонському інституті сполучалися з заняттями музикою, співами, малюванням. Важливе місце в елементарній освіті Песталоцці посідали ігри, різні види спорту, військові заняття, екскурсії, туристичні походи Швейцарією. Педагог також вважав важливим для дитини трудове виховання, залучаючи учнів до сільськогосподарської праці, доведення та мануфактурного виробництва. Таким чином, діти оволодівали не лише знаннями, але й життєво важливими уміннями та навичками. Водночас трудове виховання допомагало дітям оволодівати знаннями, зокрема з математики, біології, хімії, географії та інших навчальних предметів. Песталоцці всіма силами прагнув до такого метода виховання, котрий сприяв би пробудженню в дітях найкращих почуттів і тому, щоб “з повною силою змусити на них впливати природні умови, в котрих вони жили” [2, с. 68].

Елементарна освіта, за словами педагога, має спиратися на внутрішнє прагнення дитини до розвитку. Під впливом цього прагнення вона хапається за все, що бачить навколо себе, як засіб цього розвитку, але робить це хаотично. Тому, якщо дитині достатньо просто, енергійно та з любов'ю допомогти засвоїти всі ці засоби її розвитку, вона це буде робити систематично та цілеспрямовано. “От наскільки

психологічний вплив елементарних засобів розвитку людських здібностей відрізняється від впливу рутинного мистецтва, що втовкмачує дітям словесні знання, не підкріплені та не підживлені враженнями чуттєвого сприйняття” [2, с. 282].

Водночас педагог вважав, що для дійсного сприйняття дитиною знань, навчальні засоби слід спрощувати, роблячи їх привабливими та доступними для неї. “Це дозволить почати вже з колиски їхнє застосування, що сприяє дійсно природо-відповідній освіті” [2, с. 287].

Таким чином, справжнє мистецтво виховання, на думку Песталоцці, має навчати дитину у відповідності з її природою. Воно не повинне діяти у протиріччі з чуттєвими враженнями, які формуються в дитині і які впливають “із істинності та дійсності положення, обставин та умов, в котрих вона живе” [2, с. 276].

Те ж саме стосується і розвитку мови, що розвивається згідно з внутрішньою потребою дитини виражати свої враження від споглядання навколишнього світу. Чим яскравіші ці враження, тим інтенсивніше розвивається мова дитини. Тому вивчення мови слід зробити “таким самим простим та привабливим для дитячого віку, як це робиться за елементарного формування здатності до спостереження”, — зауважував педагог [2, с. 287-288].

Навчаючи дітей, Генріх Песталоцці намагався ув'язати знання з життям, виробляючи таким чином в них необхідні для життя уміння та навички. Так зокрема, в своєму творі “Лінгард і Гертруда” письменник розповідає, як сільський учитель лейтенант Глюфі навчав дітей рити водяний рів для зрошення поля. Він дав кожному з учнів завдання, яке полягало в тому, щоб намітити лінії пролягання потоків для зрошення землі. Це завдання дуже захопило учнів, які кинулися відразу в різні боки, відшукуючи місця для спуску води. І, хоч в них нічого не вийшло, вони отримали велике задоволення від самого процесу вирішення даного завдання. В іншому випадку, учні вчилися садівництву та городництву. Для цього Глюфі водив

дітей до місцевої селянки, яка славилася тим, що вирощувала чудові квіти та найкращі сорти овочів і фруктів. Як наслідок, діти, повернувшись додому, вимагали від своїх батьків дати їм по шматку землі для садівництва та городництва. “Все, що рано чи пізно могло знадобитися дітям, він вважав можливим включити в свою шкільну роботу. Бо він відчував себе батьком цих дітей і завданням своїм вважав їх виховання. Все, що вимагалось для всебічного виховання, входило, на його думку, до кола його діяльності. З тієї ж причини він проводив з дітьми всі вечори і займався з ними всім, чим вони бажали займатися” [4, с. 565].

В книзі розповідається також, як вчитель проводив з дітьми бесіди про їх життя та їхнє майбутнє. Бесіди ці відбувалися під вечір на галявинці, у тіні горішника, який селяни посадили, для того щоб молода зміна могла відпочивати під його тінню, милуючись чарівним заходом сонця. Тут, окрім бесід, вчитель розповідав дітям про їхнє рідне село, його перших засновників, про те, з якими труднощами їм доводилося стикатися і, як вони долали ці труднощі. Батьків дивувало вміння вчителя розтлумачувати їхнім дітям все таким чином, що вони, не дивлячись на свій вік, розуміли його і могли отримані знання передати іншим.

Саме в цьому і полягав талант Песталоцці, а саме у вмінні пояснити складне простою, доступною кожній дитині мовою. Педагог прагнув до того, щоб навчання несло радість, а не страждання. Цього він досягав, спираючись на природу дитини, її внутрішній світ. Головними рушіями розвитку задатків та здібностей Песталоцці вважав творчу силу особистості та почуття свободи, що гарантують дитині “можливість здійснення своїх здібностей; душевний стан, що породжує любов, вдячність і прихильність та прагнення до самовдосконалення” [2, с. 194].

В 1818 році Йоганн-Генріх Песталоцці на гроші, отримані від першого видання своїх творів, відкриває поблизу Івердона, в місті Клінді заклад “для виховання бід-

них, котрі з часом самі могли б виховувати та вчити бідних”. Тут протягом шести років Песталоцці втілює всі свої найкращі здобутки, намагаючись виховувати вчителів нового покоління, які володіли б навичками елементарного навчання й виховання. Проте через брак коштів “заклад для бідних” довелося закрити. Педагог з гіркотою в серці звернувся до всіх своїх прихильників із заявою, що він “більше не в стані відповідати очікуванням та надіям своїх друзів людства, що беруть щиросердну участь в його училищі для бідних” [1, с. 100].

Та ж доля спіткала і інститут в Івердоні, який припинив своє існування наступного 1825 року. Причиною стало те, що більшість учителів відмовлялися працювати за “методом Песталоцці”, залишаючись прихильниками старих методів навчання й виховання. Як наслідок, між прихильниками та противниками “методу елементарного навчання” виникали суперечки, що шкодили навчальному процесу, завдаючи удар по престижу на той час прославленого в усьому світі інституту. Адже сюди протягом 20 років існування навчального закладу приїжджали як визначні вчені та митці, так і короновані особи. Всі вони були дуже зацікавлені славнозвісним “методом Песталоцці”. І тому було дуже дивним те, що на піку своєї слави педагог змушений був закрити свій інститут та повернутися в Нейгоф, де він розпочав свою просвітницьку діяльність. Тут він пише свій останній твір під назвою “Лебедина пісня”. В цьому творі Песталоцці ще раз робить спробу пояснити всім сутність свого “методу”, основою якого педагог вважав гармонійне виховання всіх природних задатків дитини. На думку Песталоцці, мистецтво елементарного навчання та виховання, маючи природовідповідну основу, має полягати “в оживленні сил людської природи, і тому всі засоби навчання мають бути підпорядковані цій вищій меті” [2, с. 378].

В 1827 році, не витримавши загибелі справи всього свого життя, після без-

успішних спроб знайти фінансову підтримку та відновити закриті навчальні заклади, видатний педагог-гуманіст та реформатор Йоганн-Генріх Песталоцці відійшов у вічність.

Доля Песталоцці дуже подібна до долі всіх тих, хто прагнув зробити світ кращим та досконалішим. Їх не приймали, критикували та забороняли. Якщо це не допомагало, їх обмовляли та дискредитували. Проте, не зважаючи на це, правда все рівно брала гору. Так сталося і з Йоганном-Генріхом Песталоцці, від якого відвернулися навіть найвірніші його друзі. Тим не менш, сьогодні ім'я педагога є символом вищого гуманізму та демократизму. Адже ідеї Песталоцці виховують людину на засадах любові та поваги до неї. Тому українські педагоги мають вчитися у видатного просвітителя, так як це робив наш співвітчизник, український педагог і письменник Василь Олександрович Сухомлинський, якого за любов до дітей, в народі прозвали “павлівським Песталоцці”. Тож українська педагогіка,

якщо вона хоче нарешті позбутися своєї авторитарності, має брати до уваги не авторитарні, а гуманістичні методи навчання й виховання, серед яких важливе місце посідає “елементарний метод навчання” прославленого швейцарського педагога та письменника Йоганна-Генріха Песталоцці.

Література

1. *Большая энциклопедия* в 20 т. ; под ред. С. Н. Южакова, т. 15. Санкт-Петербург : Просвещение, 1904. С. 98–100.
2. *Песталоцци И. Г. Избранные педагогические произведения* в 2-х томах. Т. 2. Москва : Педагогика, 1981. 335 с.
3. *Песталоцци И. Г. Избранные педагогические произведения* в 2-х томах. Т. 1. Москва : Педагогика, 1981. 335 с.
4. *Песталоцци И. Г. Избранные педагогические произведения* в 3-х томах. Т. 1. Лингард и Гертруда. Книга для народа. С. 325–679.

20.08.2021

Відомості про авторів:

Пономарьов Олександр Семенович — кандидат технічних наук, професор; кафедра педагогіки і психології управління соціальними системами імені академіка Івана Зязюна; Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”; Харків, Україна; email: alex37.10@mail.ru; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4698-2620>; Copernicus 1657.

Черемський Максим Петрович — асистент; кафедра педагогіки і психології управління соціальними системами імені академіка Івана Зязюна; Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”; Харків, Україна; email: maxcheremsky@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4130-7618>.

УДК 378.014.6.018.43:378.6:61(477.54-25)ХНМУ

DOI:10.30837/nc.2021.4.24

Ректорський контроль та особливості його проведення в умовах дистанційного навчання

Наталія Нікуліна,
методист,

Ігор Завгородній,
доктор медичних наук, професор,

Дмитро Перцев,
кандидат медичних наук, доцент,

Світлана Краснікова,
кандидат філологічних наук, професор,

Дмитро Маракушин,
доктор медичних наук, професор,

Тетяна Баглаєнко,
викладач,
Харківський національний медичний університет

Одним із найважливіших елементів системи управління якістю вищої освіти стала процедура моніторингу, і все частіше в українському освітньому дискурсі фігурують такі поняття як «оцінка якості освіти» та «моніторинг якості освіти», а сутність моніторингу

асоціюється з «контролем» та «експертизою» [1]. У закладах вищої освіти (ЗВО) під моніторингом якості освіти розуміють таку інформаційну систему, яка постійно оновлюється і поповнюється на основі безперервного стеження за станом і динамікою розвитку основних складових яко-

сті освіти за сукупністю визначених критеріїв та має конструктивний зворотній зв'язок з метою вироблення управлінських рішень з коригування небажаних диспропорцій на основі аналізу зібраної інформації, здійснення педагогічних інновацій, підвищення ефективності стратегічного планування вдосконалення освіти та прогнозування подальшого розвитку досліджуваних процесів [2 — 5]. Безперервний моніторинг знань здобувачів освіти надає статистичну інформацію про кожного студента, навчальну групу, факультет, кафедру, кожного викладача, що сприяє покращенню управління якістю освіти у ЗВО. Одним з таких затребуваних видів внутрішнього аудиту, введених в українських ЗВО, є ректорський контроль знань, який здійснюється відповідно до «Положення про організацію ректорського контролю якості навчання» з метою визначення рівня засвоєння студентами навчального матеріалу та об'єктивності оцінювання викладачами їх успішності [6].

Важливим внеском у вивчення проблем, пов'язаних з підвищенням якості вищої професійної освіти є наукові дослідження, які проводяться на базі вищих медичних навчальних закладів. Дослідження зосереджуються на якості професійної підготовки майбутніх лікарів [7], сучасних педагогічних підходах до контролю якості знань студентів медичних ЗВО [8], менеджменту якості освіти в медичних університетах [9], питаннях професійного самовдосконалення майбутніх фахівців в галузі охорони здоров'я [10], а також інноваційних педагогічних технологіях у процесі підготовки студентів вищих медичних навчальних закладів до професійної діяльності [1, 11]. Як в нашій країні, так і за її межами розробляються та постійно вдосконалюються стандарти, які допомагають проводити якісну кваліфікацію спеціальностей, враховуючи потреби ринку праці [12 — 14]. Необхідність обумовлена тим, що професійні якості повинні бути пов'язані не тільки із фаховою діяльністю лікаря, а також із міжнародними стандартами та вимогами до спеціалістів цього

напрямку, оскільки лікар реалізує свої професійні навички у вигляді суб'єкт-суб'єктних відносин [15]. Метою роботи є спроба дати оцінку впливу дистанційного формату на якість ректорського контролю у Харківському національному медичному університеті (ХНМУ).

Ректорський контроль (РК), як за-сіб моніторингу рівня підготовки студентів, дозволяє оцінити вклад здобувачів освіти і педагогічного складу у навчальний процес ХНМУ [16]. Для здійснення моніторингу навчального процесу на базі Навчально-наукового інституту якості освіти (ННІ ЯО) ХНМУ було розроблено такий формат РК, який надає можливість використовувати його для підготовки студентів до медичного ліцензійного іспиту (МЛІ), який є стандартом визначення рівня підготовки спеціалістів. Банк даних тестових завдань РК формується за методологією, запропонованою центром тестування при МОЗ України, та оновлюється кожного року. Зазвичай матеріали надають ключові кафедри тими мовами, якими викладають у ХНМУ. Диференційованість тестів по дисциплінах надає можливість виявити такі, з яких у студентів найнижчий відсоток вірних відповідей, що дозволяє виявити ефективність роботи кафедр університету та допомагає студентам визначитися зі своїм рівнем знань та спланувати самостійне опрацювання власних упущень. Таким чином, РК об'єктивно вважається одним із самих інформативних видів внутрішнього моніторингу якості надання освітніх послуг, дозволяє завчасно виявити «групу ризику», тобто тих студентів, які не пройшли через умовну позначку засвоєного матеріалу. Умовна позначка залежить від того, який прохідний відсоток буде встановлено при складанні МЛІ, наприклад, можна назначити 61 % складених тестових завдань, як що умовна позначка складання МЛІ 60,5 %.

В ХНМУ для проведення РК на базі ННІ ЯО відведено окремі класи, які оснащені комп'ютерами із доступом до мережі Інтернет. За чітким розкладом сту-

денти у відведений для кожної групи час складають РК у присутності методиста Лабораторії моніторингу та систем управління якістю освіти ННІ ЯО ХНМУ, який виконує роль проктора. РК проводиться за дисциплінами, вивчення яких повністю було завершено на час його проведення. РК планується заздалегідь і є частиною навчального процесу. Всі умови та терміни проведення РК нормуються відповідно до наказів ХНМУ в залежності від того, які є нагальні потреби. Завдяки електронному формату процес заміни банку даних дуже гнучкий. За необхідністю на базі ННІ ЯО організовується проведення перевірки рівня засвоєння знань студентами за такими спеціальностями як «Лабораторна діагностика», «Соціальна робота», «Педагогіка» та «Фізична терапія. Ерготерапія».

Окрім перевірки теоретичних знань майбутніх лікарів, на базі ННІ ЯО ХНМУ проводиться РК із засвоєння практичних навичок та прийомів з надання невідкладної медичної допомоги після проходження планових занять в симуляційних класах, які також розташовані на базі ННІ ЯО [17]. Оцінювання рівня засвоєння практичних навичок та прийомів з надання невідкладної медичної допомоги включає в себе дві складові. Студенти повинні відповісти на завдання рівня засвоєння практичних навичок з медицини невідкладних станів в ході проведення РК (теоретична складова) та продемонструвати отримані знання за допомогою наданих їм для цього симуляторів різного рівня складності (практична складова).

До РК, у рамках підготовки студентів до МЛІ, зазвичай залучені студенти третього та випускних курсів медичних та стоматологічного факультетів. Це пов'язано з тим, що саме цей контингент студентів готується до ліцензійних іспитів. У РК беруть участь всі студенти, які навчаються в університеті, як вітчизняні, так і іноземні. Для РК із засвоєння практичних навичок та прийомів з надання невідкладної медичної допомоги залучають всі контингенти студентів ХНМУ 5-го курсу.

Результати РК накопичуються у програмі Excel та ретельно аналізуються, зберігаються в ННІ ЯО ХНМУ на необхідний строк. Отримані дані аналізу результатів успішності студентів можуть бути представлені у порівняльних таблицях і графіках в залежності від потреб. Перш за все з отриманими результатами успішності студентів ознайомлюють деканати, результати у звітній формі освітлюються на засіданнях Вченої ради, ректоратах та обов'язково входять у склад щорічного звіту про роботу колективу ХНМУ. На підставі результатів усіх видів моніторингу формуються конкретні пропозиції керівництву університету з покращання рівня підготовки студентів до МЛІ, а також розробляються й впроваджуються управлінські та педагогічні заходи щодо поліпшення ситуації із засвоєння студентами знань. При необхідності змінюється стратегія для підвищення рівня знань студентів як в рамках підготовки їх до складання МЛІ, так і умінь виконання практичних маніпуляцій з невідкладної допомоги.

Можна сказати, що засоби моніторингу знань студентів, які розробляються й застосовуються на базі ННІ ЯО ХНМУ, повністю себе виправдовують. Методика дуже зручна своєю мобільністю, заміна банку даних не потребує багато часу, що дозволяє переключатися з ректорських замірів на навчально-тренувальні заняття. Завдяки гнучкості цієї системи окрім РК у рамках підготовки до МЛІ студенти мають можливість перевірити рівень знань з «Іноземної мови за професійним спрямуванням» і ознайомитися з міжнародним іспитом з основ медицини (IFOM) у рамках навчально-тренувальних занять в тестовому режимі [18]. А головне, задля чого було запроваджено такий засіб внутрішнього моніторингу, це те, що завжди вдається виявити «групу ризику» при складанні РК у рамках підготовки до МЛІ та застосувати необхідні заходи для виправлення ситуації. Але в умовах пандемії на COVID-19, яка охопила весь

Світ, та карантинних заходів на території нашої країни студентство вимушено було перейти у дистанційний режим навчання. РК в рамках підготовки студентів ХНМУ до МЛІ теж довелося перевести із звичайного режиму у дистанційний формат.

Завдяки тому, що університет на цей період вже був готовий до дистанційної форми навчання у контексті майбутнього розвитку заочної форми навчання за окремими спеціальностями, у найкоротший термін, було організовано роботу освітньо-інформаційного порталу «Дистанційне навчання ХНМУ» на платформі MOODLE, згідно з визначеним планом. Також, на платформі MOODLE було створено структуру для проведення РК у рамках підготовки до МЛІ. Щодо проведення РК рівня засвоєння практичних навичок та прийомів надання невідкладної медичної допомоги на базі міжкафедральних симуляційних класів ННІ ЯО ХНМУ, то його проведення було неможливим, тому що у його форматі, крім теоретичної частини, закладено демонстрацію набутих навичок на симуляторах різного рівня складності.

Університету вдалося не зупиняти навчальні плани і це, безумовно, є великим плюсом можливостей дистанційної форми освіти. Але щодо проведення РК, то у дистанційному форматі виключається одне з таких ключових понять як «КОНТРОЛЬ», залишається розраховувати на сумлінність студентів, яким теж не байдуже дізнатися про свій рівень знань. До того ж, одна з умов — це створення атмосфери як при складанні МЛІ, особливо це стосується студентів третього курсу, у яких ця форма іспиту буде вперше і яким надається можливість ознайомитись з процедурою проведення ліцензійних іспитів, не виконується теж. РК з практичних навичок дистанційно неможливо проводити взагалі, якщо у кожного здобувача вищої медичної освіти немає в особистому розпорядженні необхідного симулятора для демонстрації практичних навичок викладачеві «крізь монітор», бо ми ще не досягли такого високого рівня

матеріально-технічного забезпечення наших студентів.

Людство природним чином прогресує, винаходить все нові й нові технології в усіх сферах. Освіта не може знаходитися поза прогресуючим людством, вона є його невід'ємною і важливою частиною і отже цілком природним шляхом використовує всі його напрацювання, а в багатьох випадках є піонером цих інновацій, тому що вища школа і передові наукові дослідження невід'ємні одне від одного. Підготовка сучасних фахівців у векторі розвитку нової цифрової моделі є важливим завданням, враховуючи швидке зростання конкуренції на тлі глобалізації. Впровадження ІТ-технологій, штучного інтелекту, оцифрування великої кількості інформаційних даних, математичного моделювання живих систем сприяє підвищенню якості діагностики та ведення пацієнтів. Нові технології надають можливості лікарям концентруватися на найбільш важливих медичних завданнях, безперервно розвиваючи свої компетенції та комунікативні навички. Конкурентоспроможність вітчизняної вищої медичної освіти неможлива поза всіма цими досягненнями.

Доступ до величезної кількості інформації, можливість переглядів рідкісних операцій в прямому підключенні або у запису, проведення міжнародних консилиумів в онлайн-режимі, використання високотехнологічних симуляторів в підготовці майбутніх лікарів і підвищенні кваліфікаційного рівня вже практикуючих, безумовно, є позитивною стороною прогресу. Можливо в майбутньому лікування хворих людей буде відбуватися безконтактними і повністю апаратними методами, але на сьогодні лікар все ще має знаходитися в безпосередньому контакті зі своїми пацієнтами. На сьогоднішній час студенти-медики обмежені в отриманні досвіду «біля ліжка хворого», а цього поки що не в змозі замінити ніякі надсучасні симулятори.

На сьогоднішній день медична освіта не готова повністю існувати у дистанцій-

ному форматі, тому що крім теоретичної бази майбутнім лікарям необхідно набувати практичні навички. Але завдяки дистанційним технологіям вища освіта здатна пережити кризу пандемії.

Таким чином, безсумнівно, в умовах карантину дистанційний формат навчального процесу, як один з різновидів сучасного засобу викладання, є рятівною можливістю для його безперервності. Але майбутній лікар не може набути всі необхідні компетенції тільки на одній теорії та перегляданні відео. Тому в медичній освіті необхідно знайти ідеальний баланс між використанням інноваційних та традиційних методів навчання та його контролю.

Література

1. Устименко Ю. С. Інтерактивні технології як засоби підготовки студентів вищих медичних навчальних закладів до професійної взаємодії // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2015. Вип. 45. С. 505–512.

2. Анненкова І. П. Моніторинг якості освіти у ЗВО // Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. Тематичний випуск // Вища освіта України. Дод. 4, т. II (20). 2010. С. 404–413.

3. Красильникова Г. На шляху до сучасної системи моніторингу якості вітчизняної освіти // Вища шк. 2014. № 11–12. С. 24–35.

4. Субіна О. Імідж вищого навчального закладу як важливий чинник конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг // Вища шк. 2011. № 1. С. 46–55.

5. Пешев Л.П., Ляличкина Н.А., Фоминова Г.В. Рейтинг — система оценки практических навыков у студентов медицинских вузов // Международный журнал экспериментального образования. 2014. № 1. С. 80–82.

6. Буйницкая О. П. Ректорский контроль как форма оценки качества обучения

// Инновации в науке : сб. науч. статей. Новосибирск : СибАК, 2013. С. 99–106.

7. Бабаліч В.А. Щодо проблем підвищення якості професійної підготовки майбутніх лікарів у вищих навчальних закладах освіти // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2015. Вип. 45. С. 419–425.

8. Питання проблемного навчання в системі підготовки лікарів з метою контролювання якості знань / О. П. Весова // Журнал вушних, носових і горлових хвороб. 2015. № 1. С. 66–68.

9. Система управління якістю медичної освіти в Україні : монографія / І.Є. Булах, О.П. Волосовець, Ю.В. Вороненко та ін. Дніпропетровськ : АРТ-ПРЕС, 2003. 212 с.

10. Дудікова Л.В. Формування готовності до професійного самовдосконалення у майбутніх лікарів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Лариса Володимирівна Дудікова. Вінниця, 2011. 20 с.

11. Устименко Ю.С. Тренінг як засіб підготовки студентів вищих медичних навчальних закладів до професійної взаємодії // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2015. Вип. 44. С. 338–344.

12. Бабенко П.А. Проблеми модернізації у вузівській практиці підготовки лікарів // Актуальні проблеми вищої медичної освіти: Укр. наук.-метод. конф., 20–23 травня 2008 р. : тези доповідей. Харків, 2008. С. 176–178.

13. Овчарук О.В. Компетентісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики. К. : «К.І.С.», 2004. 112 с.

14. Професійна освіта в зарубіжних країнах: порівняльний аналіз: монографія ; за ред. Н.Г. Никало, В.О. Кудіна. Черкаси : Вибір, 2002. 336 с.

15. Baker E. L. Minimum Competency Testing / E. L. Baker, B. H. Choppin // International Encyclopedia of Education: Research and Studies. Oxford, 1985. 24 p.

16. Організаційні аспекти менеджменту якості додипломної освіти в Харківському національному медичному універ-

ситеті / І. Завгородній, С. Краснікова, Д. Перцев, Н. Нікуліна, О. Марущенко, А. Горецька // *Управління якістю в освіті та промисловості: досвід, проблеми та перспективи* : тези доповідей III Міжнарод. наук.-практ. конф. пам'яті професора Петра Столярчука, Львів, 11–12 травня 2017 р. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2017. С. 68. (Управління якістю у сфері освіти, науки та промисловості).

17. *Бітчук М.Д., Нікуліна Н.О., Перцев Д.П., Горецька А.М., Завгородня Н.І.* Симуляційне навчання у медичній освіті та його контроль // *Матеріали XVI Все-*

укр. наук.-практ. конф. з міжнарод. участю (Тернопіль, 16–17 трав. 2019 р.) / Терноп. нац. мед. ун-т імені І.Я. Горбачевського. Тернопіль : ТНМУ, 2019. С.294.

18. *Завгородній І., Краснікова С., Перцев Д., Нікуліна Н., Марущенко О., Седая Ю.* Моніторинг освітніх послуг в медичній до дипломній освіті // *Управління якістю в освіті та промисловості: досвід, проблеми та перспективи* : тези доповідей IV Міжнарод. наук.-практ. конф. до 100-річчя кафедри інформаційно-вимірювальних технологій, 16–17 травня 2019 р. Львів : ЛА «Піраміда», 2019. 10 с.

20.10.2021

Відомості про авторів:

Нікуліна Наталія Олексіївна — методист навчальної лабораторії моніторингу та систем управління якістю освіти Навчально-наукового інституту якості освіти (ННІ ЯО) ХНМУ; Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна; email: no.nikulina@knmu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4783-5163>; Google Scholar: <https://scholar.google.ru/citations?user=zfn0U6kAAAAJ&hl=ru>.

Завгородній Ігор Володимирович — доктор медичних наук, професор, академік Академії наук вищої освіти України, директор ННІ ЯО ХНМУ; Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна; email: iv.zavgorodnii@knmu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7803-3505>; Scopus: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?origin=resultslist&authorId=57206834269&zzone=>; Google Scholar: https://scholar.google.com.ua/citations?user=72b0W_4AAAAJ&hl=ru

Перцев Дмитро Павлович — кандидат медичних наук, доцент, заступник директора ННІ ЯО ХНМУ; Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна email: pd.pertsev@knmu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5392-2741>; Google Scholar: https://scholar.google.ru/citations?view_op=list_works&hl=ru&user=R4e0SaAAAAJ

Краснікова Світлана Олександрівна — кандидат філологічних наук, професор кафедри мовної підготовки іноземних громадян; декан V факультету з підготовки іноземних студентів; Харківський національний медичний університет; Харків, Україна; email: so.krasnikova@knmu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7155-4436>; Google Scholar: <https://scholar.google.com/citations?hl=ru&user=hpiKYuIAAAAAJ>

Маракушин Дмитро Ігорович — доктор медичних наук, професор; кафедра фізіології, професор; Харківський національний медичний університет; Харків, Україна; email: di.marakushyn@knmu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0956-9776>; Scopus: <https://www.scopus.com/results/authorNamesList.uri?st1=Marakushin&st2=&origin=searchauthorlookup>; Google Scholar: https://scholar.google.com/citations?view_op=new_articles&hl=ru&imq=Dmytro+Marakushyn&authuser=2;

Баглаєнко Тетяна Володимирівна — викладач; кафедра іноземних мов; Харківський національний медичний університет; Харків, Україна; email: tv.bahlaienko@knmu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0017-4970>; Google Scholar: <https://scholar.google.com/citations?user=hHwOwxIAAAAAJ&hl=ru>

Дистанційне навчання: сучасний стан та перспективи розвитку

Володимир Садковий,

доктор наук з державного управління, професор, ректор,

Володимир Андронов,

Заслужений діяч науки і техніки України, доктор технічних наук, професор,
проректор з наукової роботи - начальник науково-дослідного центру,

Віталій Попов,

кандидат психологічних наук,
начальник відділу виховної та соціально-гуманітарної роботи,
Національний університет цивільного захисту України, Харків

Слід зазначити, що протягом останніх років, через поширення гострої респіраторної коронавірусної хвороби COVID-19, у закладах вищої освіти України навчання проводиться здебільшого у дистанційній формі. Заходи щодо дотримання карантинних обмежень у закладах освіти унеможливили безпосередній контакт здобувачів вищої освіти (далі — здобувачі) з науково-педагогічними працівниками (далі — викладачі) в аудиторіях закладу освіти. Прийняття цього факту вказало на безальтернативність дистанційного навчання в умовах, що склалися, та змусило скептиків змінити свої погляди і переконання стосовно дистанційного навчання та долучитися до опанування його технологій [5].

Традиційна форма навчання поступово доповнюється новими технологіями дистанційного навчання. З кожним днем система дистанційної освіти стає все більш популярною. Заклади вищої освіти, маючи академічну автономію, самостійно визначають, як організувати освітній процес в умовах карантинних обмежень, та які технології використовувати [3].

У таких умовах усі учасники освітнього процесу змушені змінювати традиційні підходи до методики викладання та опанування освітнього матеріалу, вдосконалювати свої навички з використання цифрових технологій, пристосовуватися до нових (вимушених) умов навчання.

Метою дистанційного навчання є надання освітніх послуг шляхом застосування у навчанні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Однією з основних особливостей дистанційного навчання є комунікація здобувачів із викладачами за допомогою дистанційних освітніх технологій [3].

Дистанційне навчання можна визначити як процес, що відбувається завдяки інтернет-технологіям, за умови віддаленості здобувача від викладача. Зауважимо, що слід відрізнити дистанційну освіту й дистанційне навчання. Дистанційна освіта передбачає отримання відповідного освітнього рівня з певної спеціальності; водночас дистанційне навчання — це організаційно-технічний спосіб (зокрема тимчасовий) надання освітніх послуг [3].

Дистанційне навчання ґрунтується на принципах: самостійності, науковості, системності та систематичності, активності в навчанні, принципі розвивального навчання, наочності, доступності, диференціації та індивідуалізації навчання, демократизації та оптимізації процесу навчання, принципі інтерактивності, диференціації та нетрадиційності системи навчання. Дистанційне навчання базується на самостійному здобутті необхідного обсягу знань та передбачає поєднання традиційних і новітніх інформаційних технологій освітнього процесу. Дистанційна форма навчання дає свободу вибору місця, часу та темпу навчання, забезпечує можливість реалізації конституційного права громадянина на здобуття освіти [2].

Характерними рисами дистанційного навчання є: технологічність, соціальна рівність, гнучкість, економічність, модульність, паралельність, велика аудиторія, інтернаціональність, нова роль викладача, позитивний вплив на здобувача.

Дистанційне навчання дозволяє вирішити такі завдання:

- забезпечення доступності освіти;
- забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності;
- утвердження в учасників освітнього процесу соціальної активності;
- розвиток творчих, інтелектуальних та комунікативних здібностей здобувача за допомогою відкритого і вільного використання всіх освітніх ресурсів і програм;
- налагодження міжнародних зв'язків.

Серед позитивних сторін використання дистанційного навчання слід зауважити, що викладач, здійснюючи освітню діяльність дистанційно, у змозі приділяти увагу більшій кількості здобувачів і викладати перебуваючи у відрядженні. За умов традиційного навчання викладачеві досить важко приділити необхідну кількість уваги всім здобувачам групи. Дистанційна форма навчання дає змогу навчатися на декількох курсах чи у декількох закладах

освіти одночасно. Можливість спілкування здобувача з викладачем у режимі on-line за допомогою електронної пошти, інформаційних платформ чи соціальних мереж дозволяє швидко та ефективно обмінюватись інформацією, проводити консультації. Щоб приступити до навчання, необхідний лише комп'ютер із доступом до мережі Інтернет.

Використання дистанційної форми навчання дозволяє в повній мірі забезпечити здобувача необхідним навчально-методичним комплексом навчальної дисципліни (силабус, курс лекцій, методичні рекомендації тощо), зникає проблема нестачі чи відсутності навчальних матеріалів [1].

Також слід зазначити, що впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в систему дистанційного навчання дає можливість особам з інвалідністю та особам з особливими освітніми потребами чи, наприклад, здобувачам, які перебувають на ізоляції, задовольняти в повній мірі свої освітні потреби [2].

Дистанційна форма навчання використовує переваги, що притаманні традиційним формам навчання, звільняючись від їх недоліків. Проте, незважаючи на свої переваги, вона не позбавлена певних недоліків. Постає питання щодо підготовки фахівців за спеціальностями (наприклад — «Пожежна безпека», «Цивільна безпека»), на яких здобуття необхідних професійних компонентів є неможливим поза стінами закладу вищої освіти. Залишається відкритим питання: як без практичної діяльності, використовуючи технології дистанційного навчання, розв'язувати складні спеціалізовані задачі та проблеми ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій чи проведення аварійно-рятувальних робіт [7].

Одним із чинників, який негативно впливає на успішну організацію та здійснення дистанційного навчання, є відсутність якісного інтернет-зв'язку. Ще один істотний негативний фактор із технічної категорії — це недостатнє забезпечення

учасників освітнього процесу необхідною комп'ютерною технікою.

В разі застосування дистанційної форми мінімізується можливість індивідуальної передачі знань між викладачем і здобувачем, а також обговорення набутих знань і проведення дискусій. Мінімізується особистий контакт як здобувачів один з одним, так і з викладачами. Отже, така форма навчання мало сприяє розвитку комунікабельності, впевненості, навичок роботи у команді.

Під час дистанційного навчання переважно весь навчальний компонент засвоюється здобувачем самостійно, що у свою чергу, потребує високого рівня мотивації, наполегливості та здатності до самоорганізації у досягненні результатів навчання. У свою чергу низький рівень мотивації у здобувача до навчання може бути спричинений тривалою соціальною ізоляцією, що негативно впливає на формування навичок суспільної навчальної та трудової діяльності.

Викладачі наголошують на неможливості індивідуального консультування здобувачів, збільшення часу на листування зі здобувачами, оскільки онлайн-курси передбачають більш детальний опис завдання для самостійної підготовки, ніж зазвичай в аудиторії. На сьогодні потребує вдосконалення система ідентифікації здобувача, адже найефективніший спосіб простежити за тим, чи здобувач самостійно склав підсумковий контроль, — це відеоспостереження, що не завжди є можливим. Одним із можливих шляхів вирішення даної проблеми може стати ідентифікація здобувача за допомогою сучасних цифрових технологій [4].

Серед факторів, які перешкоджають розвитку дистанційного навчання в Україні, слід виділити: високу вартість розробки інтернет-курсів, недостатність розвитку інформаційної інфраструктури та значні витрати на створення сучасних інформаційних технологій.

Незважаючи на перелічені недоліки, існує й низка переваг у запровадженні ди-

станційного навчання, що розширює можливості використання цифрових технологій, підвищує якість освіти. Дистанційне навчання може бути реалізоване шляхом безпосереднього застосування дистанційної форми як окремої форми здобуття освіти, або з використанням технологій змішаного навчання. Використання світового досвіду, поєднання новітніх інформаційних технологій дистанційної освіти із кращими технологіями та методами класичних форм навчання, дозволить якісно та ефективно забезпечити функціонування освітньої системи України.

Змішане навчання — це поєднання традиційних форм аудиторного навчання з елементами дистанційного навчання, в якому використовуються спеціальні інформаційні технології. Навчальний процес за умов змішаного навчання являє собою послідовність фаз традиційного та електронного навчання, які чергуються в часі. Змішана форма навчання є актуальною завдяки тому, що вона використовує переваги дистанційної форми навчання та виключає недоліки класичної форми.

Висуваються суттєві вимоги до кадрового забезпечення освітньої діяльності, оскільки дистанційне навчання є неможливим без налаштування та підтримки з боку компетентних фахівців з інформаційно-комунікаційних технологій, системних адміністраторів дистанційного навчання, методистів та експертів із дистанційного навчання [3].

Зокрема це стосується і викладача, який повинен вміти якісно та ефективно використовувати у навчальному процесі сучасні інформаційні платформи, ресурси та соціальні мережі (Moodle, Google клас, Prometheus, Microsoft Teams, Skype, Zoom, Viber, Telegram та Messenger та ін.).

Однією із систем дистанційного навчання є Moodle (Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment) — це модульне об'єктно-орієнтоване динамічне навчальне середовище, яке називають також системою управління навчанням, системою управління курсами, віртуаль-

ним навчальним середовищем або просто платформою для дистанційного навчання.

Moodle — це безкоштовна, відкрита система управління навчанням. Вона орієнтована на організацію взаємодії між викладачем та здобувачем. Ця система призначена для організації навчання онлайн у мережевому середовищі з використанням технологій Інтернету. Система забезпечує різноманіття процедур навчання онлайн, комбінуванням яких може бути організоване ефективне навчання в закладі освіти. Moodle надає можливість інсталяції освітніх ресурсів, забезпечує засобами доступу до ресурсів та управління ними; забезпечує комунікаційну взаємодію учасників освітнього процесу.

Середовище Moodle дозволяє забезпечити здобувача:

- доступом до навчальних матеріалів;
- засобами для групової роботи;
- можливістю перегляду результатів підсумкового контролю;
- можливістю спілкування з викладачем через особисті повідомлення;
- можливістю завантаження файлів із виконаними завданнями;
- можливістю використання нагадувань про події у курсі.

У свою чергу система Moodle надає можливість викладачеві:

- створювати авторські дистанційні курси;
- розміщати навчальні матеріали у різних форматах;
- додавати різноманітні елементи курсу;
- проводити модифікацію навчальних матеріалів;
- використовувати різні типи тестів та автоматично їх формувати;
- автоматизувати процес перевірки знань.

Дистанційне навчання полягає у комунікації як здобувача з викладачем, так і з іншими учасниками освітнього процесу. Важливими питанням організації дистанційного навчання є взаємодія усіх учасників процесу. Постійна взаємодія здобувача з викладачем відіграє визнач-

ну роль у навчальному процесі, особливо для здобувачів молодших курсів, яким складніше самоорганізуватися. Викладач надає підтримку та забезпечує зворотний зв'язок. У процесі цієї взаємодії здобувачів один з одним відбувається обмін досвідом щодо виконання навчальних завдань, вивчення нових тем, пошуку матеріалів, які знадобляться в майбутній професійній діяльності.

Взаємодія адміністрації закладу освіти зі здобувачем полягає в організації навчального процесу, матеріально-технічному забезпеченні, наданні здобувачу підтримки з використання інформаційно-комп'ютерних технологій, створення інформаційно-освітнього простору. Результатом взаємодії адміністрації закладу освіти з викладачем є розроблені й затверджені навчальні програми, силабуси, розклади занять, створене інформаційне середовище, система управління, комфортні умови навчання як для здобувачів, так і для викладачів.

Розвиткові дистанційної освіти сприятиме вирішення певних завдань, таких як: управлінсько-організаційне забезпечення; матеріально-технічне та фінансове забезпечення; кадрове забезпечення потреб дистанційної освіти; методичне забезпечення з урахуванням специфіки дистанційного навчання. Запровадження технологій дистанційного навчання надає можливість урізноманітнити методи й засоби освітньої діяльності.

Впровадження дистанційних технологій у навчальний процес сприяє формуванню у здобувачів комунікативних та інформаційних компетентностей, сприяє розвитку вміння навчатись самостійно. Також дистанційне навчання виконує й виховну функцію, сприяє формуванню таких якостей особистості: активність, самостійність, самовдосконалення, творчість.

Ще одним кроком до розвитку системи дистанційного навчання є перехід до сучасних методів обліку успішності навчання. Один із таких прикладів — це перехід від паперового до цифрового обліку успішності навчання. Журнал обліку відвідування

та успішності здобувачів, у традиційному значенні, є застарілою паперовою технологією контролю стану успішності. Ручне заповнення відомостей і аркушів успішності здобувачів вищої освіти або розрахунок модульних підсумкових оцінок забирає у викладача багато часу, яке він міг би використати для підвищення свого професійного рівня. Ручне заповнення індивідуального навчального плану здобувача вищої освіти потребує значного часу.

Електронний журнал обліку відвідування та успішності здобувачів дозволяє проводити автоматизований розрахунок модульних підсумкових оцінок, автоматично заповнювати відомості та аркуші успішності здобувачів вищої освіти, з подальшим експортом відомостей в аналітичні системи. Автоматизоване формування електронного індивідуаль-

ного навчального плану здобувача значно полегшить електронний документообіг контролю.

Розвиток дистанційного навчання буде продовжуватися та вдосконалюватися із розвитком інтернет-технологій. Дистанційне навчання передбачає високотехнологічний підхід до процесу передачі знань і дає можливість створення системи масового безперервного самонавчання, загального обміну інформацією. Саме ця система може найбільш адекватно і гнучко реагувати на потреби суспільства щодо підготовки високопрофесійних фахівців. Система дистанційної освіти підвищує ефективність і якість навчання, розширює інформаційне освітнє середовище, збільшує можливості комунікації учасників освітнього процесу, надає доступ до світових інформаційних ресурсів.

Література

1. Вавренюк С.А. Механізми державного управління реформуванням вищої освіти України : дис. ... д-ра наук з держ. упр. 25.00.02 / Вавренюк Сергій Анатолійович; НУЦЗУ. Харків, 2021. 427 с.

2. Закон України «Про вищу освіту» // База даних «Законодавство України» / ВР України [електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності» від 30 грудня 2015 р. №1187 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF#Text>.

4. Про затвердження Положення про дистанційне навчання: наказ МОН України від 25.04.2013 р. № 466 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13>.

5. Садковий В.П. Особливості викладання технічних та фізико-математичних дисциплін засобами дистанційного навчання в умовах карантину / В.П. Садковий, О.В. Метельов, О.А. Тарасенко, М.М. Горонескуль // Новий колегіум. 2020. №3. С.46–54.

6. Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» // База даних «Законодавство України» / ВР України [електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>.

7. Стандарт вищої освіти України за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти в галузі знань 26 — Цивільна безпека, спеціальність 261 — Пожежна безпека. Стандарт затверджено та введено в дію наказом МОН України від 29.10.2018 р. № 1169.

12.10.2021

Відомості про авторів:

Садковий Володимир Петрович — доктор наук з державного управління, професор, ректор Національного університету цивільного захисту України, Харків, Україна; email: rector@nuczu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7054-671X>; Scopus; Google Scholar.

Андронов Володимир Анатолійович — Заслужений діяч науки і техніки України, доктор технічних наук, професор, проректор з наукової роботи - начальник науково-дослідного центру Національного університету цивільного захисту України, Харків, Україна; email: andronov@nuczu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7486-482X>; Scopus; Google Scholar.

Попов Віталій Миколайович — кандидат психологічних наук, начальник відділу виховної та соціально-гуманітарної роботи Національного університету цивільного захисту України, Харків, Україна; email: popov_vn@nuczu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8767-3886>; Google Scholar.

Особливості впровадження мультимедійних технологій у військову освіту

Геннадій Зміївський,
старший викладач,

Василь Горбунов,
викладач,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

Зростаючий обсяг інформації при незмінних термінах навчання у військовій освіті висунув на перший план правило — за одиницю навчального часу надати курсантам (студентам) більше знань, умінь і навичок, ніж раніше. Здійснити це, спираючись на старі технології навчання, неможливо. Необхідно застосовувати такі технології викладання, які б суттєво підвищили ефективність усіх видів навчальних занять.

Безумовно, важливу роль у процесі впровадження інновацій в освітній простір вищого військового навчального закладу Міністерства оборони України (ВВНЗ) та військового навчального підрозділу закладу вищої освіти (ВНП ЗВО) відіграють інформаційні технології.

Рівень розвитку сучасних інформаційних технологій, сучасні концепції розвитку воєнної науки змушують переглянути й самі технології, що застосовуються в навчальній діяльності, вибираючи з них у першу чергу ті, які підвищують ефективність і якість навчання.

Вирішити проблему інтенсифікації процесу навчання, підвищення його якості можливо шляхом застосування у дидактичній діяльності інформаційних технологій, які б забезпечували інтегрування різних видів інформації та інтерактивність, тобто мультимедійних технологій — тих,

що поєднують використання тексту, графіки, звуку, відео та анімації в інтерактивному режимі [1, с. 5].

Використання мультимедіа в навчальній діяльності ВВНЗ та ВНП ЗВО відкриває нові можливості для навчання курсантів (студентів).

З виникненням в області розвитку мультимедійних технологій так званих «інформаційних середовищ навчання» і «віртуальних освітніх просторів» з'являються такі форми організації навчальної інформації, які, перш за все, характеризуються нелінійним структуруванням навчального матеріалу, що в свою чергу надає курсанту (студенту) можливість вибрати «індивідуальну траєкторію навчання» (читання тексту, перегляд відео, анімації тощо), а викладачеві ефективно організувати освітній процес [2, с. 119].

Використання мультимедіа дозволяє активізувати процес навчання за рахунок посилення наочності і поєднання логічного та образного способів засвоєння інформації. Так, наприклад, традиційно при вивченні тактичних дисциплін вираження замислу тактичних дій відбувалося у вигляді тексту і графіки. Подача тактичного матеріалу ще й у формі відео, анімації робить його доступнішим для курсантів (студентів), а саме заняття більш динаміч-

нішим та інтересним. За досвідом вітчизняних вчених [1, с. 7] у цілому інформацію, що подається в динамічних, анімованих образах, засвоюють до 700 разів швидше і краще, ніж текстову інформацію, адже мультимедійну інформацію мозок сприймає сегментовано (наприклад, через слайди).

Інтерактивність мультимедійних технологій надає широкі можливості для реалізації моделювання та візуалізації достатньо складних об'єктів і явищ (озброєння та військова техніка, тактична обстановка) і повноправної участі здобувачів вищої освіти у прийнятті рішень та вирішенні задач, проведення більш якісного контролю їх знань, умінь і навичок.

У процесі самостійної роботи курсантів (студентів) крім традиційних паперових навчальних матеріалів (підручників, посібників тощо) також може бути застосована електронна форма подання освітньої інформації, головними перевагами якої є компактність, великі виразні можливості у поданні навчального матеріалу (графіка, відео, звук, динамічні зображення — анімація для відтворення інформації). Інтерактивність електронних матеріалів надає можливість здійснення самоконтролю з отриманням оцінки [3, с. 2].

Розглянемо можливі способи використання мультимедійних технологій для підвищення ефективності навчання у ВВНЗ та ВНП ЗВО.

Мультимедійні лекції. Лекція, що проводиться із застосуванням технологій мультимедіа, стає більш гнучкою і дидактично ефективною, тому що вони дозволяють: підвищити інформативність лекції; стимулювати мотивацію навчання; підвищити наочність навчання за рахунок використання різних форм представлення навчального матеріалу: схеми, малюнки, відео, анімація та ін. (структурна надмірність); реалізувати доступність і сприйняття інформації за рахунок надання однієї і тієї ж інформації в різних модальностях: візуальній і слуховій (перманентна надмірність); здійснювати повтор найбільш

складних моментів лекції (тривіальна надмірність); зосередити увагу аудиторії в фазі її біологічного зниження (25 — 30 хвилин після початку лекції та останні хвилини лекції) за рахунок художньо-естетичного виконання слайдів-заставок, або за рахунок розумного застосування анімації і звукового ефекту; здійснити повторення (огляд, коротке відтворення) матеріалу попередньої лекції.

Інтерактивність лекції надає можливість курсантам (студентам) активно втручатися в процес навчання: ставити запитання, отримувати більш докладні й доступні пояснення з незрозумілих для них розділів і фрагментів навчального матеріалу.

Мультимедійні групові вправи, тренування. Підвищення ефективності групових вправ і тренувань може досягатися шляхом використання при організації ділової гри для створення і нарощування тактичної обстановки паралельно з графікою елементів анімації. Анімуючи статичні ілюстрації, роз'єднуючи складну обстановку до окремих складових (тактичних епізодів) і потім об'єднуючи їх в єдине ціле, можна показати взаємозв'язок усіх складових обстановки (прийомів, дій), що аналізується. Сучасна анімація з використанням інформаційних технологій дає можливість не лише розглядати об'єкти в динаміці, а й виконувати управління такою динамікою: зупиняти, повторювати, акцентувати саме на тому, що необхідно для поглибленого вивчення. Усе це забезпечує більше наближення до реалістичності, точнішого й поглибленого пізнання курсантами (студентами) тактики дій підрозділу.

Мультимедійні програмні комплекси. В основу роботи мультимедійних програмних комплексів покладено VR-технології — повне або часткове занурення у віртуальний світ. Це дозволяє людині, поміщеній у заздальгедь змодельоване середовище, краще сприймати і розуміти оточуючу дійсність.

У контексті модернізації освіти науковці Військового інституту танкових

військ НТУ «ХПІ» запропонували свій внесок, розробивши мультимедійний програмний комплекс. До прототипу цієї розробки входять мультимедійні навчальний посібник, VR-симулятор і клас. Завдяки програмному забезпеченню й технічному обладнанню, перебуваючи за столом у навчальній аудиторії, можна здійснити віртуальну «екскурсію» всередину танка, вивчаючи його озброєння і будову, роботу частин та механізмів.

За результатами складання державних іспитів і захисту магістерських робіт показники курсантів, які навчалися за технологією віртуальної реальності, були на 10 — 12 % вищі, ніж курсантів, що навчалися за звичайною програмою [4].

Дана технологія може бути використана для проведення всіх видів навчальних занять як військово-технічних, так і тактичних дисциплін.

Електронні мультимедійні видання. Для більш якісної самостійної підготовки курсантів (студентів) наряду з використанням друкованої навчальної літератури наразі виникає необхідність роботи з електронними мультимедійними виданнями — електронними виданнями, в яких рівнозначно та взаємопов'язано за допомогою відповідних програмних засобів існує текстова, звукова, графічна та інша інформація [5, с. 2]. Вони володіють усіма перевагами мультимедіа, у тому числі й інтерактивністю, що так важливо для військового навчання.

Електронні бібліотеки. Віртуальна бібліотека суттєво розширює можливості роботи здобувачів вищої освіти з навчальним матеріалом. Функціональність електронних бібліотек забезпечує візуалізацію інформації та зручний режим навігації в інформаційних ресурсах, що підвищує пошукові можливості інформаційного середовища книгозбірні: різноманітних документів (фото, відео та аудіо), на які подаються посилання; при нечіткому формулюванні запиту; коли залучається значна кількість доменів представлення даних (подають дані у вигляді кольоро-

вих гістограм); за потреби коригування пошукового запиту користувача-початківця. Практика засвідчила, що електронні бібліотеки забезпечують вищу ефективність інформаційно-бібліотечного обслуговування користувачів. Вагомою перевагою електронних бібліотек, з точки зору забезпечення тактичних дисциплін, є надання читачам функціональних можливостей роботи з документами різного формату, наприклад, з файлами, що містять зображення, звук, анімацію, відео.

Мультимедійні дистанційні курси. Ресурси і види діяльності систем дистанційного навчання на базі платформи Moodle мають можливість застосування фрагментів зображень, відео, аудіо, що дозволяє створювати мультимедійні дистанційні курси. Елементи Форум, Чат, Тест надають їм якість інтерактивності [6, с. 73].

 цінювання знань, умінь і навичок. Можливості сучасних автоматизованих систем оцінювання знань, умінь і навичок забезпечують використання як традиційної форми відображення інформації (текст), так і фрагментів мультимедіа. Це дозволяє визначити не тільки ступінь засвоєння курсантами (студентами) навчального матеріалу та набуття ними загальних компетентностей, а й ступінь сформованості таких спеціальних компетентностей, як інформаційно-графічні компетентності (здатність розробляти та оформлювати бойові графічні документи, моделювати тактичні епізоди бою (дій), впевнено працювати з топографічними, спеціальними картами, фотодокументами та ін.) [7].

Отже, систематичне й організоване використання мультимедійних технологій у навчальній діяльності ВВНЗ та ВНП ЗВО значно сприяє підвищенню рівня оволодіння навчальним матеріалом, проте його ефективність залежить від наявності сучасних мультимедійних засобів навчання, методичного забезпечення дисципліни та електронної інформаційної бази для відбору навчального матеріалу.

Література:

1. *Пушкар О.І.* Мультимедійне видавництво: навчальний посібник / О.І. Пушкар, О.С. Завгородня. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. 204 с.
2. *Хомік О.М.* Мультимедійні технології як засіб формування управлінської культури майбутніх економістів // Вісник Вінницького політехн. ін-ту. Вінниця : ВНТУ, 2013. №6. С. 117–120.
3. *Іванченко Є.* Впровадження інноваційних педагогічних технологій та методик у вищу військову освіту — запорука підвищення її якості / Є. Іванченко, О. Маслій // Педагогіка безпеки. Вінниця : ВНТУ, 2018. №1. С. 1–8.
4. *Саранцев В.* Віртуальна екскурсія в «нутроці» танка, або VR-технології в освітньому процесі. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://armyinform.com.ua/2020/12/virtualna-ekskursiya-v-nutroshhi-tanki-abo-vr-tehnologiyi-v-osvitnomu-proczeni/>
5. *Інформація та документація.* Видання електронні. Основні види та вихідні відомості : ДСТУ 7157:2010. К. : Держспоживстандарт України, 2010. IV, 13, [1] с. (Національний стандарт України).
6. *Зміївський Г.А.* Теоретико-методологічні та інформаційно-технологічні аспекти впровадження дистанційного навчання тактичних дисциплін на базі платформи Moodle в освітній процес вищого військового навчального закладу / Г.А. Зміївський, Е.О. Кочанов // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи. Харків : ХНПУ, 2018. № 1 (50). С. 72–85.
7. *Зміївський Г.А.* Деякі аспекти використання інфографіки для підвищення ефективності онлайн-тестування з тактичних дисциплін / Г.А. Зміївський, О.В. Петрук, В.В. Пугач // Новий колегіум. 2021. № 1 (103). С. 90–94.

05.10.2021

Відомості про авторів:

Зміївський Геннадій Анатолійович — старший викладач кафедри загальновійськових дисциплін Військово-юридичного інституту; Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна; e-mail: zmiivskiy@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0002-6475-4835>;

Горбунов Василь Іванович — викладач кафедри загальновійськових дисциплін Військово-юридичного інституту; Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна; e-mail: vasiliy_gorbunov@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0002-7899-4557>;

Сучасні реалії емоційного вигорання працівників ІТ-сфери

Іван Кириченко,
СЕО/СТО проєкту
«Конструкторське Бюро Роботікс»,
Київ

Питанню емоційного вигорання, або «burnout», присвячено безліч статей та наукових праць, проте явище дедалі міцніше входить у практику виробничих компаній і становить все більшу загрозу відносною усередині колективів, виробничим планам та успіхам компаній у цілому.

У статті розглянуто типові прояви явища burnout на прикладі ТОВ «Конструкторське Бюро Роботікс», що займається розробкою та виробництвом наземних бойових роботів. Під час творчого робочого процесу співробітники компанії стикнулись з проблемами серйозних емоційних розладів з подальшим зверненням за психіатричною допомогою, зловживання алкоголем, тривалих відпусток із рибною ловлею в робочий час, брехні керівництву та відмови від виконання професійних обов'язків. Втім, постійні навантаження позначаються й на представниках менеджменту конструкторського бюро, що прискорює процес спільного пошуку вирішення питання burnout.

В інтересах будь-якого підприємства вчасно діагностувати перевантаження співробітників, виробити рішення, запропонувати його в колективі та таким чином оптимізувати виробничий процес.

Мета статті — розібратися у реальних причинах, витоках емоційного вигорання у колективах, запропонувати варіанти усунення тригерів та закріплення отриманих результатів.

Відповідно до оновленого формулювання Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) у Міжнародному класифікаторі хвороб ICD-11 [3], «burnout» — це синдром, що виникає внаслідок хронічного стресу на роботі, з яким людина не в змозі впоратися і характеризується трьома показниками:

- виснаженням та відчуттям втрати енергії,
- психологічною відстороненістю від виробничого процесу,
- почуттям цинізму та негативізму до роботи, а також зниженою професійною ефективністю.

Виходячи з цього, ВООЗ вважає «емоційне вигорання» не хворобою, а професійним явищем, що впливає на працівника та його стан здоров'я.

Поняття «синдром емоційного вигорання» було введено американським психіатром Гербертом Фрейденбергером у 1974 році. Науковець наголошував, що такий стан розвивається у людей, схильних до співчуття, ідеалістичного ставлення до роботи, мрійників [5].

У ті часи не існувало великих ІТ-гігантів з кількома тисячами розробників, не було сучасних виробничих фреймворків і систем на кшталт SCRUM і KANBAN, проте синдром настільки часто виявлявся, що наукова громадськість змушена була звернути на нього увагу, розібратися у його причинах та тригерах, запропонувати варіанти його подолання.

Класична «Теорія управління» згадує також американського інженера Френка Гілбрета, який є одним із основоположників «Теорії управління» та «Організація праці» як науки. У 1931 році він формулює свої теорії у праці «Система вивчення рухів» [1]. В основу цієї системи покладено процес розкладання виробничих рухів та операцій на елементарні мікрорухи та постулат про те, що взагалі будь-який виконаний працівником процес складається із суми мікрорухів.

Крім того, Френк Гілбрет з дружиною винайшов спеціальний прилад — мікрохронометр, який дозволяє вивчати виробничі рухи та операції, фіксуючи за допомогою кінокамери мікрорухи працівника та вимірюючи проміжки часу між мікроопераціями. З метою підвищення продуктивності праці Ф. Гілбрет рекомендував модифікацію непродуктивних рухів або їх повне усунення.

Без сумніву, в результаті першого знайомства з працею Ф. Гілбрета, сучасні ІТ розробники вважають його метод обурливим, тому що вже звикли до вільного графіку, роботи онлайн, медичної страховки, святкових корпоративів, оплачуваного спортивного абонементу та високого рівня оплати праці.

Проте, для реабілітації вченого слід зазначити, що він аналізував трудові операції комплексно. З метою мінімізації рівня втоми працівника, Ф. Гілбрет проєктував зручніші виробничі місця, які могли змінювати положення зі стоячого на сидяче, пропонував іншу розкладку інструментів та обладнання, при якій найбільш необхідне, що часто використовується в конкретній виробничій операції, розташовувалося в області безпосереднього доступу працівника. Крім цього, Ф. Гілбрет запровадив регулярні робочі перерви.

Надихнувшись результатами його праць, у 2020 році у Гельсінкі роботодавці дозволили своїм співробітникам спати під час роботи. Фінські профспілки довели їм, що практика денної перерви на сон дозволить підвищити результативність

працівників і позитивно позначиться на фінансовому благополуччі компаній.

У сучасній ІТ-індустрії, завдяки рекомендаціям Ф. Гілбрета, з'явилися зручні крісла та крісла-мішки, робота з двома-трьома моніторами одночасно, столи з електроприводами та інші засоби, що сприяють комфорту та підвищенню продуктивності праці.

Повертаючись до витоків синдрому burnout, варто зазначити, що емоційне вигорання існувало в усі часи, суттєво трансформувалися лише умови праці і фрагментарно змінювалася рефлексія працівників — від римської галери до сучасної ІТ-компанії.

Розглянемо реальні приклади з життя працівників «Конструкторського Бюро Роботікс», пов'язані із синдромом burnout, які дали згоду на висвітлення їх історій на засадах анонімності (всі особисті дані змінені).

Приклад 1. Сергій, Mechanical engineer, 31 рік, одружений, виховує одну дитину. Перманентне навантаження протягом року, практично щоденний контроль збільшення функціональності та рівня розробки окремих модулів, поглиблений щотижневий аналіз досягнутих результатів та коригування наступних завдань, розробка паралельно декількох модулів, а також нових, незвичних для нього (з менторством) телекомунікаційних ланцюгів та пристроїв. Як результат — стрімке зниження продуктивності, емоційна нестійкість (періодично дитячий голос разом з негативізмом, загальна неврівноваженість), подальше звернення за психіатричною допомогою та рецептурне вживання низки сильнодіючих препаратів для стабілізації стану.

Приклад 2. Олександр, Mechanical engineer, 39 років, одружений, виховує двох дітей. Регулярне навантаження у вигляді розробки відповідальних деталей модулів, робота по SCRUM, переробки, періодична робота у вихідні. У результаті — почалося зловживання алкоголем після послідовних двох-трьох місяців напруженої праці, хворобливий вихід зі

стану, риболовля у робочий час, що призвело до звільнення.

Щодо представників менеджменту компанії, ситуація загалом ідентична, з індивідуальними варіаціями у кожному конкретному випадку.

Приклад 3. Остап, Software developer (ML, CNN), 25 років, неodrужений. З'явився у колективі з амбітними ідеями, захопився проектом, заробітна платня була не пріоритетом. Активно розробляв систему автономного руху, розпізнавання образів об'єктів цільових класів (конкретних цілей чи перешкод) протягом 6 місяців, відповідно до SCRUM. Перманентний режим розробки з однодвохтижневими спринтами та контролем збільшення продукту призвів до вказаних наслідків та до нагальної потреби у повноцінному відпочинку, об'єктивному зниженні робочого навантаження. Далі цей співробітник перейшов до найбільшої ІТ-компанії в Україні, зберігши дружні стосунки з нашою компанією. Проблема оптимізації виробничих навантажень або їх мінімізації — стала для нього важливим фактором при подальшому виборі роботи/роботодавця.

Дослідження проблематики burnout у конкретному виробничому колективі, пов'язаному з розробкою та виробництвом наукомісткої продукції, призвели до вивчення відповідної літератури, а саме — «Жебра мозку» автора С.В. Савельєва [4], та «Нейрофітнес» автора Р. Джандіала [2].

Професор С.В. Савельєв повідомляє, що мозок людини, яка не зайнята інтелектуальними навантаженнями, виділяє постійно ендорфіни, що активно взаємодіють з опіодними рецепторами головного мозку. Так у організмі заощучується економія кисню та поживних речовин. Подібний відгук організму, безпосередньо — мозку людини, виникає з огляду на те, що мозок під час інтенсивних навантажень споживає до 38 % кисню і до 25 % поживних речовин всього організму. Порівняна маса мозку людини становить лише 2 — 3 % від маси організму [1, с. 11 — 13, 76, 97, 143].

Під час активної роботи мозку людини вироблення ендорфінів швидко скорочується. Виходячи з цього, враховуючи лише хіміко-біологічні фактори, робимо висновок, що постійна активна робота мозку людини призводить до проявів подібних до «синдрому відміни» у наркоманів зі стажем. Відмінність лише в тому, що людині досить важко утримувати свій мозок у стані постійної активності, тому люди щодня повертаються у звичайний стан низької активності мозку та нормальних доз ендорфінів.

Чи існують засоби подолання біологічного бар'єру людини, в цьому сенсі, без фармакологічних препаратів. Так, але це більше схоже не на подолання, а на тренування. Так, колишній чемпіон світу серед боксерів професіоналів важкої ваги, британець Е. Джошуа під час підготовки до бою з мексиканцем Е. Руїсом поділився відео [6], де відверто дивується здібностям українця В. Ломаченка затримувати дихання під водою на 4 хвилини та 10 секунд. Сам Е. Джошуа показує затримку дихання лише на 1 хвилину та 14 секунд.

Виходячи з цього, можна провести паралелі між активністю мозку, пов'язаною із нею нестачею ендорфінів та низьким рівнем кисню в крові при затримці дихання. Рівень чутливості, реакція організму людини, його мозку на зниження рівня кисню в крові або рівня ендорфінів мінімізуються регулярними тренуваннями, зусиллям волі людини, що є малоюмовірним у разі неусвідомленого підходу.

У випадку постійного навантаження на мозок людини без адекватних проміжків відпочинку або без достатніх проміжків повернення до початкового стану із базовим рівнем ендорфінів розвиваються згадані вже симптоми «синдрому відміни»:

- системні порушення сну (непокійний сон, безсоння);
- високий рівень дратівливості та агресивності до оточуючих;
- депресивні стани;
- чіткі прояви ослаблення здатності до концентрації уваги;

- регулярні прояви нестійкого емоційного стану (різкі перепади настрою);
- вияви хронічної втоми.

Варто зазначити, що люди, які навчилися затримувати дихання відносно надовго, або утримувати свій мозок тривалий час у стані активності, абсолютно точно повинні отримувати адекватне стимулювання — винагороду чи відпочинок.

Видатний американський нейрохірург індійського походження Р. Джандіал розглядає мозок людини як практикуючий хірург та звертає увагу на ряд стимуляторів активності мозку, починаючи від знайомої всім кави до легких наркотиків (ЛСД), аналізує перспективи імплантів у мозок, пропонує нейрогімнастику, формує рекомендації, пов'язані з підтримкою роботи людини та його мозку [2, с. 62 — 103, 109 — 131, 241 — 343].

Варто застерегти молоде покоління від активних досліджень стимуляторів мозку на власному прикладі. Проблема у тому, що стимулятори, зазвичай, мають побічні наслідки та ефект звикання. Також можна стверджувати, що об'єктивних, надійних досліджень щодо безпечних рівнів інтенсифікації тривалості активності мозку, наразі немає.

Слід пам'ятати, що постійний високий рівень активності головного мозку людини пов'язаний із колосальною роботою організму, який повинен не просто відправити у мозок значну частину всіх ресурсів, але й встигнути забрати та утилізувати продукти розпаду.

Виходячи з того, що проблематика burnout, головним чином, біологічна, а не психологічна, то її вирішення/подолання необхідно досліджувати у відповідному напрямку.

Таким чином, для ліквідації тригерів та поступового вирішення проблеми емоційного вигорання, рекомендуємо наступне:

- прийнятний режим праці та відпочинку, ліквідування понаднормової роботи протягом тижня, додавання різноманітних перерв протягом дня;
- підібрати безпечні хобі/захоплення для активації «вихідного стану ен-

дорфінів» (їжа, подорожі, кінострічки, гумор тощо);

- спортивні заняття, здорове харчування, достатній режим сну;
- розмірений спосіб праці та життя, зниження емоційної напруги.

Досить цікавою є усвідомлена практика міні-перерв протягом робочого дня. Кожні 15 — 30 хвилин активної мозкової діяльності варто варіювати з будь-яким прийнятним способом повернення до високих рівнів ендорфінів тривалістю 5 — 10 хвилин.

Наведені рекомендації та конкретні дії можуть бути індивідуально трансформовані, починаючи від риболовлі та активного відпочинку. Однак важливо не забувати про головне — періоди мозкової активності, тобто низьких порогів ендорфінів, мають бути щедро скомпенсовані періодами повернення до спокійного стану з високим рівнем ендорфінів.

Таким чином, перспективним сектором наукових досліджень, практичної роботи кожного індивіда, що став на цей шлях, слід вважати процес перманентних тренувань свого неокортексту високими рівнями активності мозку з цільовим результатом, у вигляді згладжування чутливості мозку до знижених концентрацій ендорфінів, а також зворотний процес пошуку прийнятних способів активації опіоїдних рецепторів ендорфінами.

Література

1. Гілбрет Ф. Вивчення руху. Метод збільшення продуктивності праці робітника ; пер. з англ. за ред. І. Ф. Попова. 2-вид., 1931. 200 с.
2. Джандіал Р. Нейрофитнес. Москва : МАН, 2021. 381 с.
3. МКБ-11 (ICD-11) Международная классификация болезней 11 пересмотра. Глобальный стандарт для диагностической информации о здоровье. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://icd.who.int/ru>

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА УПРАВЛІННЯ

4. Савельев С.В. Ницета мозга. Москва : ВЕДИ, 2014. 192 с.

5. *Freudenberger H.J.* Staff burn-out // *Journal of Social Issues*. Is. 30, 1974. P. 159–165. DOI: 10.1111/j.1540-4560.1974.tb00706.x

6. *Joshua Anthony*. Miami Camp Vlog — 5 Days And Counting! [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=K05nXuSHtuY>

25.10.2021

Відомості про автора:

Кириченко Іван Валерійович — CEO/СТО, «Конструкторське Бюро Роботікс» (<http://www.robotics.run>). E-mail: ivan_ki@ukr.net

УДК 159.9

DOI:10.30837/nc.2021.4.45

Використання сучасних психотренінгових технологій в межах відновлювального періоду фахівців екстремального профілю діяльності

Володимир Садковий,
доктор наук з державного управління, професор, ректор,

Яніна Овсяннікова,
кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник,
Національний університет цивільного захисту України, Харків

Проблема психологічної стійкості фахівців ризиконебезпечних професій є значущою та актуальною в межах їх професійної підготовки [1]. Оцінка й формування психологічної стійкості до стресу відноситься до числа пріоритетних завдань психологічного супроводу персоналу, діяльність якого пов'язана з впливом стрес-факторів підвищеної інтенсивності. Серед станів, що є характерними для працівників екстремального виду діяльності після виконання ними професійних обов'язків, найбільш часто зустрічаються такі, як стомлюваність і загальна слабкість, зниження уваги, головний біль, дратівливість і безсоння [3; 4]. Такі прояви часто супроводжуються низькою продуктивністю праці, імпульсивністю вчинків, невиправданим

ризиком, іноді агресивними формами поведінки. Поведінкові реакції при цьому — це важлива об'єктивна ознака в оцінці дезадаптивного статусу, оскільки такі фахівці вважають себе практично здоровими і відносять зміну свого стану до природних проявів стомлення або обставин, котрі пов'язані зі специфікою професійної діяльності. У зв'язку з цим фахівці часто скарг не пред'являють, за психологічною допомогою не звертаються [7].

Без цілеспрямованої психологічної роботи щодо зниження цих негативних станів останні можуть виступати як провокуючі детермінанти розвитку синдрому «вигорання», що, в свою чергу, може спровокувати психічні втрати серед висококваліфікованих спеціалістів.

Зазначимо, що в нашому дослідженні ми говоримо про відновлення психологічної стійкості фахівців ризиконебезпечних професій у посткатастрофний період на прикладі персоналу Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС України) — рятувальників. Оскільки рятувальники безпосередньо беруть участь у ліквідації надзвичайних ситуацій (НС), викликаних подіями техногенного, природного, соціального або воєнного характеру, то це зумовлює появу у них високого рівня професійного стресу.

Еуттєве значення для досліджень в згаданому напрямку мають наукові положення щодо вивчення особливостей професійної діяльності фахівців ризиконебезпечних професій (О.М. Бандурка, В.М. Крайнюк, С.М. Миронець, О.В. Тімченко та ін. [1; 3 — 5; 7]; теоретичні та методико-практичні положення практичної психології та психологічного тренінгу (І.В. Вачков, В.О. Лефтеров, та ін.) [2; 6; 10; 11].

Мета статті — вивчити проблему використання соціально-психологічного тренінгу в межах відновлювального періоду фахівців ризиконебезпечних професій.

В рамках зазначеної проблеми на базі Центру впровадження психотренінгових технологій Національного університету цивільного захисту України було проведено дослідження шляхом застосування інтерактивного впливу на фахівців. Зауважимо, що наразі в Україні, окрім Центру впровадження психотренінгових технологій НУЦЗУ, не існує спеціальних установ, де офіцери та курсанти могли б пройти спеціалізовану цілеспрямовану психологічну підготовку та/або взяти участь у спеціальних реабілітаційних заходах.

Головними завданнями Центру є :

- впровадження сучасних психотренінгових технологій в систему підготовки та супроводу діяльності фахівців ризиконебезпечних професій;
- використання сучасних психотренінгових технологій під час від-

новлювального періоду персоналу сектору безпеки і оборони України;

- використання сучасних психотренінгових технологій для психологічної підготовки населення до дій в умовах надзвичайних ситуацій різноманітного походження;
- розробка психотренінгових програм.

До складу Центру входить чотири окремих тренінгових приміщення, кожне з яких має своє спеціалізоване призначення. 1 зал — це *crash room* або кімната катастроф. Вправи, які проводяться в цьому приміщенні, спрямовані на формування стресостійкості фахівців, нейтралізацію у них після травматичного стресового розладу, а також на екстремальну психологічну підготовку до надзвичайних ситуацій фахівців ризиконебезпечних професій, в першу чергу ДСНС України та населення.

У кімнаті катастроф під керівництвом тренерів в умовах, емоційно наближених до реальних, рятувальники проходять сучасну екстремальну психологічну підготовку. Всі вправи, які виконуються під час тренінгу у кімнаті катастроф, пов'язані з екстремальними ситуаціями. На сьогодні за допомогою відео- та аудіоматеріалів тренери проводять повне занурення в ситуацію. В майбутньому плануються роботи за допомогою віртуальної реальності.

Наступне приміщення Центру впровадження психотренінгових технологій — це *relax room*. Основне призначення кімнати релаксації — це відновлення психологічних ресурсів учасників тренінгу, зняття у них психологічного напруження, психосоматичних блоків, а також нейтралізація після травматичного стресового розладу.

Наступний зал — це *conference room* або конференц-зал, який зроблено згідно з сучасними європейськими вимогами. Основне його призначення полягає у проведенні різноманітних соціально-психологічних тренінгів, визначенні схем психологічної роботи в умовах надзвичайної ситуації, навчанні наданню першої

психологічної допомоги в умовах надзвичайної ситуації.

І останнє приміщення — це окрема кімната conference service для проведення вільного спілкування під час проведення тренінгу між вправами, для обміну враженнями та думками. Зауважимо, що тренінг проводиться без зупинок протягом світового дня, зазвичай 8–9 годин, і учасники тренінгу виходять за межі Центру тільки під час перерви.

Хочемо відмітити, що на сьогодні Центр впровадження психотренінгових технологій дуже затребуваний, а його відкриття — це дуже важливий та відповідальний крок у сфері психопрофілактики розвитку негативних станів у фахівців ДСНС України, а також у інших фахівців сектору безпеки та оборони України.

Далі наведемо приклад результатів впливу проходження рятувальниками, які залучалися до ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, спеціально розроблених психотренінгових програм. Отже, з метою відновлення психологічної стійкості рятувальників фахівцями навчально-наукової лабораторії екстремальної та кризової психології науково-дослідного центру НУЦЗУ було розроблено соціально-психологічний тренінг з чіткою структурою, яка відповідає особливостям професійної діяльності фахівців ризиконебезпечних професій, в тому числі і рятувальників. Програма тренінгу спрямована на відновлення психологічної стійкості фахівців, рівень якої був суттєво знижений внаслідок виконання ними завдань за призначенням.

Основні завдання тренінгу:

1. Поліпшення особистої і професійної комунікації працівників ризиконебезпечних професій. Підвищення навичок соціальної перцепції за допомогою невербальної комунікації;

2. Розвиток у працівників ризиконебезпечних професій почуття спільності, професійно-психологічної установки на забезпечення особистої безпеки і безпеки колег при вирішенні професійних завдань в екстремальних умовах;

3. Усвідомлення фахівцем важливості збереження людського життя; формування установки на те, що сам фахівець розпоряджається своїм життям;

4. Включення глибоких емоційно-позитивних переживань у фахівців, таких як щастя, довіра, прощення, добро, розуміння; усвідомлення ними шляхів вирішення багатьох своїх професійних і психологічних проблем;

5. Отримання фахівцями практичних навичок протистояння стресам, вміння купювати особистісні негативні стани, розвиток у них позитивного відчуття майбутнього;

6. Зниження у фахівців реактивної тривожності, яка викликана подіями екстремальної та кризової ситуації та підвищення їх рівня нервово-психічної стійкості.

Програма тренінгу складається з чотирьох блоків:

1-й — відновлення комунікативної компетенції;

2-й — поведінково-діяльнісний;

3-й — емоційний;

4-й — ресурсний.

Для одержання більш об'єктивної інформації щодо психологічного стану, зокрема емоційного, під час дослідження було використано метод кольорових виборів Люшера. Перше тестування проводилося безпосередньо перед початком тренінгу, друге — одразу після закінчення тренінгу. Загалом дослідження за методом кольорових виборів Люшера показало, що в результаті вказаного соціально-психологічного тренінгу відбуваються певні зміни в емоційній сфері досліджуваних.

Дослідження рівня тривожності, зокрема реактивної тривожності, проводилося за допомогою методики «Дослідження тривожності» Ч.Д. Спілбергера (адаптований варіант Ю.Л. Ханіна). Перше тестування проводилося безпосередньо перед початком тренінгу — «вхідне» тестування, друге — «вихідне» тестування — одразу після закінчення тренінгу. Психодіагностичне дослідження під час

«вхідного» тестування показало достатньо високий рівень реактивної тривожності. Результати другого визначення реактивної тривожності одразу після проведення тренінгу показали, що її рівень в учасників тренінгу знизився

Порівняння результатів «вхідного» та «вихідного» тестування проводилося відносно конкретного рятувальника, який брав участь у тренінгу.

Аналіз отриманих даних дає нам можливість стверджувати, що проведений соціально-психологічний тренінг поліпшив психічний стан рятувальників, а саме знизив рівень реактивної тривожності. Такий результат спостерігався у всіх чотирьох тренінгових групах, значущість відмінностей результатів виміру реактивної тривожності у тренінгових і контрольних групах відповідно підтверджена використанням математичного апарату.

Для визначення рівня нервово-психічної стійкості у рятувальників нами було використано методику «Прогноз-2» у тренінгових та контрольних групах. Отримані дані показують, що майже у всіх досліджуваних (і у тренінговій, і у контрольній групах) нервово-психічна стійкість у межах середньої припустимої норми, але існує достатньо висока ймовірність нервово-психічних зривів у екстремальних ситуаціях. Такий результат спостерігався у всіх тренінгових групах, значущість відмінностей результатів виміру нервово-психічної стійкості у тренінгових і контрольних групах відповідно підтверджена використанням математичного апарату.

За три дні участі у соціально-психологічному тренінгу у рятувальників відбулося поліпшення стану нервово-психічної стійкості. Тоді як у рятувальників контрольних груп за цей саме термін не сталося майже ніяких змін. У них було зафіксовано поодинокі тенденції до відновлення нервово-психічної стійкості.

Із зазначеного зробимо висновок, що використання соціально-психологічного тренінгу серед рятувальників, які брали участь у ліквідації наслідків надзвичай-

них ситуацій, підтвердило ефективність його використання в межах відновлювального періоду персоналу ДСНС України.

Після участі у відновлювальному тренінгу у кожного учасника знизився рівень реактивної тривожності, підвищився рівень нервово-психічної стійкості, відбулось значуще поліпшення емоційного фону.

Література

1. *Екстремальна юридична психологія в діяльності персоналу органів внутрішніх справ України* : наук.-практ. посібник / О. М. Бандурка та ін. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2005. 319 с.
2. *Вачков И.В.* Психология тренинговой работы: Содержательные, организационные и методические аспекты ведения тренинговой работы. Москва : Эксмо, 2007. 416 с.
3. *Екстремальна психологія*: підручник ; за ред. О. В. Тімченка. К. : ТОВ «Август Трейд», 2007. 502 с.
4. *Кім К. В.* Особливості розвитку стресостійкості майбутніх правоохоронців у процесі професійної підготовки : дис. ... канд. психол. наук.: 19.00.09. Харків : Ун-т цивіл. захисту України, 2008. 170 с.
5. *Корольчук М.С., Крайнюк В.М.* Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах. К. : Ніка Центр, 2006. 580 с.
6. *Лефтеров В. О.* Особистісно-професійний розвиток фахівців екстремальних видів діяльності : дис. ... д-ра психол. наук. : 19.00.09. Донецьк : Донецьк. юрид. ін.-т Луганськ. Держ. ун-ту внутрішніх справ, 2008. 428 с.
7. *Миронець С. М.* Негативні психічні стани та реакції працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України в умовах надзвичайної ситуації : дис. ... канд. психол. наук.: 19.00.09. Харків : Ун-т цивіл. захисту України, 2007. 164 с.
8. *Райгородский Д. Я.* Практическая психодиагностика. Методики и тесты :

учеб. пособие. Самара : БАХРАХ-М, 2003. 672 с.

9. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии. Санкт Петербург : Речь, 2006. 350 с.

10. Denkova E., Zanesco A., Jha A., Rogers S.L. Is Resilience Trainable? An Initial Study Comparing Mindfulness and Relaxation Training in Firefighters. 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/338637904_Is_Resilience_Trainable_An_Initial_Study_Comparing_Mindfulness_and_Relaxation_Training_in_Firefighters (дата звернення 11.12.2020).

11. Depra K.F. Resilience Training for Firefighters: A Proposed Approach. 2015 URL: https://www.researchgate.net/publication/304088421_Resilience_Training_for_Firefighters_A_Proposed_Approach (дата звернення 11.12.2020).

19.10.2021

Відомості про авторів:

Садковий Володимир Петрович — доктор наук з державного управління, професор, ректор, Національний університет цивільного захисту України, Харків, Україна; email: nuczu@dsns.gov.ua; ORCID: 0000-0001-7054-671X; <https://scholar.google.com.ua/citations?hl=ru&user=T0p64RMAAAAJ>

Овсяннікова Яніна Олександрівна — кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, навчально-наукова лабораторія екстремальної та кризової психології науково-дослідного центру; Національний університет цивільного захисту України; Харків, Україна; email: Yanina151116@gmail.com; ORCID: 0000-0001-6498-3454; <https://scholar.google.com.ua/citations?user=e8ffJIwAAAAJ&hl=ru> Google Scholar.

Інформаційні технології у навчанні студентів

Артур Левкін,

кандидат технічних наук, доцент,

Руслана Левкіна,

доктор економічних наук, професор,

Яна Котко,

кандидат економічних наук,

Державний біотехнологічний університет, Харків

 Одним із пріоритетних напрямків процесу інформатизації сучасного суспільства є інформатизація освіти — упровадження засобів нових інформаційних технологій у систему освіти. У сучасних умовах студентам закладів вищої освіти потрібно засвоювати все більший обсяг навчального матеріалу за короткий час, щоб стати фахівцями в обраній галузі подальшої трудової діяльності. Це визначає актуальність даної статті і її практичне значення.

В останні роки в системі вітчизняної освіти здійснюються процеси реформування, направлені на досягнення рівня найкращих світових стандартів. Одним із шляхів підвищення якості навчання і виховання є впровадження новітніх педагогічних та інформаційних технологій [1]. Так, В.Ю. Биков неодноразово наголошував на важливості інформатизації для розвитку освіти і інноваційного розвитку суспільства в цілому [2, 3].

На всіх етапах розвитку суспільства інформаційні технології забезпечували інформаційний обмін між людьми, відображали відповідний рівень і можливості систем пошуку, реєстрації, зберігання, опрацювання, передавання інформації і, по суті, були синтезом методів і засобів

оперування людини з інформацією в інтересах її діяльності.

Це, з одного боку, зрозуміло, адже традиційно технології навчання відображають шлях засвоєння конкретного навчального матеріалу в рамках певної навчальної дисципліни. Більш широким є поняття педагогічної технології, що представляє собою галузь знань як сукупність методів, засобів та способів їх застосування для досягнення цілей навчання. До педагогічних технологій можуть належати інші спеціалізовані технології, наприклад новітні інформаційні технології. Із впровадженням новітніх інформаційних технологій у навчання гостро постало питання про вдосконалення технології навчання в цілому і формування відповідної системи мотивації [4]. Як зазначає В.І. Вежерик та ін., незважаючи на новизну такого освітнього формату, певний інтерес до нього з боку здобувачів освіти, традиційні проблеми освіти інформатизація не вирішує. Найбільшими перешкодами є втрата мотивації до навчання у молоді в цілому. Отже потрібно опікуватися питаннями формування методології освіти у закладах вищої освіти, що буде враховувати не лише тенденції розвитку науково-технічного прогресу і цивілізаційного розвитку

суспільства, але й зміни у свідомості людей, рівень засвоєння інформації, тощо [5].

Запровадження новітніх інформаційних технологій у освітній процес продовжує відбуватися за допомогою традиційних методів, до яких належать традиційні моделі навчання із фрагментарним використанням комп'ютерів на заняттях для демонстрації ілюстративних матеріалів, контролю знань, тестування, тощо. Одночасно поширюються нетрадиційні моделі навчання у вигляді дослідницької роботи у комп'ютерних лабораторіях, проведенні обчислювальних експериментів, формуванні аналітичних звітів чи баз даних. Елементи дистанційного навчання із використанням кредитно-модульної системи оцінювання знань в умовах пандемії та діджиталізації суспільства поступово трансформувалися у систему повного дистанційного навчання на базі сучасних комунікаційних додатків (Google Meet, ZOOM та ін.) та постійним доступом до світової інформаційної мережі [6, 7]. Таким чином, відбувається реалізація основної мети і завдання новітніх інформаційних технологій навчання: підготовка студентів до активної життєдіяльності в умовах інформаційного суспільства та обмежених прямих комунікацій.

Педагогічними завданнями новітніх інформаційних технологій навчання є: інтенсифікація всіх рівнів навчально-виховного процесу, підвищення його ефективності та якості; побудова відкритої системи освіти, що забезпечує кожному можливість для постійної самоосвіти та самоудосконалення; системна інтеграція предметних галузей знань; розвиток творчого і наукового потенціалу студентів, його здібностей до комунікаційних дій; розвиток умінь експериментально-дослідницької діяльності та культури навчальної діяльності; формуванню інформаційної культури студентів. Отже, впровадження сучасних технологій навчання сприяє ефективному опануванню навчальним матеріалом, формуванню системи знань, розвитку умінь застосувати набуте у подальшій

професійній діяльності і створити умови для активної самореалізації особистості. Вказане є актуальним для студентів і викладачів, оскільки у процесі навчання вони взаємопов'язані і взаємозалежні.

Традиційна модель система навчання має лінійний характер: «Знання — декомпозиція — навчання — синтез — знання — контроль». У прикладних наукових галузях більш доцільно використовувати систему нелінійного виду: «Мета — задача — дослідження (пізнання) — знання — контроль».

У традиційній освітній системі, де домінують дидактичні лінійні технології передавання готових знань, нові інформаційні технології не розкривають повною мірою свого навчального потенціалу. Зростання обсягів інформаційних потоків не дозволяє повністю реалізувати принцип трансферу накопичених знань у процесі навчання. Ось чому застосування інформаційних технологій (комп'ютерне моделювання, мультимедійні та телекомунікаційні технології, інформаційне моделювання та ін.) вимагає нелінійної структуризації навчального процесу, коли студенти набувають умінь та навичок постановки задач, моделювання ситуацій, оптимізації процесів, прийняття рішень в умовах невизначеності, самоосвіти, тощо [8 — 10].

Обираючи оптимальні технології, викладач повинен враховувати різноманітні чинники: особливості контингенту студентів (вік, рівень знань, соціальний статус), специфіку навчального закладу, рівень його матеріально-технічного забезпечення, завдання і специфіку конкретної навчальної дисципліни та ін.

Досвід упровадження інформаційних технологій (ІТ) у навчальний процес у Державному біотехнологічному університеті дозволяє визначити пріоритети їх застосування:

1. Використання ІТ під час навчальних занять з метою підвищення ефективності навчально-пізнавальної діяльності студентів на лекційних, лабораторно-практичних та семінарських заняттях

різного типу (під час вивчення нового матеріалу, узагальнення та систематизації знань, підведення підсумків тощо). Дієвим є використання інтерактивної дошки, мультимедійного супроводу для візуального зображення матеріалу, доведення до студентів його у великих обсягах у обмежений термін.

2. Застосування електронних підручників і посібників, електронних словників, електронних таблиць і документів на практичних заняттях. Це дає можливість оперативно контролювати рівень знань і діагностувати місця й причини помилок.

3. Застосування ІТ під час самостійної роботи студентів створює сприятливі умови для самореалізації особистості, надає можливість в залежності від рівня підготовки, розумових здібностей обирати послідовність, обсяг і темп опанування матеріалом, здійснювати самоконтроль. Цікавою і корисною є робота з Інтернет-ресурсами для пошуку інформації для курсових робіт, підготовки доповіді, створення мультимедійної презентації та ін.

4. Для дистанційного навчання корисними є матеріали, що розміщені на WEB-сторінках сайту університету, особистих профілях науковців і викладачів.

5. У навчально-виховному процесі такі технології є незамінними при підготовці викладача до проведення позанавчальних заходів і занять. Сучасні інструменти Google, Bing відкривають додаткові можливості для візуалізації навчальних матеріалів.

6. Для науково-дослідної роботи студентів, пошуку статистичного матеріалу для курсових і дипломних проєктів ІТ є незамінними з точки зору постійного оновлення бази даних по різних питаннях. Однією із сучасних форм комунікації є проведення Інтернет-конференцій, організація коворкінгу з обговорення проблемних питань, що не потребує відвідування організацій в умовах пандемії і карантинних обмежень, заощаджує кошти і час.

7. Упровадження ІТ надає широкі можливості для вільного вибору студентами

форм і методів навчання. Проте навчальний процес вимагає застосування методів самоорганізації, тайм-менеджменту, планування і прогнозування розвитку подій. Моделювання ситуації, спрямування й мотивування студентів до навчання тісно пов'язані із створенням сприятливих умов для всебічного розвитку особистостей, їх творчих здібностей.

Отже, впровадження інформаційних технологій навчання є пріоритетним напрямом реформування вітчизняної системи вищої освіти. Виконуючи навчальну, виховну й дослідницьку функції, інформаційні технології можуть застосовуватися як на етапі підготовки до проведення занять, створенні навчально-методичного забезпечення, так і під час навчально-виховного процесу у позааудиторній роботі. Використання інформаційних технологій дозволяє створити принципово нову інформаційну освітню сферу, що надає широкі можливості для навчальної діяльності, значно впливає на перерозподіл функцій між її учасниками, підвищує мотивацію, розвиває самостійність, забезпечує індивідуалізацію та диференціацію освітнього процесу, сприяє модернізації традиційної системи навчання.

Література

1. *Мушеник І.* Сучасні реалії і тенденції розвитку інформаційних технологій в освіті // *InterConf.* 2020. Вип. 27. С. 143-146.

2. *Биков В. Ю., Спірін О.М., Пінчук О.П.* Проблеми та завдання сучасного етапу інформатизації освіти // *Наукове забезпечення розвитку освіти в Україні: актуальні проблеми теорії і практики (до 25-річчя НАПН України)* : зб. наук. праць. К. : Видавничий дім «Сам», 2017. С. 191-198.

3. *Биков В. Ю.* Сучасні завдання інформатизації освіти [Електронний ресурс] // *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2010. 1 (15). Режим доступу : <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt>.

4. Векерик В. І., Степаненко В. Ю., Левчук К. Г. Інформаційні технології в освіті — досягнення та проблеми мотивації // Розвідка та розробка нафтових і газових родовищ. 2013. № 1 (46). С. 298-301.
5. Нанка О. В., Левкіна Р. В., Кускова С. В. Методологія сучасної університетської освіти і науки // Матеріали Міжнар. наук.-метод. конф. «Університетська освіта і наука: традиції та інновації», UESTI-2021. Харків : ТОВ «Стильна типографія», 2021. С. 19-20.
6. Levkin D., Gulieva D. Competence approach in distance form of learning // The driving force of science and trends in its development: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the I International Scientific and Theoretical Conference. Coventry, United Kingdom: European Scientific Platform, 2021. Vol. 2. Pp. 9-11.
7. Левкіна Р., Цуканов В., Левкін А. Кредитно-модульна система вищої освіти як інструмент формування компетенцій у студентів // Новий Колегіум. 2017. № 2. С. 40-42.
8. Гордієнко В. П. Дослідно-пошукова робота студентів як чинник самореалізації (на прикладі професійної підготовки молодших спеціалістів біржової діяльності) // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2012. № 7 (25). С. 218-225.
9. Бочаров Б. П. Інформаційні технології в освіті : монографія. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2015. 197 с.
10. Левкіна Р., Левкін А., Ряснянська А. Сучасна освіта у структурі сталого розвитку підприємств сучасного бізнесу // Новий Колегіум. 2018. №1. С. 45-47.

18.10.2021

Відомості про авторів:

Левкін Артур Володимирович — кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри кібернетики та інформаційних систем; Державний біотехнологічний університет, Харків, Україна; email: Artur.lav@btu.kharkov.ua; ORCID: 0000-0001-5021-5366; SCOPUS: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216493141> ; Google Scholar: <https://scholar.google.com/citations?hl=uk&user=256G-3oAAAAAJ> .

Левкіна Руслана Володимирівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва та біржової діяльності; Державний біотехнологічний університет, Харків, Україна; email: Levkina@3g.ua; ORCID: 0000-0002-9236-4906; SCOPUS: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210972347>; Publon: <https://publons.com/researcher/3601392/ruslana-levkina/>; Google Scholar: <https://scholar.google.com/citation?s?user=fsQwRSEAAAAAJ&hl=ru>.

Котко Яна Миколаївна — кандидат економічних наук, старший викладач ЗВО кафедри підприємництва та біржової діяльності; Державний біотехнологічний університет; Харків, Україна; email: kotkojana@ukr.net ; ORCID: 0000-0001-6611-8130; Google Scholar: https://scholar.google.ru/citations?hl=ru&user=45m0L7IAAAAAJ&view_op=list_works&gmla=AJsN-F7x-AyNpKAZ_OqRV2H4vdtMPCsM_1BNnrUiuyQp1EUuYkc8WxhKuE5OVPcHT6Zvt-ljEF7-6MEsw0DoBX7N5ZcGiMV7w0X7OiKyrScymXMxeGzF8iXyawq7LvduO-9MVPKnnOz3

Виконавська інтерпретація оперних вокальних жанрів у процесі вокальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва

Алла Соколова,
доктор педагогічних наук, доцент,

Діана Бахова,
магістр,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди

На сучасному етапі розвитку українського суспільства найактуальнішим постає питання формування у підростаючого покоління цілісного світогляду на засадах ціннісних художньо-естетичних орієнтацій, що сприятимуть творчій самореалізації та художньому самовираженню особистості впродовж життя.

Державним стандартом базової середньої освіти визначено вимоги до культурних компетентностей у мистецькій галузі та комплекс музичних компетенцій (інтерпретаційні, виконавські, творчі), якими мають оволодіти здобувачі шкільної освіти. У контексті окресленої проблеми за результатами навчання учні повинні вміти аналізувати, інтерпретувати та критично оцінювати художні образи, «розвивати власну емоційно-почуттєву сферу на основі сприймання» мистецтва та створення музичних художніх образів засобами різноманітної виконавської діяльності [2, с.261].

У зв'язку з цим підвищується значущість учителя музичного мистецтва, зростають вимоги до його професійної підготовки, сформованості навичок

створення власної інтерпретації музичних творів, «ретрансляції» духовних цінностей засобами власної вокальної майстерності. Співацький голос є одним з найдоступніших й естетично-емоційних інструментів у діяльності педагога-музиканта. Його звучання, співзвучне звучанню голосу сприймаючого, забарвлене правдивими до художнього образу різноманітними виразно-тембральними фарбами, сприяє формуванню та розвитку художньо-образного мислення, емоційно-чуттєвої сфери учнів, мотивує до її виявлення у власній творчій виконавській діяльності.

Аналіз основних досліджень і публікацій засвідчив значний інтерес вчених до окресленої проблеми. У науковій літературі накопичено певний обсяг знань з питань розвитку співацького голосу: Л. Гринь, Ю. Данільчишин, Л. Дмитрієв, Е. Лаврова та інші. Проблеми формування вокальних навичок, вокальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва знайшли висвітлення в працях О. Козій, В. Кузьмичової, І. Куліковської, З. Ткаченко, Л. Тоцької, Т. Хоролець, Чжу Цзюньцяо та інших.

Вокально-педагогічна підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва була предметом дослідження Л. Василенко, Гу Цзін, Е. Макарової, О. Маруфенко, Н. Овчаренко, А. Соколової, В. Яковенко та інших. Л. Василенко, М. Колос, Я. Кушка, О. Прядко, Чуньпен Лі, Яо Ямін та інші розглядали методичні аспекти вокальної підготовки.

Дана проблема аналізувалася і сучасними мистецтвознавцями. Так, Л. Мухіною на підґрунті аналізу оперного мистецтва європейських композиторів схарактеризовано розвиток українського вокального виконавства кінця ХІХ — початку ХХ ст. та специфіку оперно-вокальної творчості видатних вітчизняних співаків (С. Крушельницької, М. Менцинського, О. Мишуги, І. Стешенка). А. Помпеевою досліджено вокальну стилістику опер малої форми кінця ХІХ — ХХ століть та узагальнено методологічні засади вивчення опери у триєдності «музика — театр — сольний спів».

Певний інтерес представляють дослідження Чжан Мяо (історико-теоретичний аспект сутності оперного стилю, роль оперного виконавця-вокаліста), Чжан Кай (жанрово-естетичні передумови інтерпретації оперного образу); Ж. Закрасняна, І. Назаров, А. Шило та інші (творча інтерпретація оперних партій у досвіді видатних співаків).

Проте, проблеми інтерпретування та виконання окремих номерів оперних творів у процесі вокальної підготовки вчителів музичного мистецтва не знайшли висвітлення у науковій літературі.

Мета статті полягає у визначенні особливостей створення майбутніми вчителями музичного мистецтва інтерпретації оперних вокальних жанрів у процесі вокальної підготовки

Вивчення та аналіз наукової педагогічної та мистецтвознавчої літератури дозволяє стверджувати, що вокальне зростання майбутніх учителів музичного мистецтва, оволодіння ними професійними знаннями та вміннями відбувається

на засадах опанування різними жанрами вокальної музики. Серед них значне місце посідають вокальні жанри дивовижного, сповненого різними історичними, життєво-емоційними (драматичними, ліричними, любовними) подіями оперного мистецтва.

Як зазначає дописувач Української музичної енциклопедії І. Сікорська, «Опера (італ. від однойм. лат. — праця, твір) — синтетичний жанр музично-театрального мистецтва, зміст якого втілюється у сценічних музично-поетичних образах, головно за допомогою вокальної музики в супроводі симфонічного оркестру. В опері завдяки наскрізній музичній драматургії поєднується: вокальна та інструментальна музика, сценічна дія (акторська гра, міміка), образотворче мистецтво (декорації, костюми), часто й хореографія» [9, с. 429]. В енциклопедичному музичному словникові окреслений термін визначається як «вид синтетичного мистецтва; художній твір, зміст якого втілюється в сценічних музично-поетичних образах» [12, с.189].

Досліджуючи дану дефініцію в культурологічному, мистецтвознавчому аспекті Л. Мухіна розглядає її як «музично-драматичний твір, заснований на синтезі музики, слова і драми, що виробляє унікальну цілісність, здатну стати універсальним виразником людської культури і розкрити потенціал людини як суб'єкта» [6, с. 27].

Головним виразником ідей в цьому синтезі музики, театру й драми та їх режисерського втілення є оперний співак, діяння якого на оперній сцені слугують створенню достовірних, яскравих художніх образів. Саме завдяки його виконавській майстерності розкриваються характери, думки, почуття, емоції героїв, створюються їхні долі, що на думку Л. Мухіної, виступає «центром усього синтезу художніх відносин в опері» [6, с. 31].

З огляду на вищезазначене, включення до репертуару навчальної роботи в класі постановки голосу сольних номерів з опер відіграє дієву роль у професійному зростанні майбутнього вчителя музичного

мистецтва, формуванні його інтерпретаційних компетенцій, розвитку емоційної та артистичної культури.

Дописувачі енциклопедично-довідкової літератури виокремлюють жанри (номери) оперної музики. Серед номерів сольного співу: арія, аріозо, каватина, пісня [9, с. 429; 12, с.189], які широко використовуються у вокально-педагогічному процесі факультетів мистецького спрямування. Арія, як зазначає О. Литвинова — це «жанр сольної вокальної музики... Завершений за будовою епізод (номер) в опері... Узагальнює невеликий етап драматургії твору, розкриває емоційний стан героя. У мелодиці найрізноманітніших за змістом арій переважають кантиленні риси, домінує принцип контрасту сколюючого голосу і супроводу. Відповідно до художніх пошуків часу, естетики оперних реформ, особливостей втілення образного змісту, збагачення емоційно-психологічної палітри музичних композицій відбувалися зміни і в будові арії. Її форма еволюціонувала від простої куплетної до складної багаточастної форми з наскрізним симфонічним розвитком» [8, с. 88]. Л. Хіврич визначає аріозо як «(італ. *arioso* букв. подібно до арії) — невеликий за масштабом номер в опері, ...своєрідна «поширена репліка» в діалозі, що має розімкнену, вільну структуру і входить в наскрізну дію. Мелодика — виразно-декламаційна, часом напівречитативна» [8, с. 88].

У процесі вивчення особливостей формування виконавської інтерпретації вокальних номерів в оперних творах у полі нашого зору перебували наукові доробки С. Горбенка, Є. Гуценка, Н. Корихалової, Г. Падалки, І. Полубояриної, О. Рудницької щодо сутності, складових компонентів музичної інтерпретації. Під інтерпретацією розуміємо «створення художньо самостійної виконавської версії музичного твору через суб'єктивне усвідомлення виконавцем об'єктивної композиторської інформації, художньо-змістової сутності музичного твору з подальшим втіленням його у власному виконанні» [1, с.10].

Умовно виокремлюючи послідовні етапи створення творчої інтерпретації, дослідники пов'язують початкову роботу над музичним твором з проведенням поглибленого аналізу епохи його створення, поглядів композитора, особливостей його музичної мови тощо. Проте, вважаємо, що крім того, виконання вокального номеру з опери вимагає від студента обов'язкового знання історичного періоду, що знайшов відображення в опері. Підґрунтям творчої інтерпретації (створення достовірного образу) слугує знайомство з оригінальним літературним твором, лібрето, партитурою опери, загальне вивчення персонажу. Студент повинен знати зміст своєї оперної партії в цілому, усвідомлювати місце твору що виконується в загальній драматургії опери.

Як зазначають науковці, формуванню вокальної інтерпретації слугує не тільки точне відтворення нотного тексту, що надав композитор, але й усвідомлення підтексту, який «передає специфічний настрій музичної композиції» [5, с.251]. Погоджуючись з такою думкою, зазначимо, що опанування окремого номеру з опери вимагає від студента-виконавця розуміння сутності всіх тих подій, що відбувалися та психологічних і емоційних станів свого героя/героїні за змістом.

Створення власної інтерпретації оперного номеру вимагає від виконавця не тільки «вживання» в художній образ безпосередньо цього номеру. Студент повинен знайти такі музично-виразні, артистичні засоби, які б дозволили йому «вжитися» у даний персонаж, розкрити його цілісний образ і змістовно-драматургічну роль в опері.

Технічні труднощі опанування студентом музичного матеріалу окремого номеру з опери передбачають розгорнутої переробки музичних (інтонаційних, ритмічних, темпових, штрихових), співочих (дихання, звукоутворення, артикуляції, дикції) та драматургічних (фразування, кульмінації тощо) компонентів. На нашу думку, відтворенню яскравого художнього образу окремого номеру з опери, розкриттю

його правдивого змісту, передачі певних почуттів, емоційного стану сприятиме фрагментарне знайомство студента з особливостями музичної та співочої мови інших вокальних номерів свого героя/героїні в опері.

Оволодіння студентом технічною стороною музичного матеріалу відбувається у тісному зв'язку з його художньою складовою та виконавськими прийомами. Готовність студента до концертного виконання знаходить свій вияв у сталій сформованості виконавського плану та правдивому відтворенні художніх емоцій, якими сповнений герой/героїня в даному вокальному номері опери. Значну роль у презентації власної творчої інтерпретації студентом окремого номеру з опери, на нашу думку, відіграє наявність акторських якостей, уміння саме в даному музичному матеріалі за допомогою перевтілення та емпатійного переживання (поведінка на сцені, сценічні рухи, міміка, жести тощо) відтворити не тільки художній образ цього номеру, а й загальний художній образ героя/героїні опери.

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що створення студентом інтерпретації вокального номеру оперного твору є складним та багатограним процесом. Інтерпретація окремого вокального номеру з опери спирається не тільки на рівень технічної, акторської майстерності студента, а й на ґрунтовне «вживання» в художній образ, самопізнання себе в ньому та усвідомлення змістовної ролі персонажу в загальній драматургії опери. Досконалому створенню інтерпретації окремих оперних вокальних жанрів у процесі вокальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва сприятимуть: ґрунтовне вивчення першооснови — історичних подій, що знайшли відображення у змісті музичного твору, знайомство з оригінальним літературним твором, лібрето, із загальною партитурою опери та провідними вокальними партіями свого героя/героїні; розвиток акторської майстерності (уміння в окремому вокальному номері за

допомогою переконливості, драматичної виразності відтворити цілісний художній образ музичної драматургії).

Література

1. *Бахова Д.* Інтерпретація як науково-педагогічна проблема. Час мистецької освіти «Мистецька освіта в особистісному розвитку й професійній творчості»: зб. статей ІХ Всеукр. наук.-практ. конф. (20-21 травня 2021 р.); за заг. ред. В.В. Фоміна. Харків: ХНПУ імені Г.С.Сковороди, 2021. С. 3-10.

2. *Державний стандарт базової середньої освіти.* URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/uryad-zatverdiv-derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti-reforma-nova-ukrayinska-shkola-prodovzhitsya-u-5-9-klasah> (дата звернення 03.09.2021)

3. *Джан Бибо.* Слово как символ в композиторской концептуализации музыкальной поэтики // Проблемы современности: культура, мистецтво, педагогіка: зб. наукових праць. Луганськ: Луган. Держ. ін-т мистецтв та культури, 2007. Вип. 8. С. 34-44.

4. *Катерноза С.* Проблеми в оперному мистецтві. URL: <http://vybor.ua/video/kultura/problemy-v-opernom-iskusstve.html> (дата звернення 30.08.2021)

5. *Кун Цзівей.* Музична інтерпретація як прояв творчого самовираження // Вісник національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2020. №3. С.250-254.

6. *Мухіна Л.П.* Українське вокальне виконавство у контексті європейської оперно-вокальної культури кінця ХІХ — початку ХХ століття: дис. ... д-ра філос.: 025 — Музичне мистецтво. 2021. 232 с.

7. *Помпеева А.Ю.* Вокальна стилістика у європейській опері малої форми кінця ХІХ — ХХ століть: автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.03 — Музичне мистецтво. Харків, 2017. 21 с.

8. *Українська музична енциклопедія.* К., 2006. Т. 1. 693 с. URL: <https://drive>.

google.com/file/d/1X4GbekeE9sANI3FkD45NsDcjjt9L5BC/view (дата звернення 30.08.2021).

9. *Українська музична енциклопедія*. К. 2016. Т. 4. 693 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1PHaCDgC_S5VRqIm6bdIxXvTCDIjSnqr1/view (дата звернення 30.08.2021).

10. *Чжан Мяо* Вокально-виконавські чинники оперного стилю: інтонаційно-мелодійна типологія : дис. ... канд. мистецт-

вознавства : спец. 17.00.03 — Музыкальное искусство. Одеса, 2019. 194 с.

11. *Чжи Инь* Оперная концепция как единство словесной и музыкальной интерпретации художественной идеи. Музичне мистецтво і культура // *Наук. вісник ОДМА імені А. В. Нежданової*. 2012. Вип. 17. С. 308–316.

12. *Энциклопедический музыкальный словарь* / сост. Б.С. Штейнпресс, И.М. Ямпольский. Москва : Сов. энциклопедия, 1966. 631 с.

05.11.2021

Відомості про авторів:

Соколова Алла Вікторівна — доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри теорії і методики мистецької освіти та вокально-хорової підготовки вчителя; Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Харків, Україна; e-mail: a.sokolova.a2017@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0284-7320>

Бахова Діана — магістрант факультету мистецтв Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, Харків, Україна; e-mail: bahova1996@gmail.com

Дискурсивна діяльність мовної особистості студентів-іноземців у професійних ситуаціях спілкування

Галина Деркач,

кандидат психологічних наук, доцент,
Харківський національний університет радіоелектроніки

Сучасна система закладів вищої освіти, значна кількість теоретичних і практичних досліджень, що здійснюються у різних галузях знань, академічна мобільність та міжнародне співробітництво сприяють розширенню наукових контактів і збільшенню інтересу іноземців до отримання дипломів бакалавра та магістра в українських закладах вищої освіти. Сьогодення визначає провідну націленість освітнього процесу — формування єдиного європейського ринку висококваліфікованої праці. Цей факт вносить певні зміни до умов навчання майбутніх фахівців різного профілю, особливо фахівця, який здобуває освіту іншою мовою. Рівень володіння мовою майбутньої спеціальності безпосередньо впливає на якість і результати навчальної діяльності студентів-іноземців. В умовах глобалізації сучасної спільноти майбутній фахівець повинен володіти мовою як інструментом професійної міжкультурної комунікації, що забезпечить йому мобільність та конкуренцію на міжнародному ринку праці. Враховуючи цей факт, виникає потреба у цілеспрямованому навчанні професійної мови, яка включає вивчення стратегій комунікативної поведінки, типових ситуацій професійного характеру для різноманітних спеціальностей. Такий підхід у навчанні мови спеціальності поглиблює значення поняття дискурсивної

компетенції. Саме дискурсивна компетенція є частиною комунікативної компетенції та зазначає собою знання різних типів дискурсів і правил їх складання, вміння створювати і розуміти їх в різноманітних ситуаціях спілкування. Необхідність удосконалення системи навчання професійного мовлення іноземних студентів відповідно до сучасних вимог підготовки кваліфікованих спеціалістів визначає актуальність дослідження.

Професійне спілкування сьогодні розглядається як дискурсивне мовлення, що стало об'єктом наукових досліджень багатьох лінгвістів (Н. Арутюнова, Ф. Бацевич, Л. Безугла, Є. Бенвеніст, Є. Бондаренко, П. Донець, О. Селіванова, О. Сиротіна та ін.). Останнім часом поняття текст пов'язують із поняттям дискурс, що трактується як мовлення, «занурене у життя» (Н. Арутюнова), «життя тексту в нашій свідомості» (К. Серажим). Отже, дискурс є одним з ключових термінів сучасної лінгвістики. Дискурс є об'єктом дослідження таких наук, як філософія, психологія, соціологія, літературознавство, лінгвістика. Цей факт пояснює величезну різноманітність трактувань дискурсу, які існують сьогодні. Термін «дискурс» є популярним, але мало визначеним [7, с. 111]. Навіть у мовознавстві термін дискурс використовується для позначення феноменів різного порядку.

Як зазначає Н. Фейрклаф, «дискурс — це щось, що не піддається безпосередньому спостереженню або аналізу, феномен вислизає і нечіткий». Аналізу цього феномена присвячено широке коло робіт як вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів [7]. Незважаючи на велику різноманітність дефініцій дискурсу, дослідники виділяють та підкреслюють такі риси дискурсу, як жива мова, сукупність процесу та результату [5], наявність екстралінгвістичних факторів, дискурсивний контекст [6]. Одним із важливих теоретичних питань у сфері дискурсології є проблема виділення типів дискурсів. Відповідно до сфери комунікації виділяють такі типи дискурсів, як академічний, дипломатичний, політичний, рекламний тощо. За характером комунікації виділено такі типи дискурсу: до першого типу відносять спонтанний, підготовлений, офіційний, неофіційний, до другого — чоловічий, жіночий, дитячий, третій тип включає аргументативний, конфліктний, авторитарний тощо, в яких характер комунікації визначається певним типом організації. Головними фігурами будь-якого дискурсу є мовці — адресат та адресант, або дискурсивні особистості. Результатом любого дискурсу є його сприймання та розуміння. Дискурс не може існувати поза межами контексту, поза межами ситуації. Зміна параметру ситуації сприяє зміні дискурсу. Для створення конкретного дискурсу, адресат повинен по-перше з'ясувати ситуацію, визначити час, місце спілкування (врахувати екстралінгвістичні фактори), і тільки потім визначити стратегію спілкування. Зазначимо, що в процесі навчання професійної комунікації необхідно ознайомити майбутніх фахівців з типовими ситуаціями спілкування для реалізації того або іншого дискурсу в них. Особливістю професійно-орієнтованого дискурсу є його включення у контекст професійної діяльності, реалізація в діловому спілкуванні і представлення у наступних мовленнєвих діях: презентація матеріалу, письмовий або усний обмін інформацією, вираження особистої думки, обговорення, дискусія зі

специфічною лексикою та термінологією. Для кожного виду професійного дискурсу існують характерні стійкі сполучення, мовленнєві зразки, «дискурсивні формули». Завданням професійного дискурсу є рішення ділових запитань, обмін інформацією, фактами, даними з приводу яких комуніканти вступають в спілкування. Професійно-орієнтоване навчання іноземних студентів спрямовано на формування та розвиток когнітивно-комунікативної і дискурсивної компетенцій, необхідних для комунікації в усіх ситуаціях професійного спілкування. Навчання мови спеціальності враховує: накопичення спеціальної термінології (на основі володіння загальномовними лексико-граматичними компонентами); активне засвоєння граматичних (синтаксичних) особливостей, що характеризують офіційно-ділову мову та притаманні обраній спеціальності; навчання принципам структурування промови, як письмової, так і усної (аналіз, синтез, аргументація, дискусія). Слід зазначити, що під час опанування мови майбутньої спеціальності студенти-іноземці відпрацьовують тексти за фахом, які сприяють професійному спілкуванню та мають екстралінгвістичні особливості, використовуються в особливих ситуаціях і мають певний склад учасників спілкування — все це дозволяє класифікувати їх певним прагмафункціональним типом мовленнєвої діяльності, тобто дискурсом.

Специфіка реалізації дискурсивного підходу у навчанні іноземних студентів професійної мови представлена в даній роботі за допомогою навчального посібника В.А. Демченко, Г.О. Деркач «Науковий стиль для іноземних студентів економічних спеціальностей», апробація якого була здійснена на кафедрі мовної підготовки Харківського національного університету радіоелектроніки. Даний підхід у навчанні студентів-іноземців використовувався задля створення моделі навчання української мови ділового спілкування, яка дозволить майбутнім фахівцям бути компетентними в дискурсивному відношенні як в навчальних, так і

в реальних ситуаціях ділового спілкування. В подальшому, враховуючи наведене, має сенс суміжно з поняттям «мовленнева особистість», «комунікативна особистість» відокремлювати поняття «особистість дискурсивна». Дискурсивна особистість поєднує сукупність дискурсивних (мовних, мовленневих) знань, вмінь та навичок, які забезпечують успішну реалізацію вербально-регулятивних інтенцій в різноманітних типах діяльності. В процесі мовленнєвої діяльності у взаємодії з іншими співрозмовниками, з індивідуальною творчою активністю, пов'язаною з особистісною самореалізацією, проявляється два аспекти особистості — індивідуальний та соціальний. Тому, велика увага на заняттях приділяється проблемним ситуаціям ділового спілкування комунікантів. Водночас з обов'язковими вміннями, пов'язаними з навчанням мови професійного спілкування (лінгвістичною і соціолінгвістичною компетенцією), велика увага приділяється компетенції успішного використання мовних одиниць для досягнення мети не тільки в даній конкретній і одиничній ситуації, але і в системі даного типу діяльності та певній сфері досліду в цілому. Розглянемо наведене вище на прикладі навчального посібника. Навчальний посібник сприяє подальшій самостійній роботі студентів-іноземців, активізуючи їх розумову та творчу діяльність. До складу навчального посібника увійшли теми «Економіка та виробництво», «Фінанси і фінансова система», «Ціни та ціноутворення», «Управління економікою. Менеджмент», «Сучасний ринок», «Світовий ринок», «Світова валютна система». Зазначені теми включають тексти з предметною спрямованістю, що сприяють засвоєнню студентами необхідних знань з предмету, а також відповідної лексики. Інформативна складова теми включає також лексико-граматичні завдання, за допомогою яких студенти-іноземці читають, аналізують тексти за спеціальністю та складають промови за визначеною темою. Серед таких завдань - завдання знайти, запам'ятати нові слова та терміни за спе-

ціальністю, пояснити їх значення, утворити словосполучення з ними, підібрати до них синоніми або антоніми. Утворення, ще до прочитання тексту виправданих словосполучень, шляхом поєднання слів у різних комбінаціях (з правої та лівої колонки). Студенти навчаються за допомогою мовленнєвої здогадки пов'язувати слова у словосполучення. На даному етапі необхідно допускати варіативність можливостей. Припускаються певні недоліки і помилки, але така діяльність спонукає студентів-іноземців до розумової діяльності. Граматичні передтекстові завдання повторюють конструкції наукового стилю мовлення, характерні для даного типу дискурсу. Наприклад, засоби вираження відношення цілі в простих та складних реченнях. Розуміння та вірна інтерпретація інформації тексту за спеціальністю з'ясовується за допомогою післятекстових завдань. В них пропонується закінчити фрази у відповідності до тексту, визначити наявність та вірність наданої інформації з текстом, розташувати пропозиції в логічній послідовності відповідно до змісту тексту. Під час виконання завдань пропонується не звертатися, по можливості, до змісту тексту, і тільки після виконання порівняти свої відповіді. Такі завдання спрямовані на рецептивні вміння сприйняття тексту в цілому, а також вибіркової інформації в ньому. Після отримання студентами необхідної інформації та відпрацювання її мовленнєвого вираження починаються продуктивні (інтерактивні) завдання за темою. За зразком діалогу — на обрану тему студенти-іноземці створюють промову, обрав потрібну інформацію. При цьому вони використовують інтенції (відзначені та оговорені раніше в тексті), які виражають згоду або незгоду, сумнів, надію, готовність, хвилювання, доручення. Здійснюється пошук інформації в Інтернеті, в інших джерелах (журнали, газети). Після цього студенти самостійно створюють у групах діалоги та обирають діючих осіб. Таким чином створюється ділова гра, метою якої є створення мовленого ділового

дискурсу на обрану тему за спеціальністю. У процесі ділової гри студенти слухають промови один одного, виявляють помилки та сильні сторони. Студенти обирають різні ролі: директора, топ-менеджера, рядового співробітника, клієнта, покупця, партнерів по бізнесу, перекладача. Викладач також може обрати для себе роль, або спостерігати, контролювати та оцінювати кожний з ситуативних дискурсів. Адресат в такій взаємодії намагається зрозуміти адресоване йому повідомлення. В той же час готується до відправлення інформації, створює особистісну промову та виконує цілу низку ментальних операцій, які пов'язані з відправленням інформації одержувачу. Після цього даний тип дискурсу трансформується в інші письмові та усні різновиди дискурсивної ділової діяльності: складання аналітичного звіту (усний публічний виступ), письмовий аналіз ринка; інтерв'ю з представниками фірми (діалог), розробка маркетингового плану фірми, порівняння фірми з конкурентами (слабке та сильні сторони, можливості). Наступне завдання: розіграти сцену проведення опитування потенційних споживачів товару (услуги) з метою визначення необхідності в цьому товарі (услуги), презентація товару, підтвердження контракту, обговорення пунктів контракту, заповнення певних параграфів контракту з використанням відповідної лексики.

Зазначимо, що навчання, близьке до реальної комунікації, дозволяє студентам-іноземцям оволодіти вміннями моделювання ділового спілкування, актуалізувати як екстралінгвістичну складову спілкування (реальні ситуації та учасники спілкування, їх взаємодія),

так і лінгвістичну (мовленнєві вирази за темою спілкування, ситуації, жанри письмової та усної комунікації). Перспективи подальших досліджень полягають у відборі й мінімізації навчальних матеріалів, розробці системи завдань, спрямованих на формування дискурсивної компетенції іноземних студентів відповідно до необхідних комунікативних потреб в опануванні ділового спілкування.

Література

1. Белова А. Д. Поняття «стиль», «жанр», «дискурс», «текст» у сучасній лінгвістиці. К. : КНУ імені Т. Шевченка, 2002. С. 11–14.
2. Дроздова І.П. Наукові основи формування українського професійного мовлення студентів нефілологічних факультетів ВНЗ : монографія. Харків : ХНАМГ, 2010. 320 с.
3. Колшанский Г.В. Паралингвистика. Москва : Дом Книги, 2010. 96 с.
4. Малевич Л. Синергетичний підхід до викладання української мови в технічних ВНЗ // Вісник Львів. ун-ту. Сер. філологічна. Львів, 2010. С. 268–273.
5. Морозова О. І. Діяльнісний стиль мислення у лінгвістичних дослідженнях // Вісник Харк. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна, 2008. С. 41–45.
6. Карасик В. И. Языковые ключи. Волгоград : Парадигма, 2007. 520 с.
7. Шатурная Е. А. Профессионально-ориентированный дискурс как объект овладения в неязыковом вузе // Вестник Томск. гос. ун-та, 2009. С. 174–176.

30.10.2021

Відомості про автора:

Деркач Галина Олександрівна — кандидат психологічних наук, доцент, кафедра мовної підготовки, Харківський національний університет радіоелектроніки, Україна, Харків, Україна; email: galina.derkach@nure.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1825-399X>; Google Scholar.

Самосвідомість як важливий фактор оптимізації процесу психологічної адаптації першокурсників до навчальної діяльності

Вікторія Демченко,

кандидат психологічних наук, доцент,
Харківський національний університет радіоелектроніки

В сучасних умовах, коли проходить процес інтеграції української вищої освіти в європейську систему, і це пов'язано з підвищенням якості підготовки фахівців, особливого значення набуває психологічна адаптація першокурсників до нових умов навчальної діяльності, до нових вимог, до нових форм контролю тощо.

Адаптація першокурсників до нових умов навчання у вищому закладі освіти пов'язана з підвищенням активності особистості, з формуванням її нових якостей, з іншим ставленням до нового світу і усвідомленням себе в цьому світі. Отже, успішним цей процес буде в тому випадку, якщо студент зможе швидко і правильно усвідомити нові вимоги навчання, опанує знання і навички, необхідні для функціонування в студентському середовищі, а також зорієнтує себе на необхідні цінності в галузі майбутньої професійної і соціальної діяльності вже в початковому періоді навчання. Неправильне розуміння себе, неадекватне ставлення до нової соціальної ролі і нових форм навчання може позначитися на рівні здатності адаптуватися до нових навчальних умов, до групи однолітків, ускладнити адаптацію взагалі.

З розвитком самосвідомості, в результаті самопізнання, під час спілкування і діяльності в людини виникає Я-концеп-

ція, котра поступово удосконалюється і стає важливим структурним елементом її психологічного стану.

Існує ряд досліджень, авторами яких вивчалися особливості виникнення і формування самосвідомості людини, її місце і роль у структурі особистості, розкривалося саме поняття «самосвідомість».

Так, І.С. Кон [4] визначає самосвідомість як сукупність психічних процесів, за допомогою яких індивід усвідомлює себе як суб'єкта діяльності. На думку К.К. Платонова [7], самосвідомість як вищий рівень свідомості — це усвідомлення людиною свого «Я» і своїх вчинків і активне регулювання їх у суспільстві. А згідно з визначенням О.Г. Спіркіна [1] самосвідомість — це усвідомлення людиною своїх дій, думок, почуттів, морального вигляду, інтересів, свого положення в системі суспільного виробництва, тобто усвідомлення себе як особистості, яка виділена з навколишнього природного і суспільного середовища і знаходиться з ним у визначеній, історично сформованій системі відносин.

У наведених визначеннях самосвідомості авторами виділяються два важливі моменти: по-перше, підкреслюється, що вона є властивістю особистості як суспільної істоти; по-друге, вказується, що об'єктом самосвідомості є сам суб'єкт, що

пізнає, — людина, яка усвідомлює різні сторони своєї психічної діяльності і прояви власної активності.

Самосвідомість виникає тільки на основі суспільних взаємин, що виникають у процесі праці і спілкування, коли людина може пізнавати інших людей, свої відносини з ними і завдяки цьому згодом усвідомлювати саму себе, своє «Я» як щось відмінне від «Я» інших людей.

Розглядаючи самосвідомість як важливий компонент особистості, вчені вважають за необхідне вивчення її структури. Так, В.С. Мерлін [5] виділяє чотири компоненти в структурі самосвідомості: свідомість тотожності (відмінність себе від іншого світу); свідомість «Я» як активного початку суб'єкта діяльності; усвідомлення своїх психічних властивостей; соціально-моральна самооцінка, що формується на основі спілкування і діяльності.

М.І. Боришевський [2] пропонує більш повну структуру самосвідомості. Вона, як і свідомість, вважає дослідник, має три основні форми прояву: пізнавальну, емоційну і вольову. До першої форми відносять самопізнання, самоаналіз, уявлення про себе, самооцінку. Емоційна сторона самосвідомості містить самопочуття, скромність, гордість, почуття власної гідності, тобто такі форми самосвідомості, у яких виявляється емоційне ставлення людини до самої себе, те, що людина переживає в результаті порівняння себе з навколишніми чи з тим ідеалом, до якого вона прагне. Вольова форма включає прояви стриманості, самовладання, самодисципліни, самоконтролю, тобто всі ті прояви психічної активності особистості, в яких виступає свідоме регулювання власних дій, вчинків, свого ставлення до навколишніх людей і до себе самої.

Теоретичні і практичні дослідження таких вчених, як Л.С. Виготський, І.С. Кон, Ю.М. Орлов, К.К. Платонов, П.Ф. Протасеня, С.Л. Рубинштейн, О.Г. Спіркін, І.І. Чеснокова також дають підставу розглядати самосвідомість як важливий структурний компонент особистості, що є

тим внутрішнім механізмом, завдяки якому особистість може свідомо сприймати вплив навколишнього середовища, визначати міру і характер власної активності, спрямованої на оволодіння соціальним досвідом діяльності і поведінки, самостійно усвідомлюючи свої можливості.

Саме тому, як стверджує І.І. Чеснокова [11], самосвідомість, з одного боку, немов би фіксує підсумок психічного розвитку особистості на певних етапах її існування, з іншого боку, як внутрішня усвідомлена поведінка самосвідомість впливає на подальший її розвиток. Вона є тією внутрішньою умовою безперервності розвитку людини, що встановлює рівновагу між зовнішніми впливами, її внутрішнім станом і формами поведінки.

Вчені вивчали питання про формування самосвідомості в онтогенезі, тому вони припускають, що найбільше прості її форми, що беруть свій початок у дошкільному дитинстві, ускладнюються в шкільному віці й удосконалюються, поглиблюються у першокурників, а також у цьому віці з'являються і нові її форми. Такі зміни викликаються цілою низкою об'єктивних і суб'єктивних факторів, що обумовлюють усю діяльність і поведінку молодої людини. Серед них автори відзначають такі, як підвищення вимог до самостійності в новій навчальній діяльності і поведінці, зміну становища студента серед дорослих і ровесників, прагнення до дорослості та ін.

У цей період, на думку дослідників, уперше створюється своєрідна ситуація, яка стає однією з найважливіших причин інтенсивного розвитку самосвідомості, що визначається виникненням протиріччя між потребами першокурників, що зростають, і тим реальним становищем, яке вони займають у житті, зокрема у взаєминах з дорослими і новим навколишнім середовищем. Потреба знайти своє місце в системі доступних суспільних взаємин, «визначитися» серед людей стає важливим внутрішнім стимулом активізації в них процесу самопізнання, а також підвищує інтерес до внутрішнього світу оточуючих людей і до свого власного.

Характерною рисою самосвідомості студентів 1-го курсу, на думку М.Й. Боришевського, Л.С. Сапожнікової і Т.В. Говорун [3], є те, що вони виявляють більш високу власну активність у самопізнанні. Їхня самооцінка є вже значною мірою результатом власного аналізу своїх дій, вчинків, діяльності. У результаті досліджень вони прийшли висновку, що самооцінка може зробити дуже сильний вплив на психологічну адаптацію особистості, оскільки є регулятором поведінки і діяльності. Саме занижена чи завищена самооцінка першокурсника часто буває причиною його багатьох конфліктів і проблем.

Так, дослідження вчених свідчать про те, що в цьому віці самосвідомість досягає якісно нового ступеня розвитку: вона стає одним з найважливіших механізмів саморегуляції і саморозвитку особистості, завдяки яким у студентів відбувається своєрідна переорієнтація з дитячих норм і цінностей на норми і цінності дорослих. Прагнучи задовольнити цю найбільш актуальну, соціально значиму потребу і зайняти гідне місце серед дорослих і своїх одногрупників, першокурсник мимоволі змушений постійно звертатися до аналізу своєї діяльності і поведінки, вдивлятися в себе, порівнювати себе з дорослими і ровесниками, зважувати власні можливості, виявляти недоліки, задумуватися над самовдосконаленням.

Досліджуючи особливості самосвідомості, В.В. Столін [10] відзначає, що для психологічної адаптації особистості до нових соціальних умов важливим є розгляд адаптивних функцій її ситуативних Я-образів. Вступивши до вищого навчального закладу і почавши навчання, студент-першокурсник опиняється в новій і іноді навіть у проблемній соціальній ситуації, тому перед ним виникає потреба адаптації в сфері його свідомості. Відразу виникає його ситуативний Я-образ, призначений (чи функціонально адекватний) саме для даного процесу адаптації в даній конкретній ситуації. Надалі цей Я-образ може зберегтися на підсвідомому рівні і відтворюватися тільки в подібних проблемних

ситуаціях. Однак багато ситуативних Я-образів повторно не відтворюються внаслідок неповторності й унікальності тих ситуацій, в яких вони утворилися один тільки раз і були адаптивними.

Таким чином, на думку дослідника, ситуативні Я-образи є тими динамічними оперативними самовідображеннями, що безпосередньо беруть участь в оперативній життєдіяльності людини, будучи актуалізаціями різних аспектів Я-концепції. Вони гнучко змінюються і сприяють безупинній адаптації особистості до життєвих ситуацій, які постійно міняються. Однак зміни цих оперативних Я-образів викликають, на думку автора, тільки ті ситуації, які становлять досить серйозні вимоги до особистості, тобто є для неї проблемними.

В зв'язку з цим важливою також є ідея А.А. Налчаджяна [6], згідно з якою ідеальний Я-образ особистості формується в результаті роботи механізму ідентифікації. З віком прості і поверхневі форми ідентифікації поступово замінюються більш глибокими і складними. Автор вважає, що повні ідентифікації з окремими значимими суб'єктами замінюються приватними ідентифікаціями з декількома особами, унаслідок чого людина психологічно емансипується від кожного з них. Повне ототожнення себе з іншими є інфантильною ідентифікацією, що приводить до фіксації на образах певних людей. Вона корисна на перших етапах розвитку Я-концепції, але вже в підліткові і юнацькі роки затримує соціально-психологічний розвиток людини. Такий розвиток особистості має глибоке адаптивне значення: воно підготовляє особистість до різноманіття її майбутніх соціальних статусів і ролей, і одночасно, є результатом того, що суспільство ставить їй все більш широкі вимоги і очікування, виконання все більш різноманітних функцій. Тому першокурсник на перших етапах навчання починає пошуки ідеалу, нової ідентифікації, що адекватна для виконання відповідної їй нової ролі.

Об'єктом такої ідентифікації може стати особистість, що добре виконує подібну соціальну роль. В особистості, що уже володіє своєю Я-концепцією, кожна нова ідентифікація зіставляється з нею.

Р. Бернс [1] відокремлює два види Я-концепції: позитивну і негативну. Позитивна Я-концепція, на його думку, визначається трьома факторами: твердою переконаністю в імпонуванні іншим людям; впевненістю в здатності до того чи іншого виду діяльності і почуттям власної значимості. Він прирівнює позитивну Я-концепцію до позитивного ставлення до себе, самоповаги, прийняття себе, відчуття власної цінності, а негативну — до негативного ставлення до себе, неприйняття себе, відчуття власної неповноцінності. Безумовно, при цьому відбуваються складні процеси ідентифікації, порівняння, оцінки і самооцінки (а також переоцінки), у результаті яких якісь елементи нового образу переходять у структуру ідеального Я як однієї з підструктур Я-концепції.

На думку К. Роджерса [8], індивід прагне, з одного боку, аби уявлення про себе, тобто своє реальне Я, якомога більш відповідало своїм зовнішнім переживанням. З іншого — він намагається зблизити уявлення про самого себе з тими глибинними переживаннями, які складають його ідеальне Я і відповідають тому, яким він хотів би бути. Звідси реальне Я може так і не досягнути відповідності ідеальному Я або через те, що під тиском зовнішніх обставин людина змушена відмовити собі в певному життєвому досвіді, або тому, що вона нав'язує собі такі почуття, цінності чи установки, які тільки віддаляють її реальне-Я від ідеального.

Важливим аспектом процесу адаптації до вимог навчальної діяльності в студентів-першокурсників є вироблення стандартів. Під стандартом тут розуміється образ результату діяльності, що був би бажаним чи прийнятним для студента в даних умовах. Використання системи інтеріоризованих стандартів є механізмом саморегуляції й організації цілеспрямованих дій.

Порушення процесу адаптації, що виражається, зокрема, у негативних емоційних переживаннях першокурсників, визначається тими стандартами, з якими вони порівнюють результати своєї навчальної діяльності.

При розбіжності між реальним положенням справ і особистих орієнтирів можливі різні емоційні реакції. Розбіжності між реальним та ідеальним, а також між реальним і належним породжують якісно різні типи порушення адаптації особистості до умов діяльності.

Таким чином, самосвідомість відіграє значну роль в процесі психологічної адаптації першокурсників на ранніх етапах навчання. А відповідність реального Я ідеальному Я, що формує позитивну Я-концепцію, це один з важливих факторів, що сприяє оптимізації процесу адаптації першокурсників до навчання у вищому закладі освіти.

Література

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание : пер. с англ. Москва : Прогресс, 1986. 420с.
2. Боришевський М.Й. Психологічні механізми розвитку особистості // Педагогіка і психологія. 1996. С. 26–33.
3. Боришевский М.И., Сапожникова Л.С., Говорун Т.В. Психологические особенности самосознания подростка. Москва : Высш. шк., 1980. 165 с.
4. Кон И.С. В поисках себя: Личность и её самосознание. Москва : Политиздат, 1984. 335 с.
5. Мерлин В.С. Очерк интегрального исследования индивидуальности. Москва : Педагогика, 1986. 256 с.
6. Налчаджян А.А. Социально-психологическая адаптация личности. (формы, механизмы и стратегии). Ереван : Изд-во АН Ереванской ССР, 1988. 262 с.
7. Платонов К.К. Структура и развитие личности. Москва : Наука, 1986. 255с.
8. Роджерс К. Взгляд на психотерапию, становление человека. Москва : Изд.

група «Прогресс» — «Універс», 1994. 480 с.

9. *Спиркин А.Г.* Сознание и самосознание. Москва : Политиздат, 1972. 302 с.

10. *Столин В.В.* Самосознание личности. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1983. 288 с.

11. *Чеснокова И.И.* Проблема самосознания в психологии. Москва : Наука, 1977. 142 с.

01.11.2021

Відомості про автора:

Демченко Вікторія Анатоліївна — кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри мовної підготовки Харківського національного університету радіоелектроніки України, Харків, Україна; email: viktoriiia.demchenko@nure.ua; ORCID: <https://orcid.org/0002-8531-3692>; Scopus; Google Scholar.

Стрес як корисний психофізіологічний стан в умовах змагальної діяльності юних плавців

Андрій Ляшенко,

доцент,

Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди

Властивості спортивної діяльності багатьма психологами визначаються як декілька факторів, які дозволяють надати досить змістовну її характеристику. Серед них:

- спортсмен в умовах спортивної діяльності виступає одночасно її суб'єктом та об'єктом, коли їм керують викладачі та він самовдосконалюється й змушує себе виконувати відповідні вправи самостійно;
- наявність незвичайних (за межами можливого) фізичних та психічних навантажень;
- основою цієї діяльності є змагання, без яких вона втрачає власний сенс та зміст, тощо.

У відповідності до цього вже давно вивчаються проблеми, пов'язані з можливостями особистості спортсмена та його організму в умовах діяльності — змаганнях у різних видах спорту, властивостей прояву нервової системи, тощо.

У зв'язку з цим нас зацікавили питання впливу психофізіологічних станів, емоцій на результативність діяльності. Зокрема, дослідження впливу стресового стану юних спортсменів-підводників підліткового віку під час змагальної діяльності та її результативність.

При цьому, як відомо, позитивні емоції не наносять шкоди, але негативні здат-

ні зменшувати ефективність діяльності людини, викликати больовий стан та погрожувати самому життю. У цій групі особливої уваги заслуговують: боязливість, неспокій, жах, паніка, наляканість та ін. Визиваючи одну, стереотипну реакцію — стрес, вони є причиною багатьох негараздів [10].

За мільйони років удосконалення тваринного світу сформувався певний психофізіологічний механізм захисної реакції, який вмикається, коли виникає загроза існуванню організму та треба мобілізувати його енергетичні ресурси, коли має бути миттєво здійснена готовність до боротьби чи рятування від небезпеки. Стрес (у перекладі з англійської — напруження, напруження усіх внутрішніх систем та функцій) сприяє підсиленій діяльності організму для подолання важких та небезпечних умов.

Відповідно до цього фактори, які викликають стрес, в науковій літературі мають назву — стресори.

Розрізняють фізичні та психічні стресори, які у реальному житті діють як у "чистому вигляді", так і у поєднанні. До перших відносять, наприклад, дії різного типу: холод, спека, інфекційне захворювання, дефіцит сну. Психічні стресори значно різноманітніші: ознаки загрози чи небезпеки, умови ізолювання, невдачі,

монотонна робота, яка породжує крайню розумову та фізичну втому, та багато іншого [8, 12].

У ролі психічного стресора виступає і жах. Складена "шкала жаху", де боязливість та жах крайні точки у ряді цього емоційного стану, хоча фізіологічний механізм впливу усіх ступенів жаху один і той же — змінюється тільки кількісне вираження реакції (однак кількість здатна перетворюватися на якість). Тут можна виділити цілий комплекс ознак: від частого серцебиття, скованих рухів та сухих губ до відчуття нудоти, болю у животі та "ведмедячої хвороби" як це знайомо багатьом, хто не навчився володіти своєю психікою.

Крім того, здавна помітили, що в одних і тих самих екстремальних умовах люди відчують себе та діють по-різному. Визначаючим фактором у поведінці та у фізіологічних реакціях на стрес є особливості людини: сила нервової системи, тип темпераменту, її характер, життєвий досвід, розум, вікові властивості тощо.

Тому, метою нашого дослідження стало визначення впливу стресового стану спортсменів-підводників підліткового віку під час змагальної діяльності на її результативність.

У відповідності до мети було висунуто гіпотезу, що стресовий стан плавців підліткового віку певним чином впливає на загальний стан спортсменів перед змаганнями та навіть сприяє їх досягненням.

Для перевірки гіпотези нами були поставлені завдання:

- ознайомитися з властивостями стресових станів особистості спортсменів, які виникають в процесі безпосередньої підготовки до старту;
- визначити вихідні умови (тип ЦНС, темперамент, тощо) для розвитку стресових станів у спортсменів під час підготовки до старту;
- визначити ступінь впливу стресового фактору на стан кваліфікованих плавців та ефективність їх змагальної діяльності.

Під час аналізу результатів дослідження з'ясувалося, що головними умовами виникнення стресу є:

- ставлення особистості до конкретних змагань (мотивація до них);
- властивості нервової системи (тип ВНД, сила або слабкість, тощо);
- ступінь володіння засобами саморегуляції (аутотренінг, релаксація, відключення, переключення, секундування, тощо).

У відповідності до цього була зроблена спроба визначити в психологічному плані приблизно однакові умови для розвитку стресового стану у юних плавців підліткового віку. Тому, перш за все, нами з'ясовувалися властивості нервової системи спортсменів, сила якої дозволила виділити серед загальної групи тих, хто імовірно за все має перебувати в однаково сильному стресовому стані при участі в змаганнях з різним рівнем значущості для особистості. Це, на нашу думку, підлітки, які мають слабку нервову систему. Наявний склад таких спортсменів-підводників від загальної кількості склав майже 51 %.

Далі умовна група юних плавців зі слабкою нервовою системою за 10 — 15 хвилин до старту тестувалася на ІПС (елементарний прилад для встановлення параметрів серцевого ритму) для визначення ІНрм (індексу напруження регуляторних механізмів), рівень якого свідчить про наявність або відсутність стресового стану у юних спортсменів при таких умовах:

- в звичайних умовах підготовки до старту при наявності сильного стресу (змагання рівня Кубку та чемпіонату України);
- при застосуванні комплексу засобів саморегуляції за 30 — 40 хвилин до контрольного вимірювання ІНрм та за 40 — 50 хвилин до старту відповідно, тобто при середньому стресі (змагання рівня Кубку та чемпіонату України);
- при відсутності значущої мотивації та як наслідок практично при повній відсутності стресу — слабкий стрес

(на щотижневих контрольних стартах).

Після цього за допомогою визначення кореляції між показниками стресового стану (ІНрм) та спортивними результатами плавців в перелічених умовах визначався відповідний вплив стресового стану на результативність змагальної діяльності.

Так, з'ясувалося, що краще за все корелюють показники стресу зі спортивними результатами плавців при наявності «середнього стресу» та «слабкого стресу» і отримали коефіцієнти 0,78 та 0,61 відповідно. При цьому в першому випадку зменшення рівня стресу досяглося за допомогою різноманітних засобів саморегуляції. У другому — за рахунок відсутності сильної мотивації до отримання високих результатів і завоювання призових місць.

Гірше за все визначився цей взаємозв'язок при сильному стресі де коефіцієнт кореляції склав 0,38. При цьому, найне-

приємніше для спортсмена було те, що досить сильно коливалися самі спортивні результати. Вони були нестабільними. Стрес практично весь час до старту зберігав високий рівень.

Таким чином, можна зазначити, що вплив стресового стану на результативність є. Однак ступінь самого впливу визначається не лише властивостями нервової системи. Тренованість та спеціальна психологічна підготовка юних спортсменів здатні значно підвищити стійкість до стресу. Вольові зусилля, контроль, свідоме подолання страху, прагнення оволодіти собою призводять до того, що фізіологічні наслідки стресу завмирають та можуть навіть не проявлятися зовсім. Але для цього треба володіти досить значною психологічною підготовкою.

Крім того, фахівець, який керує процесом виступу спортсменів в змаганнях, повинен вміти вірно ставити мету та пропонувати мотиви змагальної діяльності.

Література

1. Геселевич А.В. Предстартовое состояние спортсмена. Москва : Физкультура и Спорт, 1969.
2. Коновалов Е. Ты смелее воды. Москва : Молодая гвардия, 1983.
3. Психология спорта : хрестоматия ; под ред. А.Е. Тарас. Минск : Харвест, 2005.
4. Пуни А.Ц. Процесс и система звеньев психической подготовки к соревнованиям в спорте. Ленинград, 1979.
5. Сапольски Р. Психология стресса. С.-Петербург : Питер, 2015.
6. Спортивное плавание: путь к успеху ; в 2 кн. ; под общ. ред. В.Н. Платонова. К. : Олимп. лит., 2011.
7. Черникова О.А. Стартовая лихорадка // Теория и практика физической культуры. 1964. № 2.
8. Уэйнберг Р. Основы психологии спорта и физической культуры / Р.С. Уэйнберг, Д. Гоулд. К. : Олимп. лит., 2001.
9. Эмоционально-волевая подготовка спортсменов ; под ред А.Т. Филатова. К. : Здоров'я, 1982.
10. Юрков И.А. Влияние предстартового состояния и соревновательной нагрузки на психическую сферу пловцов // Теория и практика физической культуры. 1983. № 10.
11. Amit Katwala. The Athletic Brain Hardcover. Simon & Schuster Ltd; UK ed. edition, 2016.
12. Dictionary. Sport. Physical Education. Sport Science / Editors: Herbert Haag & Gerald Haag. Kiel, Institut Fur Sport und Sportwissenschaften. 2003.
13. Selye H. Stress without Distress // Serban G. (eds) Psychopathology of Human Adaptation. Springer, Boston, 1976.
14. Maslow A. H. Toward a psychology of being. N. Y, 1968.

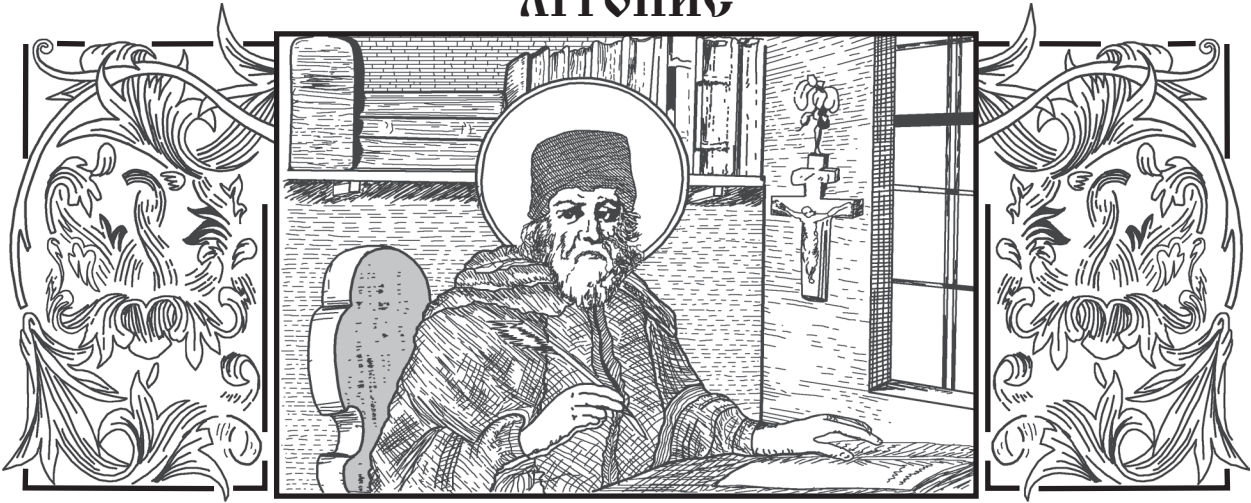
15. *Naydiffer R.* Psihologiya sorevnuyuschegosya sportsmena [The Psychology of competing athletes]. M., 1979. 141 p. (In Russ.).

16. *Wilmore G.* Physiology of sport and exercise / G.H. Wilmore, D.L. Costill. Champaign, Illinois : Human Kinetics, 2004.

11.10.2021

Відомості про автора:

Ляшенко Андрій Миколайович — доцент, завідувач кафедри циклічних видів спорту; Харківський національний педагогічний університет імені Григорія Сковороди; Харків, Україна; email: layshsw@gmail.com; ORCID: 0000-0002-6816-4234; Google Scholar.

УДК 37.091

DOI:10.30837/nc.2021.4.72

Георгій Миколайович Кірка — видатний випускник Харківського інституту інженерів залізничного транспорту

Сергій Панченко,
доктор технічних наук, професор, ректор,
Український державний університет
залізничного транспорту, Харків,

Борис Остаюк,
директор ТОВ «НВП «Залізничавтоматика», Харків,

Костянтин Колесник,
кандидат історичних наук, доцент,
Український державний університет
залізничного транспорту, Харків

За 90 років роботи в Харкові вищого навчального закладу з підготовки фахівців в галузі залізничного транспорту випускниками вишу стали десятки тисяч кваліфікованих спеціалістів. Один з найбільш видатних випускників ХІІТу — міністр транспорту і зв'язку України, Генеральний директор державної адміністрації залізничного транспорту України, Герой України Георгій Миколайович Кірка.

Георгій Миколайович Кірка народився 20 липня 1946 року в селі Клубівка Ізяславського району Хмельницької області.

Батько, Микола Пилипович, через хворобу помер у 1949 році, коли Георгію Миколайовичу було три роки. Георгія та його старшого брата Аліма виховувала мати, Софія Федорівна. Разом із ними жила також тітка (рідна сестра матері), яка з дитинства була сліпою. Саме ці жінки виховували Георгія Миколайовича,

вчили його бути мужнім і чесним, прищепили почуття людської гідності, співчуття до чужої біди, зробили все, щоб Георгій набув освіти і став достойною людиною.

Не менш важливе місце в житті Георгія Миколайовича посіла ще одна жінка — Жанна. Жанна Ігорівна — не тільки вірна дружина і мати двох дітей Георгія Миколайовича, а й найближчий помічник і надійний порадник. Саме в рідній Клубівці вони познайомились, покохали один одного і пронесли це почуття через все життя.

Свій трудовий шлях Георгій розпочав у сімнадцять років. Після закінчення 11 класів школи в 1964 році Георгій пішов працювати електрослюсарем на Клембівський цукровий завод, де, незважаючи на молодість, зарекомендував себе як надійний і наполегливий працівник [1, с. 36–37].

У 1965 році Георгій та Жанна успішно склали всі іспити та поступили до Харківського інституту інженерів залізничного транспорту на спеціальність «Експлуатація залізниць».

За роки навчання Георгій Миколайович зарекомендував себе наполегливим студентом. Досить швидко набувши серед товаришів авторитет, став одним із лідерів своєї групи. І якщо на першому курсі Георгій виявляв кращі результати з технічних предметів, то, починаючи з третього курсу, майже всі оцінки в його заліковій книжці були тільки «відмінно».

Втім, у нашому інституті студент Кірпа запам'ятався не лише високим рівнем освіти, а й активною участю в студентському житті. Георгій входив до складу студентського профспілкового комітету, де брав участь в різних суспільних заходах. Відзначився він і як гравець студентської команди клубу веселих та кмітливих, де яскраво продемонстрував неабияке почуття гумору та музичні таланти [2, с. 296–297].

Наприкінці навчання в житті Георгія Миколайовича відбулась важлива особиста подія — довгоочікуване весілля з Жанною Ігорівною. Їм судилось понад тридцять років йти по життю пліч-о-пліч.

Після успішного завершення навчання в ХІІТі Георгій і Жанна отримали розподіл на Львівську залізницю, на станцію Чоп, де кар'єра Георгія Миколайовича розпочала свій швидкий підйом. Відпрацювавши декілька місяців черговим по станції, Георгій Миколайович був призваний до лав Радянської армії, а повернувшись через рік, був призначений інженером тієї ж станції. В березні 1972 року Кірпа стає головним інженером, а вже в листопаді 1972 року — начальником станції Чоп. На цій посаді він провів наступні п'ять років. Під керівництвом Георгія Миколайовича була проведена реорганізація роботи станції, яка значно зменшила час простою вагонів та різко збільшила обіг вантажів. [3]

Не оминуло Георгія Миколайовича в ці роки і особисте щастя. В Чопі у нього народились син Віталій та донька Інна. Закарпаття — це початок його становлення як керівника нової формації, якому притаманні нестандартність мислення, відхилення від схематичності й заформалізованості, розкутість під час вирішення складних завдань.

Робота Кірпи в Чопі не залишилась непоміченою, і невдовзі він знову отримав підвищення: у травні 1977 року Георгій Миколайович стає начальником відділу перевезень Ужгородського відділку, в січні 1978 року — заступником начальника Ужгородського відділку, а в квітні 1979 року — очолює Рівненський відділок Львівської залізниці. Упродовж 1982–1984 років Кірпа працює начальником Ужгородського відділку. На всіх цих посадах Георгій Миколайович проявляв себе як досвідчений керівник, який досягає високих результатів в роботі, але при цьому дбає про інтереси колективу. Всюди залишає він після себе реконструйовані станції, нові споруди і нове житло для залізничників.

В січні 1985 року Георгій Миколайович був призначений на посаду заступника начальника Львівської залізниці, де персонально відповідав за питання пасажирського сполучення, міжнародні

перевезення та капітальне будівництво на дорозі. Наприкінці 1980-х років міністр шляхів сполучення СРСР Микола Семенович Конарев рекомендував Кірпу на відповідальну посаду начальника Жовтневої залізниці, але Георгій Миколайович відмовився залишати Україну [1, с.110 — 113].

У 1993 році Георгій Миколайович все-таки став начальником залізниці, тільки своєї, Львівської. В ті важкі для новоствореної країни часи Кірпа не тільки зумів зберегти залізничне господарство Західної України, а й продовжував здійснювати капітальне будівництво. Під його керівництвом був збудований новий приміський вокзал Львова, оновлено багато залізничних станцій, реконструйовані залізнична лікарня та палац культури залізничників, і навіть стадіон «Україна» був відремонтований за активної участі залізничників [4, с. 17].

Але при цьому системні проблеми в роботі українських залізниць накопичувались. Бартерні розрахунки призводили до затримки заробітної плати, рухомий склад не оновлювався з 1980-х років, ефективність роботи залізниці поступово зменшувалась.

В цій ситуації Георгій Миколайович пішов на рішучий крок — подав відповідну записку Президенту України Леоніду Даниловичу Кучмі, в якій вказував на проблеми галузі та пропонував шляхи виходу з кризи.

В квітні 2000 року Георгій Миколайович Кірпа був призначений Генеральним директором Укрзалізниці та водночас першим заступником Міністра транспорту.

Повною мірою талант Георгія Миколайовича Кірпи розкрився саме після його переїзду на роботу до Києва. Часу на нормалізацію роботи і виконання поставлених завдань було обмаль. Необхідно було вживати конкретних і рішучих заходів. Був уведений режим суворого контролю за витрачанням коштів. Відбулась заміна керівників на всіх рівнях. Ці та інші заходи дозволили за короткий

термін оздоровити галузь як фінансово, так і організаційно.

У 2001 році за рекордний час було відремонтовано Центральний залізничний вокзал в Києві, а також побудовано новий — Південний.

7 травня 2002 року Георгій Миколайович був призначений міністром транспорту України, а з 24 липня 2004 року він очолював об'єднане Міністерство транспорту та зв'язку. Зовсім невеликий час доля відпустила йому керувати залізницею України та всією транспортною галуззю, але скільки всього було зроблено за цей час!

З приходом Кірпи на цю посаду транспортно-дорожній комплекс зазнав відчутних змін, галузь була піднята на якісно вищій щабель. За ініціативи Георгія Миколайовича здійснено ряд грандіозних проєктів, що стали ключовими в економічному розвитку країни. Це автобан Київ — Одеса, судноплавний канал Дунай — Чорне море, швидкісний рух пасажирських поїздів, модернізація рухомого складу, розвиток науки і техніки залізничного транспорту. Швидкими темпами будується автомобільно-залізничний мостовий перехід через Дніпро в Києві, споруджується найсучасніший залізничний вокзал на станції Дарниця, оновлюється велика кількість залізничних вокзалів та станцій по всій Україні. Всюди будівництво здійснюється у вкрай стислі строки і всюди, долаючи перешкоди, Кірпа досягає успіхів.

Георгію Миколайовичу було також доручено складні й відповідальні завдання, навіть інколи не притаманні його відомству. Так, у 2003 році Міністерство транспорту та зв'язку в особі Георгія Миколайовича виконувало завдання Президента України з будівництва прикордонної застави на острові Тузла. До особливих завдань можна віднести і спорудження в місті Севастополі житлового будинку для військовослужбовців військово-морських сил України. Будинок було зведено за дев'ять місяців при нормі будівництва два роки. Якісне і своєчасне його закінчення

мало важливе політичне значення для суверенної України.

Це лише деякі приклади його діяльності. Але ж можна назвати і відновлення драматичного театру в Ніжині, будівництво шляхопроводу у Львові, повне відновлення і облаштування центру творчих колективів у Києві, спорудження школи в «Артеку», спонсорську допомогу під час реставрації театру в Одесі, фінансову підтримку авіабудівної галузі, реорганізацію залізничних військ і збереження їх як окремої структури в системі транспорту та багато іншого.

В усіх своїх справах Георгій Миколайович не забував про людей. Він шанував працівників та ветеранів транспортно-комплексу. Йому завдячують сотні тисяч пенсіонерів та молодих людей за воістину батьківську турботу. Під його керівництвом здійснювалась соціальна програма «Сільський автобус». За його ініціативи будувались храми, лікарні, школи, надавалась допомога творчим колективам, проводилась велика благодійна діяльність. Велика увага була приділена соціальному захисту працівників та їх сімей. За рівнем заробітної плати залізничники з передостаннього місця в країні перейшли до першої десятки. Відновилося будівництво житла. У місті Києві вперше за 10 років було здано в експлуатацію багатоквартирний житловий будинок для залізничників. Пенсіонери почали отримувати матеріальну допомогу від залізниць [5].

Важливе місце в діяльності Кірпи займала Харківщина. Зокрема, завдяки Георгію Миколайовичу було добудовано та введено в експлуатацію дві станції метрополітену «Ботанічний сад» та «23 Серпня», придбано 15 нових метровагонів для Олексіївської лінії, відкрито сучасний Центр здоров'я жінок, побудовано найбільший у Східній Україні Палац ігрових видів спорту «Локомотив», реконструйовано Привокзальну площу Харкова, на Слобожанщині реконструйовано чи побудовано заново десятки вокзалів. [6]

Не забував Георгій Миколайович і свою «альма-матер». Декілька разів він приїздив до рідного навчального закладу, надавав йому допомогу, слідкував за тим, як ідуть у ньому справи. Саме з ініціативи Кірпи Українській державній академії залізничного транспорту (таку назву виш мав у ті часи) були передані четвертий навчальний корпус та стадіон «Південний».

Успіхи Кірпи як керівника були б неможливі без вміння розбиратись в людях, підбирати гідних і висококваліфікованих людей. Під його керівництвом була створена команда справжніх професіоналів, видатних фахівців-залізничників. Георгій Миколайович вчив своїх колег повністю присвячувати себе роботі і бути відданим своїй професії. І вчив цьому не за підручниками, а на своєму власному прикладі. Вражала працездатність Кірпи. Здавалось, що він взагалі не має жодної вільної хвилини. І разом з тим він ніколи не втрачав можливість поспілкуватись з робітниками, які роблять «погоду на підприємстві» [1, с. 241].

Реформи Георгія Миколайовича дали міцний поштовх для розвитку залізниці та всієї транспортної галузі, підвищили престиж професії залізничника.

За свої досягнення Георгій Миколайович Кірпа був відзначений численними державними нагородами та званнями. Серед них: заслужений працівник транспорту України, академік Транспортної академії України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки за 2002 рік та Державної премії України в галузі архітектури за 2003 рік, почесний залізничник, почесний громадянин Києва, кавалер Ордена Дружби народів, Ордену «За заслуги» III ступеня, Ордену князя Ярослава Мудрого V ступеня, Орденів Святого Володимира, Нестора Літописця та інших [1, с. 40 — 41].

Указом Президента України Леоніда Кучми від 23 квітня 2002 року за визначні заслуги перед Україною у розвитку залізничного транспорту, забезпечення ефективного функціонування транспортної системи держави, генеральному директо-

ру Державної адміністрації залізничного транспорту України Георгію Миколайовичу Кірпі було присвоєно звання Герой України з врученням ордена Держави.

Щоб захищати інтереси залізничників на найвищому рівні, Георгій Миколайович займався і політичною діяльністю. У 2002 році Кірпа був обраний депутатом Верховної Ради України IV скликання, але зняв свою кандидатуру. З червня 2004 року він очолював партію «Відродження».

Георгій Миколайович був всебічно обдарованою людиною. Окрім досконалого володіння професією залізничника, він став досвідченим будівельником та архітектором. Розумівся на мистецтві і захоплювався ним, вмів грати на музичних інструментах, добре співав. У молоді роки навіть мріяв стати музикантом. Брав активну участь у художній самодіяльності, був учасником багатьох музичних конкурсів, і навіть навчався у заочному Народному університеті мистецтв.

В особистому житті Георгій Миколайович був звичайною людиною. Мав сім'ю, дітей, яких дуже любив. Пишався своїм онуком. Робота, якій він віддавався без останку, забирала багато сил. На відпочинок часу залишалося мало, але витрачав він його продуктивно. Полюбляв полювати, рибалити, а також поратися по господарству, куховарити.

Трагічна загибель Георгія Миколайовича Кірпи 27 грудня 2004 року обірвала його творчий зліт, завдала тяжкого удару по всій залізничній галузі.

Багато намічених планів не збулося, залишилися незавершеними його справи, але принципи і способи керівництва транспортом, закладені Георгієм Миколайовичем, залишилися. Він створив свою управлінську школу. Учні та послідовники Кірпи гідно продовжують його справи, користуючись переданим досвідом. Він є і залишиться прикладом наслідування для молоді.

І хоча Георгія Миколайовича немає з нами вже майже 17 років, але людська пам'ять про нього жива і залишиться на довгі роки.

На честь Георгія Миколайовича Кірпи названі площа в Ужгороді, вулиця в Києві, залізнична станція. В рідній Клубівці діє музей Георгія Миколайовича. Працює також Фонд імені Кірпи, який надає допомогу обдарованій молоді. Кращі студенти нашого, тепер вже Українського державного університету залізничного транспорту також отримують премію імені Кірпи за успіхи в навчанні [5].

Вивчення досвіду діяльності Кірпи та його практичне використання надзвичайно необхідні зараз для подолання кризових явищ в роботі транспорту України і перетворення транспортної галузі, в тому числі залізничного транспорту, в локомотив розвитку економіки України.

Література

1. *Свердлов Б.М.* Георгий Кирпа: Незавершенная колея. К., 2006. 368 с.
2. *Український державний університет залізничного транспорту*; за ред. С.В. Панченко. К.: Логос-Київ, 2016. 303 с.
3. *Залізний керівник Львівської залізниці Георгій Кірпа* [Електронний ресурс]. 2020. Режим доступу до ресурсу: <https://photo-lviv.in.ua/zaliznyukerivnyk-lvivskoi-zaliznytsi-heorhiy-kirpa/>
4. *Пилип'юк В., Юхницький Ю.* Кризь відстані і роки. Львів: Світло і тінь, 2001. 144 с.
5. *Путівник по музею імені Г.М. Кірпи*. [Електронний ресурс]. 2020. Режим доступу до ресурсу: <http://www.fondkirpa.com.ua/index.php?act=gratitude&lang=ua>
6. *Двадцять років тому «Укрзалізницю» очолив Георгій Кірпа* [Електронний ресурс]. 2020. Режим доступу до ресурсу: <http://oblrada.kharkov.ua/ua/kharkiv-region/do-you-know-the-kharkiv-region/23946-dvadtsiat-rokiv-tomu-ukrzaliznytsiu-ocholyv-heorhiy-kirpa>

27.10.2021

Відомості про авторів:

Панченко Сергій Володимирович — доктор технічних наук, професор, ректор, Український державний університет залізничного транспорту, Харків, Україна; email: info@kart.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7626-9933>; Scopus Author ID: 57190165613; Google Scholar <https://scholar.google.com.ua/citations?user=z-1wa9AAAAAJ&hl=ru>.

Колесник Костянтин Едуардович — кандидат історичних наук, доцент, Український державний університет залізничного транспорту, Харків, Україна; email: kolesnik@kart.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0249-0376>; Google Scholar. <https://scholar.google.com.ua/citations?user=TUzUvYYAAAAAJ&hl=ru&citsig=AMstHGT3wzkzivGxCIGuFtdycvhyucZ93Q>

100 лет ХГАДИ!

Александр Демченко,

скульптор, преподаватель,

Харьковская государственная академия дизайна и искусств,

Елена Дербилова,

художник-график

Сколько удивительных событий видел и оттенял Первый учебный корпус института, этот сказочный терем постройки 1913 года в стиле украинского модерна! Сколько личных судеб, упорного труда, упоения творчеством, страстей, любви, дружбы и соперничества, мучительных поисков и неожиданных находок, побед и поражений, рискованных экспериментов и рождения новых традиций прошло перед его взором — не описать. Отдалённая тень этих событий сквозит со старых фотографий, многофигурных парадных построений перед этим великолепным зданием — родным домом для всех изображенных. Улыбаются нам, сегодняшним, многие узнаваемые лица художников, чьи имена вошли в историю отечественного искусства. Их весомый вклад в развитие культуры — залог бес-

конечности в цепи передачи секретов мастерства от учителей — к ученикам. Залог успеха.

В честь Юбилея перед этим зданием установлен памятник Марии Раевской-Ивановой, выпускнице Петербургской Академии художеств, первой женщине в Российской империи, получившей там диплом профессионального художника. Это давало ей право открыть частную Школу рисования в Харькове. Как отдельное учебное заведение Школа появилась в 1869 году (до того были «прибавочные классы» рисования в Харьковском колледже XVIII века и Класс рисунка в Харьковском университете с начала XIX века). С учетом нужд развивающегося города Школа рисования давала художественно-промышленное направление в подготовке учеников. Многие известные художники

второй половины XIX века получили в ней образование.

В 1896 году частная школа стала городской художественной школой. Преподавали в ней выпускники Петербургской Академии художеств.

В 1912 году в Харькове открыли художественное училище. Основные дисциплины в нём вели ученики И.Е. Репина, сохранявшие традиции реализма в академическом рисунке и живописи.

После Октябрьской революции во всей стране и в Харькове началось разрушение академического образования. С января 1919 до 1934 года в Харькове, как столице Украины, был организован специальный отдел изобразительных искусств, входивший в состав Совета искусств. Волей этого отдела художественное училище превратилось в Свободные государственные художественные мастерские. Учебный процесс прекратился. Ориентируясь на Московский ВХУТЕМАС, в Харькове решили создать высшее училище, готовящее художников для промышленности.

В 1927 году открыли Харьковский художественный техникум.

В программе обучения переключились от станковых видов искусства к так называемым производственным. Стали выходить специалисты — живописцы, графики, театральные художники, скульпторы и архитекторы.

В 1929 году техникум переименовали в Художественный институт.

Начальную подготовку к нему давал Рабфак, открытый при институте.

В 1934 году после очередной реформы снова — техникум.

В 1938 году утвердился статус высшего учебного заведения — институт. Но архитектурный факультет убрали, перевели в Инженерно-строительный институт. В годы Великой Отечественной войны Харьковский институт был эвакуирован в Самарканд. Многие студенты и преподаватели ушли на фронт. Вернулись не все... После освобождения Харькова уже в 1943 году институт возобновил работу.

В 1963 году — реорганизован в Художественно-промышленный институт.

Появились новые факультеты — «Дизайн», «Интерьер и оборудование».

На базе станковой графики была основана специализация «Промышленная графика и упаковка».

Кроме основного здания института дореволюционной постройки в 1968 году появился 2-й учебный корпус для художников декоративной росписи, витража, обработки дерева, конструирования упаковки. В последующие 1970-80-90-е годы тенденция развития художественного образования, тесно связанного с производством, шла по нарастающей. В 1992 году был построен 3-й корпус института, где разместились кафедры Графического дизайна, Компьютерного дизайна, Реставрации, Дизайна тканей и одежды, Библиотека и Лицей, а также учебные классы, Актовый зал и выставочные залы.

Распоряжением Кабинета Министров Украины № 364-р от 9 августа 2001 года на базе ХХПИ создана Харьковская государственная академия дизайна и искусств — ХГАДИ.

В истории ХГАДИ огромное значение имеет кафедра скульптуры.

КАФЕДРА СКУЛЬПТУРЫ

В 1927 году Кафедра скульптуры выпускала специалистов. Но во время реорганизации 1963 года подготовка скульпторов прекратилась. Возобновилась в 1974 году со специализацией «Архитектурно-декоративная пластика».

Ученица знаменитого французского скульптора Огюста Родена Элеонора Блох по праву считается основательницей харьковской школы скульптуры. Она возглавляла скульптурную мастерскую института в 1920 — 30-е годы. Одновременно с ней работали скульпторы Б. Кратко, И. Рык. И. Севера. Лучшие традиции школы продолжали развиваться и после Великой Отечественной войны. В 1950-е годы кафедру возглавил Адольф Страхов, народный художник Украины. В 1960-е

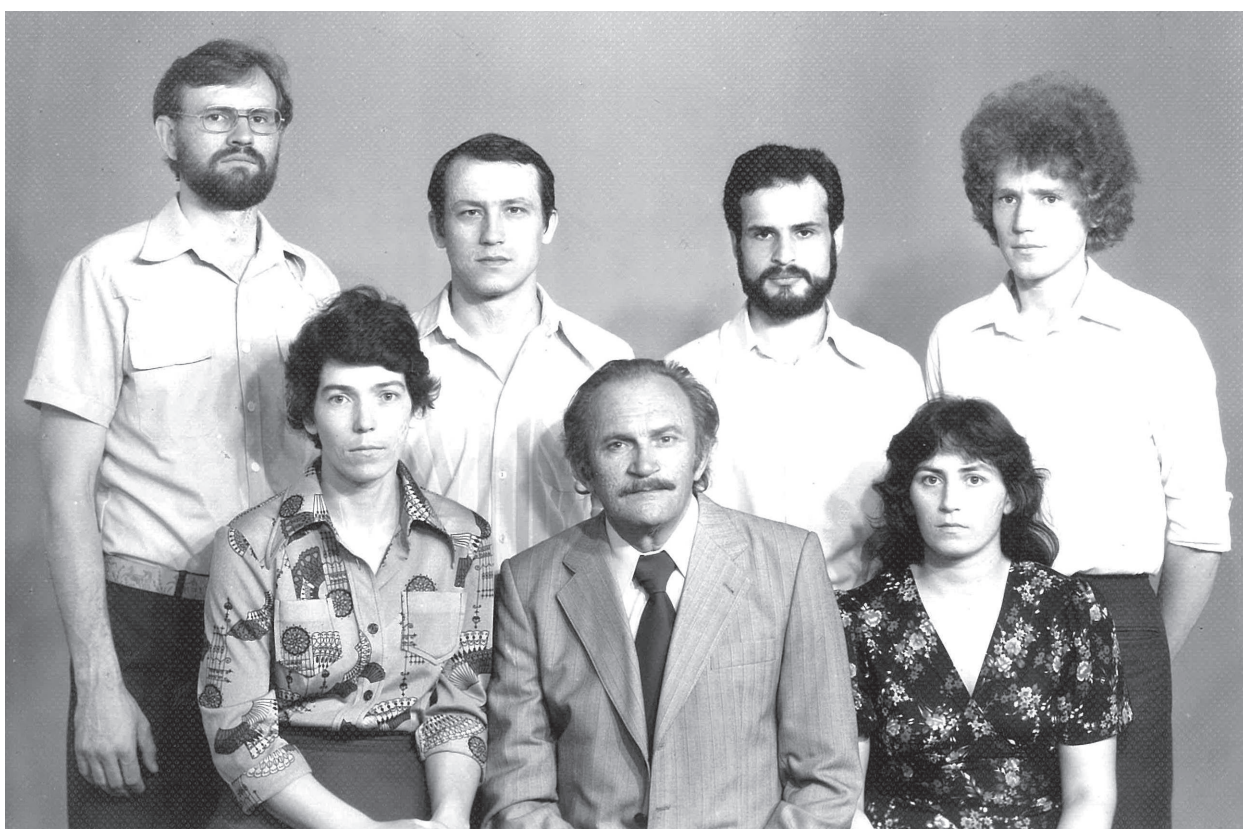

годы заведующим кафедрой был Николай Рябинин — народный художник Украины, лауреат Государственной премии и член-корреспондент Академии искусств СССР. В 1970 — 80-е годы — профессор В.П. Воловик, автор прекрасного памятника Н. Рудневу. В 1990 — начале 2000-х — архитектор В.Г. Миронов, скульпторы А.П. Бережной и С-А. Гурбанов. Среди выпускников ХХПИ особенно известны народный художник СССР М. Лысенко, народный художник Казахстана К. Наурбаев, народный художник Украины В. Агибалов и М. Овсянкин — заслуженный деятель искусств Украины. Огромный вклад в культурное развитие Украины внесли скульпторы-педагоги О. Кудрявцева, И. Мельгунова, Д. Сова, Л. Жуковская, Л. Твердянская, а также П. Юрченко, В. Семенюк, А. Ридный, А. Демченко. К. Мамедов.

В целом деятельность кафедры «архитектурно-декоративная пластика» (скульптура) сводится к преподаванию

основных дисциплин: академическая скульптура (лепка головы и фигуры человека); композиция (решение художественного образа, привязка к архитектуре или интерьеру — макетирование, проектная графика); работа в материале (в дереве, камне, металле...). Современный мир требует высокого уровня подготовки скульпторов для развития городов, индивидуального строительства, сохранения исторических памятников, создания новых памятников и декоративного оформления архитектуры. Кафедра успешно готовит профессионалов для решения таких сложных задач.

В 1976 году на кафедру Скульптуры приехал поступать абитуриент в военной форме, только что демобилизованный из рядов МВД в Запорожье. Это был Анатолий Дербилов. До службы в армии он окончил Уральское художественное училище в Нижнем Тагиле (Отделение обработки камня и металла). Мечтал быть скульптором. Его преподавателями стали

Выпускники отделения скульптуры ХХПИ. 1980. Слева направо: 1-й ряд: Валентина Волкова, Дмитрий Георгиевич Сова (руководитель курса), Татьяна Кочетыгова-Бузницкая; 2-й ряд: Анатолий Дербилов, Александр Мельник, Игорь Броун, Василий Семенюк

Д.Г. Сова и Л.И. Жуковская (сыновья которых тоже скульпторы).

Эта семья весь курс Анатолия (6 человек) приняли как своих детей, дополнительно к занятиям оказывая внимание и помощь во всём — приезжая на свадьбы к ученикам, помогая достать заказы на скульптурной фабрике, отмечая дни рождения в мастерской... Настоящая дружба педагогов и студентов запомнилась на всю жизнь.

«День Победы»
Казань, Татарстан, 2000

Участь на отделении Скульптуры в Харьковском художественно-промышленном институте, Анатолий Дербилов усовершенствовал знания и мастерство в академическом рисунке, в лепке из пластилина и глины фигуры человека, начиная с подготовки устойчивого каркаса, в гипсовой формовке и отливке. Гипсовую модель переводил в камень по точкам с помощью пунктир-машинки. Еще в студенческие годы Анатолий все каникулы работал на скульптурной фабрике, выполняя заказы на монументальную скульптуру — фигуры спортсменов, пионеров, рабочих и колхозников, портреты вождей, установленных потом по всей Харьковской (и не только) области. Он поднаторел в композиции и умении связать скульптуру с архитектурным пространством и в интерьере, и в экстерьере — в решении ансамбля. У него были прекрасные

Святой Князь Владимир
Свято-владимирский храм, Харьков, 2010

учителя, трудолюбия и упорства — не занимать. Помноженные на 50-летнюю активную практику, эти навыки принесли многочисленные творческие плоды — всего сделанного не счесть! Основной путь — монументальная скульптура, но есть и миниатюра, и прикладное искусство, и даже предметы изящной резной мебели, сделанной им. К этому привели и стеснённые бытовые условия в молодости (однокомнатная квартира семьи, где каждый сантиметр на счету), и, главное, — с детства наглядный пример виртуозной работы отца-краснодеревщика. Был особый кураж создать что-то вроде дворцовой мебели у себя дома — уникальные вещи, красивые и практичные. Словом, всё есть в его «послужном списке».

После окончания ХХПИ Анатолий Иванович Дербилов два года работал в Запорожье главным художником завода «Сувенир» и 22 года — в Татарстане в городе Набережные Челны. Там в мастерских Союза художников он выполнял заказы на монументальную скульптуру.

Им создано множество работ в граните, мраморе и бронзе, установленных на всей территории бывшего СССР. Его творческие работы хранятся в музеях и частных коллекциях. Любимым материалом для творческих работ было дерево и отливка из пластмассы, смешанная техника. Он участвовал более чем в 30 выставках, в том числе — в Париже. Член Союза художников Татарстана и России (принимали в Казани и в Москве). В 2005 году он вернулся в Харьков к семье и здесь за 15 лет успел создать очень многое. Годы жизни — (1953 — 2020).

Готовится к выходу книга «Воспоминания скульптора», в которой мастер очень тепло и обстоятельно пишет о своём детстве на Урале — трудностях, которые пришлось преодолеть, о путях становления в творческой профессии, об

«Распятие»

Церковь Рождества Христова, Харьков, 2018

Анатолий Иванович Дербилов (1953 — 2020)

«Портрет Марины Цветаевой»
Елабуга, 2005

«Пегас»
(Памяти поэтов, пострадавших
от государственного режима)

«Портрет Бориса Пастернака»
Чистополь, 1990

учебе, однокурсниках и учителях, о труде профессионального скульптора. Книга богато иллюстрирована фотографиями творческого наследия А.И. Дербилова. Она может быть расценена как правдивый документ времени и как талантливо изложенная исповедь личной и творческой судьбы мастера. Достойный выпускник кафедры — у него есть чему поучиться.

15.11.2021

Анотації   Аннотации   Annotations

Освіта та суспільство

УДК 378.013-027.15

Бойчук Ю. *Тенденції і перспективи розвитку педагогічної освіти // Новий колегіум. 2021. № 4. С. 3–14.*

Розглянуто питання розвитку сучасної педагогічної освіти та окреслено теоретико-концептуальні проблеми її реформування в сучасних соціокультурних умовах. Визначено особливості, ризики і перспективи її функціонування в сучасному суспільстві. Запропоновано можливі напрями проектування змісту професійної підготовки майбутніх педагогів. Проаналізовано існуючі системи супроводу випускників педагогічних вишів у світовій практиці. Обґрунтовано висновки і пропозиції щодо вдосконалення системи педагогічної освіти в Україні в умовах інтеграції у європейський і світовий освітній простір.

Ключові слова: педагог; педагогічна освіта; професійна підготовка; педагогічна компетентність.

УДК 378.013-027.15

Бойчук Ю. *Тенденции и перспективы развития педагогического образования // Новый коллегиум. 2021. № 4. С. 3–14.*

Рассмотрены вопросы развития современного педагогического образования и очерчены теоретико-концептуальные проблемы его реформирования в современных социокультурных условиях. Определены особенности, риски и перспективы его функционирования в современном обществе. Предложены возможные направления проектирования содержания профессиональной подготовки будущих педагогов. Проанализированы существующие системы сопровождения выпускников педагогических вузов в мировой практике. Обоснованы выводы и предложения относительно усовершенствования системы педагогического образования в Украине в условиях интеграции в европейское и мировое образовательное пространство.

Ключевые слова: педагог; педагогическое образование; профессиональная подготовка; педагогическая компетентность.

UDC 378.013-027.15

Boychuk Yu. *Trends and prospects for the development of pedagogical education // New Collegium. 2021. № 4. P. 3–14.*

The article considers the development of modern pedagogical education and outlines the theoretical and conceptual problems of its reform in modern socio-cultural conditions. Peculiarities, risks and prospects of its functioning in modern society are determined. Possible directions of designing the content of professional training of future teachers are offered. The existing systems of support for graduates of pedagogical universities in world practice are analyzed. Conclusions and proposals on improving the system of pedagogical education in Ukraine in terms of integration into the European and world educational space are substantiated.

Key words: educator; education; pedagogical training; professional competence.

УДК 37.081.1 (091)

Пономарьов О., Черемський М. *Вчитель знедолених та скривджених // Новий Колегіум. 2021. №4. С. 15–23.*

Стаття присвячена визначному швейцарському педагогу-гуманісту, письменнику, фундатору освіти для бідних дітей Йоганну-Генріху Песталоцці. Педагог був засновником притулків для бідних дітей і сиріт в Нейгофі, Станці, Бургдорфі, Івердоні. Будучи прихильником природовідповідного навчання, Песталоцці вибудовував його на основі вражень чуттєвого сприйняття дитини. Чим яскравіше враження від спостереження навколишнього світу, тим інтенсивніше відбувається розвиток дитини. Отже, навчання, на думку Песталоцці, має бути наочним, що дає можливість учню безпосередньо знайомитися з предметами та явищами, які його оточують. Важливе місце у виховній системі педагога посідала праця, за допомогою якої вихованці оволодівали життєво важливими знаннями, уміннями та навичками. Свій метод Песталоцці називав елементарним, адже за його допомогою навіть діти могли навчатися. Важливою особливістю елементарного методу є те, що він розви-

ває дитину різнобічно, спонукаючи її до саморозвитку та самовдосконалення.

Ключові слова: елементарний метод навчання; природо відповідність; чуттєве сприйняття; взаємне навчання; трудове виховання.

УДК 37.081.1 (091)

Пономарёв О., Черемской М. *Учитель обездоленных и униженных // Новый Коллегиум. 2021. №4. С. 15–23.*

Статья посвящена выдающемуся швейцарскому педагогу-гуманисту, писателю, основателю образования для бедных детей Иоганну-Генриху Песталоцци. Педагог был основателем приютов для бедных детей и сирот в Нейгофе, Станце, Бургдорфе, Ивердоне. Будучи сторонником природосообразного обучения, Песталоцци выстраивал его на основе впечатлений чувственного восприятия ребёнка. Чем ярче впечатления от наблюдения окружающего мира, тем интенсивнее происходит развитие ребёнка. Обучение, по мнению Песталоцци, должно быть наглядным, что даёт возможность ученику непосредственно знакомиться с предметами и явлениями, которые его окружают. Важное место в воспитательной системе педагога занимал труд, с помощью которого воспитанники овладевали жизненно важными знаниями, умениями и навыками. Свой метод Песталоцци называл элементарным, так как с его помощью даже дети могли обучать. Важной особенностью элементарного метода является то, что он развивает ребёнка разно-сторонне, побуждая его к саморазвитию и самосовершенствованию.

Ключевые слова: элементарный метод обучения; природосообразность; чувственное восприятие; взаимное обучение; трудовое воспитание.

UDC 37/08/1(091)

Ponomaryov O., Cheremsky M. *The Teacher for unfortunates and humbles // New Collegium. 2021. No 4. P. 15–23.*

Johann-Heinrich Pestalozzi are prominent Swiss teacher-humanist and writer and founder of education for poor children. Pestalozzi was been founder of orphanages in Neuhof and Stans and Burgdorf and Yverdon. Pestalozzi are author of elementary method of education. The perceptible experience of child is base of elementary method. The more bright impressions from observation of surrounding world the more intensive is development of child. Therefore education must have impudent form of studies. The visual method is helping to understand essence of objects and appearances of surrounding world. Pestalozzi was excellent writer. Work of author are representing life of poor children in villages. Pestalozzi aspired to help such children. Therefore pedagog was founder of orphanages. Pestalozzi as father taked care about children. He spend last money for subsistence of pupils. Poor children was very grateful to your teacher. Pupils not learned in classroom. They learned among nature. Children immediately apprehended the surrounding world at time walks and journeys. In orphanages pupils learned to work on field and in workshops. Children mastered abilities and habits at the work. Pestalozzi was against one-sided education. Such education is not natural and anti-humane education. All humane inclinations are interacting between ourselves. There-

fore comprehensive education is natural education. Pestalozzi aspired to simplicity and clearness in education. Therefore children easily mastered knowledge and taught of others. Elementary method of education helped to raise level of literacy among poor children. Pestalozzi much attention spared for physical development of child. The gymnastics is assisting to mental and aesthetic and moral development of pupil. Maternal education is playing a very important part for harmonic development of child. Mother are natural teacher for child. She with kindness in heart are educating her child. Pestalozzi dedicated to the mother their works. Pedagog developed sense of beauty in children. Pupils studied singing and drawing. Children singed folk songs and drowed nature. Pestalozzi related for children folk tales and legends. Pedagog developed kind and clever and creative personalities. Therefore Pestalozzi's elementary method is very important modern method of education, which necessary to study and develop and inculcate.

Key words: elementary method of education; natu-ality; sensible perception; mutual education; labour education.

Організація та управління

УДК 378.014.6.018.43:378.6:61(477.54-25)ХНМУ

Нікуліна Н., Завгородній І., Перцев Д., Краснікова С., Маракушин Д., Баглаєнко Т. *Ректорський контроль та особливості його проведення в умовах дистанційного навчання // Новий Коллегиум. 2021. №4. С. 24–29.*

Робота присвячується важливості ректорського контролю як засобу внутрішнього моніторингу в системі управління якістю освіти в закладах вищої освіти. Науково-педагогічним співтовариством процедура моніторингу та його сутність сприймаються як динамічний інструмент з постійним оновленням та зворотнім зв'язком, завдяки якому можна контролювати та управляти якістю освіти, значна увага приділяється дослідженням рівнів, умов та засобів проведення моніторингу, а також його функціональності. Наукові дослідження, які проводяться на базі вищих медичних навчальних закладів, є дуже важливим внеском у вивчення цієї проблематики. Цінність таких досліджень обумовлена тим, що вони зосереджені на якості професійної підготовки майбутніх лікарів, яка, в свою чергу, пов'язана із міжнародними стандартами та вимогами до спеціалістів цього напрямку. Враховуючи важливість якісної освіти саме в медичній сфері, на базі Харківського національного медичного університету було розроблено такий формат ректорського контролю, як засобу моніторингу, який дозволяє оцінити вклад здобувачів освіти і педагогічного складу у навчальний процес та використовується для підготовки до медичних ліцензійних іспитів, перевірки рівня засвоєння знань з практичних навичок та прийомів з надання невідкладної медичної допомоги, а також для навчально-тренувальних занять. Ректорським контролем охоплюються вітчизняні та іноземні студенти третього та випускних курсів, тому що саме

цей контингент готується до ліцензійних іспитів, а також всі контингенти студентів п'ятого курсу в рамках перевірки рівня засвоєння практичних навичок. Такий засіб моніторингу повністю себе виправдовує, методика зручна і мобільна, завжди вдається виявити ефективність роботи кафедр університету, а також студентів, рівень знань яких не відповідає вимогам. Але, через світову пандемію на COVID-19 й карантинні заходи на території України університет перейшов у дистанційний режим навчання. Завдяки сучасним технологіям, які забезпечують дистанційну форму навчання, університету вдалося не зупиняти навчальні плани. Але щодо перевірки рівня знань у здобувачів освіти, то у дистанційному форматі втрачається атмосфера як при складанні медичних ліцензійних іспитів та виключається одне з таких ключових понять, як «КОНТРОЛЬ», залишається розраховувати лише на відповідальність студентів. Проведення перевірки засвоєння рівня знань практичних навичок та прийомів надання невідкладної медичної допомоги зовсім унеможлиблюється, тому що у його форматі, крім теоретичної частини, закладено демонстрацію вмінь на симуляторах різного рівня складності.

Ключові слова: ректорський контроль; якість освіти; моніторинг; дистанційне навчання.

УДК 378.014.6.018.43:378.6:61(477.54-25)ХНМУ

Нікуліна Н., Завгородній І., Перцев Д., Краснікова С., Маракушин Д., Баглаєнко Т. Ректорський контроль і особливості його проведення в умовах дистанційного навчання // Новий Коллегиум. 2020. №4. С. 24–29.

Работа посвящается важности ректорского контроля как средства внутреннего мониторинга в системе управления качеством образования в высших учебных заведениях. Научно-педагогическим сообществом процедура мониторинга и его суть воспринимаются как динамичный инструмент, постоянно обновляющийся и имеющий обратную связь, благодаря которому можно контролировать и управлять качеством образования, значительное внимание уделяется исследованиям уровней, условиям и средствам проведения мониторинга, а также его функциональности. Научные исследования, проводимые на базе высших медицинских учебных заведений, являются очень важным вкладом в изучение этой проблематики. Ценность таких исследований обусловлена тем, что они сосредоточены на качестве профессиональной подготовки будущих врачей, которая, в свою очередь, связана с международными стандартами и требованиями к специалистам этого направления. Учитывая важность качественного образования именно в медицинской сфере, на базе Харьковского национального медицинского университета был разработан такой формат ректорского контроля как средства мониторинга, который позволяет оценить вклад студентов и педагогического состава в учебный процесс, и используется для подготовки к медицинским лицензионным экзаменам, проверки уровня усвоения знаний по практическим навыкам и приемам по оказанию неотложной медицинской помощи, а также для учебно-тренировочных занятий. Ректорским контролем охватываются отечественные и иностранные студенты третьего и

выпускных курсов, потому что именно этот контингент готовится к лицензионным экзаменам, а также все контингенты студентов пятого курса в рамках проверки уровня усвоения практических навыков. Такое средство мониторинга полностью оправдывает себя, методика удобная и мобильная, всегда удается выявить эффективность работы кафедр университета, а также студентов, уровень знаний которых не соответствует требованиям. Но из-за мировой пандемии на COVID-19 и карантинных мер на территории Украины университет перешел в дистанционный режим обучения. Благодаря современным технологиям, обеспечивающим дистанционную форму обучения, университету удалось не останавливать учебные планы. Но, что касается проверки уровня знаний студентов, то в дистанционном формате утрачивается атмосфера как при сдаче медицинских лицензионных экзаменов и исключается одно из таких ключевых понятий как «КОНТРОЛЬ», остается рассчитывать только на ответственность студентов. Проведение проверки усвоения уровня знаний практических навыков и приемов оказания неотложной медицинской помощи и вовсе становится невозможным, так как в его формате, кроме теоретической части, заложена демонстрация приобретенных умений на симуляторах разного уровня сложности.

Ключевые слова: ректорский контроль; качество образования; мониторинг; дистанционное обучение.

UDC 378.014.6.018.43:378.6:61(477.54-25)ХНМУ

Nikulina N., Zavgorodnii I., Pertsev D., Krasnikova S., Marakushyn D., Bahlaienko T. Rector's control and features of its conduct in the conditions of distance learning // New Collegium. 2021. No 4. P. 24–29.

The work is devoted to the importance of the rector's control as a means of internal monitoring in the management system of the quality of education in higher education institutions. The scientific and pedagogical community perceives the monitoring procedure and its essence as a dynamic tool with constant updating and feedback, through which it is possible to control and manage the quality of education, considerable attention is paid to the study of levels, conditions and means of monitoring, as well as its functionality. Scientific research conducted on the basis of higher medical educational institutions is a very important contribution to the study of this issue. The value of such studies is due to the fact that they focus on the quality of professional training of future doctors, which is related to international standards and requirements for specialists in this field. Taking into account the importance of quality education in the medical field, a format of the rector's control as a monitoring tool has been developed on the basis of Kharkiv National Medical University. Such control allows to assess the contribution of both students and teachers in the educational process, to prepare for medical licensing exams, to check the level of knowledge acquisition of practical skills and techniques for providing emergency medical care, as well as for training sessions. The rector's control covers domestic and foreign third- and final-year students, because this contingent is preparing for licensing exams, as well as all contingents of 5th-year students as part of testing the level of practical skills. This means of monitoring fully justifies itself, the method is con-

venient and mobile, it is always possible to identify the effectiveness of the university departments, as well as students whose level of knowledge does not meet the requirements. However, due to the global COVID-19 pandemic and quarantine measures on the territory of Ukraine, the university switched to distance learning in order to prevent the spread of the disease. Thanks to modern technologies that provide distance learning, the university has managed not to stop curricula. But when it comes to testing the students' level of knowledge, the atmosphere in the distance format is lost as when passing medical licensing exams, and one of the key concepts such as "CONTROL" is excluded, it remains only to rely on the students' responsibility. It is impossible to check the acquisition of practical skills and methods of providing emergency medical care, because in addition to the theoretical part, there is a demonstration of skills on simulators of different levels of complexity in its format.

Key words: rector's control; quality of education; monitoring; distance learning.

УДК 378.018

Садковий В., Андронов В., Попов В. Дистанційне навчання: сучасний стан та перспективи розвитку // Новий Колегіум. 2021. №4. С. 30–35.

Стаття присвячена питанню організації та провадження дистанційного навчання у закладах освіти. Акцентовано увагу на перевагах дистанційної форми навчання. Проведено порівняння дистанційної та традиційної форм навчання. Наголошено на актуальності дистанційного навчання в умовах сьогодення. Проаналізовано проблеми, які перешкоджають розвитку дистанційної форми навчання. *Визначено, що дистанційна форма навчання дозволяє в повній мірі забезпечити здобувача необхідним навчально-методичним комплексом навчальної дисципліни, зникає проблема нестачі чи відсутності навчальних матеріалів.*

Зазначено, що впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в систему дистанційного навчання дає можливість особам з особливими потребами задовольняти в повній мірі свої освітні потреби. *Визначено, що система дистанційної освіти підвищує ефективність і якість навчання, розширює інформаційне освітнє середовище, збільшує можливості комунікації учасників освітнього процесу, надає доступ до світових інформаційних ресурсів.*

Ключові слова: освітня діяльність; здобувачі вищої освіти; дистанційне навчання; навчальний процес.

УДК 378.018

Садковой В., Андронов В., Попов В. Дистанционное обучение: современное состояние и перспективы развития // Новый Коллегиум. 2021. №4. С. 30–35.

Статья посвящена вопросу организации и проведения дистанционного обучения в учебных заведениях. Акцентировано внимание на преимуществах дистанционной формы обучения. Проведено сравнение дистанционной и традиционной форм обучения. Подчеркивается актуальность дистанционного обучения. Проанализированы проблемы, препятствующие развитию дистанционной формы обучения. Установлено, что дистанционная форма обучения позволяет

в полной мере обеспечить соискателя необходимым учебно-методическим комплексом учебной дисциплины, исчезает проблема недостатка или отсутствия учебных материалов.

Определено, что внедрение современных информационно-коммуникационных технологий в систему дистанционного обучения позволяет людям с особыми потребностями удовлетворять в полной мере свои образовательные потребности. Определено, что система дистанционного образования повышает эффективность и качество обучения, расширяет информационную среду, увеличивает возможности коммуникации участников образовательного процесса, предоставляет доступ к мировым информационным ресурсам.

Ключевые слова: образовательная деятельность; студенты; дистанционное обучение; учебный процесс.

UDC 378.018

Sadkovyi V., Andronov V., Popov V. Distance learning: current state and development prospects // New Collegium. 2021. No4. P. 30–35.

This article is devoted to the issue of organizing and conducting distance learning in educational institutions. The attention is focused on the advantages of distance learning. Comparison of distance and traditional forms of education is carried out. The article highlights the relevance of distance learning. The problems that hinder the development of distance learning are analyzed. It has been established that distance learning allows the applicant to fully provide the necessary educational and methodological complex of the academic discipline, the problem of lack or absence of educational materials disappears.

The article determines that the introduction of modern information and communication technologies into the distance learning system allows people with special needs to fully satisfy their educational needs. The distance education system increases the efficiency and quality of education, expands the information environment, increases communication opportunities for participants in the educational process, and provides access to world information resources.

Key words: education; students; distance learning; educational process.

УДК 371.68:004.9

Зміївський Г., Горбунов В. Особливості впровадження мультимедійних технологій у військову освіту // Новий Колегіум. 2021. №4. С. 36–39.

Обґрунтовується вибір для впровадження в освітній простір вищого військового навчального закладу Міністерства оборони України та військового навчального підрозділу закладу вищої освіти для підвищення ефективності навчання саме мультимедійних технологій. Розкриваються нові можливості, які відкриває використання мультимедіа для навчання курсантів (студентів): вибирати «індивідуальну траєкторію навчання»; ефективно організувати освітній процес; активізувати процес навчання; підняти ступінь засвоєння інформації; зробити навчальний матеріал доступнішим, а заняття більш динамічнішим та інтересним; інтерактивність. Розглядаються можливі способи використання мультимедійних технологій для підвищення ефективності військового навчання:

мультимедійні лекції; мультимедійні групові вправи, тренування; мультимедійні програмні комплекси; електронні мультимедійні видання; електронні бібліотеки; мультимедійні дистанційні курси; оцінювання знань, умінь і навичок. Наводяться приклади успішного використання технологій мультимедіа для модернізації військової освіти, розкриваються можливості поширення даного досвіду.

Робиться висновок, що систематичне й організоване використання мультимедійних технологій у навчальній діяльності вищого військового навчального закладу Міністерства оборони України та військового навчального підрозділу закладу вищої освіти значно сприяє підвищенню рівня оволодіння навчальним матеріалом, проте його ефективність залежить від наявності сучасних мультимедійних засобів навчання, методичного забезпечення дисципліни та електронної інформаційної бази для відбору навчального матеріалу.

Ключові слова: військова освіта; ефективність навчання; інформаційні технології; мультимедійні технології; інтерактивність; електронні видання.

УДК 371.68:004.9

Змиевской Г., Горбунов В. Особенности внедрения мультимедийных технологий в военное образование // Новый Коллегиум. 2021. №4. С. 36–39.

Обосновывается выбор для внедрения в образовательное пространство высшего военного учебного заведения Министерства обороны Украины и военного учебного подразделения заведения высшего образования для повышения эффективности обучения именно мультимедийных технологий. Раскрываются новые возможности, которые открывает использование мультимедиа для обучения курсантов (студентов): выбирать «индивидуальную траекторию обучения»; эффективно организовать образовательный процесс; активизировать процесс обучения; поднять степень усвоения информации; сделать учебный материал доступным, а занятие более динамичным и интересным; интерактивность. Рассматриваются возможные способы использования мультимедийных технологий для повышения эффективности военного обучения: мультимедийные лекции; мультимедийные групповые упражнения, тренировки; мультимедийные программные комплексы; электронные мультимедийные издания; электронные библиотеки; мультимедийные дистанционные курсы; оценивание знаний, умений и навыков. Приводятся примеры успешного использования технологий мультимедиа для модернизации военного образования, раскрываются возможности распространения данного опыта.

Делается вывод, что систематическое и организованное использование мультимедийных технологий в учебной деятельности высшего военного учебного заведения Министерства обороны Украины и военного учебного подразделения заведения высшего образования значительно способствует повышению уровня овладения учебным материалом, однако его эффективность зависит от наличия современных мультимедийных средств обучения, методического обеспечения дисциплины и электронной информационной базы для отбора учебного материала.

Ключевые слова: военное образование; эффективность обучения; информационные техноло-

гии; мультимедийные технологии; интерактивность; электронные издания.

UDC 371.68:004.9

Zmivskiy H., Gorbunov V. Features of the introduction of multimedia technologies in military education // New Collegium. 2021. №4. P. 36–39.

The choice to introduce multimedia technologies into the educational space of the higher military educational institution of the Ministry of Defense of Ukraine and the military educational subdivision of the institution of higher education for the sake of the enhanced efficiency of teaching is substantiated. New opportunities are covered that are opened by the use of multimedia for teaching cadets (students) — to choose an «individual learning path», to effectively organize the educational process, to intensify the learning process, to raise the degree of assimilation of information, to make educational material accessible and the lessons more dynamic and interesting, and to boost interactivity. Among the possible ways of using multimedia technologies to improve the efficiency of military training there are multimedia lectures, multimedia group training, multimedia software systems, electronic multimedia publications, electronic libraries, multimedia distance courses, and the assessment of knowledge, skills and abilities. The examples of the successful use of multimedia technologies for the modernization of military education are given, and the opportunities for the dissemination of this experience are covered.

It is concluded that the systematic and organized use of multimedia technologies in the educational activities of the higher military educational institution of the Ministry of Defense of Ukraine and the military educational subdivision of the institution of higher education significantly contributes to an increase in the level of mastery of educational material, but its effectiveness depends on the availability of modern multimedia teaching aids, methodological support of the discipline and an electronic information base for the selection of educational material.

Key words: military education; training efficiency; information technology; multimedia technology; interactivity; electronic editions.

УДК 331.442

Кириченко І. Сучасні реалії емоційного вигорання працівників ІТ-сфери // Новий Коллегиум. 2021. №4. С. 40–44.

Стаття розглядає емоційне вигорання як одну із ключових проблем «Теорії управління та практичного менеджменту». Автором проаналізовано історичні аспекти виникнення синдрому burnout, а також думку Всесвітньої Організації охорони здоров'я щодо цього питання. Зазначається, що багато сучасних та класичних досліджень присвячено проблемі емоційного вигорання, яке стало невід'ємною частиною професійного життя, а трудові колективи — від приватних компаній до державних підприємств, — стикаються з проявами цього явища щодня. Вказано клінічні прояви синдрому та негативні аспекти його наслідків для функціонування компанії та конкретного індивіда.

Узагальнено досвід керівника «Конструкторського Бюро Роботікс», пов'язаного із синдромом

burnout, а також думки фахівців, які предметно займаються дослідженнями в галузі мозкової діяльності. Результати їх практичних досліджень свідчать про те, що лише чергування адекватних періодів навантаження та відпочинку мозкової діяльності конкретного індивіда може вберегти його від емоційного вигорання та забезпечити баланс його ментального здоров'я. Для демонстрації масштабів проблеми наведено кілька реальних прикладів емоційного вигорання співробітників та представників менеджменту конструкторського бюро — лідера в галузі наземної бойової робототехніки України. Кожен описаний випадок наочно демонструє, що понаднормова праця та відсутність відпочинку є головними негативними факторами, що провокують емоційне вигорання працівників. Усі дані представлені на засадах анонімності та не порушують етичний кодекс журналу.

Розкрито суть біологічних витоків синдрому емоційного вигорання працівників, запропоновано конкретні рекомендації щодо подолання тригерів та шляхи вирішення проблеми в цілому, визначено напрямки подальших досліджень даної проблематики.

Ключові слова: емоційне вигорання; синдром емоційного вигорання; burnout, SCRUM; ендорфіни; опіоїдні рецептори; депресія; дратівливість; хронічна втома.

УДК 331.442

Кириченко І. Современные реалии эмоционального выгорания работников IT-сферы // Новый Коллегиум. 2021. №4. С. 40–44.

Статья рассматривает эмоциональное выгорание как одну из ключевых проблем «Теории управления и практического менеджмента». Автором проанализированы исторические аспекты возникновения синдрома burnout, а также мнение Всемирной Организации Здравоохранения по этому вопросу. Отмечается, что многие современные и классические исследования посвящены проблеме эмоционального выгорания, которое стало неотъемлемой частью профессиональной жизни, а трудовые коллективы — от частных компаний до государственных предприятий — сталкиваются с проявлениями этого явления ежедневно. Указаны клинические проявления синдрома и негативные аспекты его последствий для функционирования компании и конкретного индивида. Обобщен опыт руководителя «Конструкторского Бюро Роботикс», связанного с синдромом burnout, а также мнения специалистов, предметно занимающихся исследованиями в области мозговой деятельности. Результаты их практических исследований свидетельствуют о том, что только чередование адекватных периодов нагрузки и отдыха мозговой деятельности конкретного индивида может уберечь его от эмоционального выгорания и обеспечить баланс его ментального здоровья. Для демонстрации масштабов проблемы приведены несколько реальных примеров эмоционального выгорания сотрудников и представителей менеджмента конструкторского бюро — лидера в области наземной боевой робототехники Украины. Каждый описанный случай наглядно демонстрирует, что сверхурочная работа и отсутствие отдыха являются главными негативными факторами, провоцирующими эмоциональное выгорание работников. Все данные

представлены на основе анонимности и не нарушают этический кодекс журнала.

Раскрыта суть биологических истоков синдрома эмоционального выгорания работников, предложены конкретные рекомендации по преодолению триггеров и пути решения проблемы в целом, определены направления дальнейших исследований данной проблематики.

Ключевые слова: эмоциональное выгорание; синдром эмоционального выгорания; burnout; SCRUM; эндорфины; опиоидные рецепторы; депрессия; раздражительность; хроническая усталость.

UDC 331.442

Kyrychenko I. Modern realities of emotional burnout of IT-staff // New Collegium. 2021. №4. P. 40–44.

The article considers emotional burnout as one of the key problems of "Management Theory and Practical Management". The author analyzes the historical aspects of burnout, as well as the opinion of the World Health Organization on this issue. Many modern and classical studies are devoted to the problem of emotional burnout, which has become an integral part of professional life, and labor collectives — from private companies to public enterprises — face the manifestations of this phenomenon daily. The clinical manifestations of the syndrome and the negative aspects of its consequences for the functioning of the company and the individual are indicated. The article summarizes the experience of the head of the "Design Bureau Robotics" related to burnout, as well as the opinions of experts engaged in research in the field of brain activity. The results of their practical research show that only the alternation of adequate periods of exercise and the rest of the brain of a particular individual can protect him from emotional burnout and ensure the balance of his mental health. To demonstrate the scale of the problem, here are some real examples of emotional burnout of employees and representatives of the management of the design bureau — a leader in the field of ground combat robotics in Ukraine. Each case described clearly shows that overtime and lack of rest are the main negative factors that provoke emotional burnout of workers. All data are presented on the basis of anonymity and do not violate the ethical code of the journal.

The essence of the biological origins of the syndrome of emotional burnout of employees is revealed, specific recommendations for overcoming triggers and ways to solve the problem in general are proposed, directions for further research on this issue are identified.

Key words: emotional burnout; emotional burnout syndrome; burnout; SCRUM; endorphins; opioid receptors; depression; irritability; chronic fatigue.

Методологія освіти

УДК 159.9

Садковий В., Овсяннікова Я. Використання сучасних психотренінгових технологій в межах відновлювального періоду фахівців екстремального профілю діяльності // Новий Коллегиум. 2021. №4. С. 45–49.

Розглянуто проблему відновлювального періоду діяльності фахівців ризиконебезпечних професій після виконання ними завдань за призначенням. При вирішенні цієї проблеми було запропоновано використати соціально-психологічний тренінг.

В рамках зазначеного питання на базі навчально-наукової лабораторії екстремальної та кризової психології науково-дослідного центру Національного університету цивільного захисту України було проведено дослідження. В ньому взяли участь рятувальники, які безпосередньо залучалися до ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій.

Під час дослідження впливу психологічних тренінгових технологій на особистість фахівців аварійно-рятувальних підрозділів було використано методичний алгоритм: метод спостереження, анкетування, метод кольорових виборів, методика «Дослідження тривожності» Ч.Д. Спілбергера (адаптований варіант Ю.Л. Ханіна), методика «Прогноз — 2», статистичні методи.

В результаті дослідження доведено позитивний вплив соціально-психологічного тренінгу на процес відновлення психологічної стійкості фахівців ризиконебезпечних професій у посткатастрофний період.

Ключові слова: відновлювальний період; соціально-психологічний тренінг; професійна діяльність; рятувальник; фахівці ризиконебезпечних професій; тривожність; нервово-психічна стійкість; стрес; психологічна стійкість; дезадаптивні психічні стани.

УДК 159.9

Садковий В., Овсянникова Я. Использование современных психотренинговых технологий в рамках восстановительного периода специалистов экстремального профиля деятельности // Новый Коллегиум. 2021. №4. С. 45–49.

Рассмотрена проблема восстановительного периода деятельности специалистов рискоопасных профессий после выполнения ними задач по назначению. При решении этой проблемы было предложено использовать социально-психологический тренинг.

На базе учебно-научной лаборатории экстремальной и кризисной психологии научно-исследовательского центра Национального университета гражданской защиты Украины было проведено исследование. В нем приняли участие спасатели, которые непосредственно привлекались к ликвидации последствий чрезвычайных ситуаций.

Во время исследования влияния психологических тренинговых технологий на личность специалистов аварийно-спасательных подразделений был использован методический алгоритм: метод наблюдения, анкетирование, метод цветовых выборов, методика «Исследование тревожности» Ч.Д. Спилбергера (адаптированный вариант Ю.Л. Ханина), методика «Прогноз-2», статистические методы.

В результате исследования доказано положительное влияние социально-психологического тренинга на процесс восстановления психологической устойчивости специалистов рискоопасных профессий в посткатастрофный период.

Ключевые слова: восстановительный период; социально-психологический тренинг; профессиональная деятельность; спасатель; специалисты рискоопасных профессий; тревожность; нервно-психическая

устойчивость; стресс; психологическая устойчивость; дезадаптивные психические состояния.

UDC 159.9

Sadkoviy V., Ovsyannikova Y. Use of modern psychotraining technologies in the framework of the recovery period of extreme detail profile specialists // New Collegium. 2021. No 4. P. 45–49.

The article considers the problem of the recovery period of activity of specialists of risky professions after their performance of tasks on purpose. In solving this problem, it was suggested to use socio-psychological training.

Within the framework of this issue, a study was conducted on the basis of the educational and scientific laboratory of extreme and crisis psychology of the research center of the National University of Civil Defense of Ukraine. Rescuers took part in it, were directly involved in the elimination of the consequences of emergencies.

In order to restore the psychological stability of rescuers, specialists of the training and research laboratory of extreme and crisis psychology of the research center of NUCDU developed a socio-psychological training with a clear structure that corresponds to the professional activities of hazardous professions, including rescuers.

During the study of the influence of psychological training technologies on the personality of specialists of emergency rescue units, a methodical algorithm was used: the method of observation, questionnaires, the method of color choices, the method of "Anxiety Research" Ch.D. Spielberger (adapted version by YL Khanin), method "Forecast-2", statistical methods.

As a result of the study, the positive impact of socio-psychological training on the process of restoring the psychological resilience of specialists in high-risk occupations in the post-disaster period was proved.

Key words: recovery period; social and psychological training; professional activity; rescuer; specialists of risky professions; anxiety; neuropsychological stability; stress; psychological stability; maladaptive mental states.

УДК 378.147

Левкін А., Левкіна Р., Котко Я. Інформаційні технології у навчанні студентів // Новий Коллегиум. 2021. № 4. С. 50–53.

Процес інформатизації освіти як складова інформатизації сучасного суспільства не можливий без запровадження нових педагогічних інформаційних технологій у системі освіти. Розглянуто основні методи використання новітніх інформаційних технологій у навчально-виховному процесі ЗВО. Основна увага приділяється використанню комп'ютерних мереж та електронних джерел інформації у процесі навчання, як засобу мотивації пізнавальної активності студентів.

Ключові слова: технології навчання, педагогічні технології, інформаційні технології, інформаційно-комунікаційні технології, мотивація.

УДК 378.147

Левкин А., Левкина Р., Котко Я. Информационные технологии в обучении студентов // Новый Коллегиум. 2021. № 4. С. 50–53.

Процесс информатизации образования как составляющая информатизации современного общества невозможен без внедрения новых информационных технологий в систему образования. Рассмотрены основные методы использования новейших информационных технологий в учебно-воспитательном процессе высшего учебного заведения. Основное внимание уделяется использованию компьютерных сетей и электронных источников информации в процессе обучения как средства мотивации познавательной активности студентов.

Ключевые слова: технология обучения; педагогические технологии; информационные технологии; информационно-коммуникационные технологии; мотивация.

UDC 378.147

Levkin A., Levkina R., Kotko Ya. Information technologies in student education // New Collegium. 2021. No. 4. P. 50–53.

The process of informatization of education as a component of informatization of modern society is not possible without the introduction of new pedagogical information technologies in the education system. The main methods of using the latest information technologies in the educational process of higher education institutions are considered. The traditional method is to teach with fragmentary use of computers to demonstrate illustrative materials, control knowledge, test, and so on. The basis of the non-traditional method is research work in computer laboratories, computational experiments, the formation of analytical reports or databases. The main priorities of the use of IT in the educational process of the State Biotechnological University are: increasing the efficiency of educational and cognitive activities of students; operational control of the level of knowledge, diagnosing errors; self-realization of personality; additional communication opportunities; research work and search for statistical material; free choice of forms and methods of teaching.

It is concluded that information technologies in the educational process perform educational, upbringing and research functions. Use of information technology allows to create a fundamentally new information educational sphere. It provides ample opportunities for educational activities, affects the redistribution of functions between its participants, increases motivation, develops independence, provides individualization and differentiation of the educational process, contributes to the modernization of the traditional learning system.

Key words: learning technologies; pedagogical technologies; information technologies; information and communication technologies; motivation.

УДК 378.016:784

Соколова А., Бахова Д. Виконавська інтерпретація оперних вокальних жанрів у процесі вокальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва // Новий Колегіум. 2021. № 4. С. 54–58.

На основі аналізу музично-педагогічної та мистецтвознавчої літератури розглянуто проблему вокальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, визначено особливості створення здобувачами інтерпретації окремих вокальних номерів оперних творів.

Ключові слова: опера; вокальні номери оперних творів; інтерпретація; художній образ.

УДК 378.016:784

Соколова А., Бахова Д. Исполнительская интерпретация оперных вокальных жанров в процессе вокальной подготовки будущих учителей музыкального искусства // Новый Коллегиум. 2021. №4. С. 54–58.

На основе анализа музыкально-педагогической и искусствоведческой литературы рассмотрена проблема вокальной подготовки будущих учителей музыкального искусства, определены особенности создания соискателями интерпретации отдельных вокальных номеров оперных произведений.

Ключевые слова: опера; вокальные номера оперных произведений; интерпретация; художественный образ.

UDC 378.016:784

Sokolova A., Bakhova D. Performing interpretation of the opera vocal genre in the process of vocal training of future music teacher // New Collegium. 2021. No 4. P. 54–58.

The question of the formation of a holistic worldview in the younger generation based on artistic and aesthetic value orientations, which will contribute to creative self-realization and artistic self-expression of the individual throughout life, is relevant at the present stage of development of Ukrainian society.

Therefore, special attention is paid to basic secondary education. The state standard defines a complex of musical competencies that schoolchildren must master. Based on the learning outcomes, schoolchildren should be able to analyze, interpret and critically evaluate artistic images, develop their own emotional and sensory sphere based on the perception of art and the creation of musical artistic images by means of a variety of performing activities.

In this regard, the importance of the teacher of musical art is increasing, the requirements for his professional training, the formation of skills in creating his own interpretation of musical works, and “transferring” spiritual values by means of his own vocal skills are increasing.

Based on the analysis of musical pedagogical and art history literature, the article considers the problem of using vocal numbers from operas in the process of vocal training of future teachers of musical art.

It is noted that the inclusion of solo performances from operas (aria, arioso, cavatina, song) in the training repertoire in Voice Production classes will play an effective role in the professional growth of the future teacher of musical art, the formation of his interpretive competencies, the development of emotional and artistic culture.

The components have been identified that will help the student to brighten up the artistic image and create a perfect interpretation of a separate vocal number from the opera.

Key words: opera; vocal numbers of operas; interpretation; artistic image.

УДК 378

Деркач Г. Дискурсивна діяльність мовної особистості студентів-іноземців у професійних

ситуаціях спілкування // *Новий Колегіум*. 2021. №4. С. 59–62.

Висвітлено особливості професійно-орієнтованого дискурсу та його значення у навчанні професійного спілкування іноземних студентів, визначено напрями формування лінгводискурсивної компетентності іноземних студентів. Сформульовано визначення дискурсу, надано характеристики основних компонентів дискурсу. Окремо розглянуто категорію професійного дискурсу як дискурсивної діяльності мовної особистості в ситуаціях професійного спілкування. Реалізація дискурсивного підходу в навчанні іноземних студентів професійної мови представлена за допомогою навчального посібника «Науковий стиль для іноземних студентів економічних спеціальностей».

Ключові слова: мовна особистість; дискурс; дискурсивна діяльність; професійне спілкування.

УДК 378

Деркач Г. Дискурсивная деятельность языковой личности студентов-иностранцев в профессиональных ситуациях общения // Новый Коллегиум. 2021. №4. С. 59–62.

Рассмотрены особенности профессионально-ориентированного дискурса и его значение в обучении профессиональному общению иностранных студентов, определены направления формирования лингводискурсивной компетенции студентов-иностранцев. Сформулировано определение дискурса, даны характеристики основным компонентам дискурса. Отдельно рассмотрена категория профессионального дискурса как дискурсивной деятельности языковой личности в ситуациях профессионального общения. Реализация дискурсивного подхода при обучении иностранных студентов профессиональному языку представлена в данной работе на примере учебного пособия «Научный стиль для иностранных студентов экономических специальностей».

Ключевые слова: языковая личность; дискурс; дискурсивная деятельность; профессиональное общение.

UDC 378

Derkach G. Discursive activity of the linguistic personality of foreign students in professional communication situations // New Collegium. 2021. No 4. P. 59–62.

The article highlights the features of professionally oriented discourse and its importance in teaching professional communication to foreign students, defines the directions of the formation of the linguistic and discursive competence of foreign students. The definition of discourse has been formulated. The characteristics of the main components of discourse are given: living language, the totality of the process and the result, the presence of extra linguistic factors, the discursive context. The types of discourse are considered: academic, diplomatic, political, advertising; by the nature of communication, the types of discourse are distinguished: the first type is spontaneous, prepared, official, unofficial, the second type is male, female, children's types of discourse, the third type is argumentative, conflictual, authoritarian. It is emphasized that the main participants of any discourse are discursive personalities; the result is its perception and understanding. The category of professional discourse as a discursive activity of a linguistic personality in professional communication situations is considered separately. The features of

a professionally oriented discourse are highlighted: inclusion in the context of professional activity, implementation in business communication and presentation in future linguistic actions: presentation of material, written or oral exchange of information, expression of personal opinion, discussion, discussion using special vocabulary and terminology. Listed are the aspects and indicators for teaching professionally oriented discourse. A discourse approach is presented in this article on the example of using the textbook "Scientific style for foreign students of economic specialties." This approach forms a model of learning business communication, which allows future professionals to be competent in discursive terms, both in educational and in the real situation of business communication.

Key words: linguistic personality, discourse, discursive activity, professional communication.

УДК 378.091.212:[159.923.2:316.614]

Демченко В. Самосвідомість як важливий фактор оптимізації процесу психологічної адаптації першокурсників до навчальної діяльності // Новий Колегіум. 2021. №4. С. 63–67.

Розглянуто один із аспектів адаптації першокурсників до навчальної діяльності у закладі вищої освіти. Визначено поняття «самосвідомість» та «Я-концепція». Зазначено, що самосвідомість може впливати на адаптацію першокурсників до навчання. Виявлено, що відповідність реального Я ідеальному Я формує позитивну Я-концепцію, а також сприяє оптимізації процесу адаптації першокурсників до навчання у вищому закладі освіти.

Ключові слова: адаптація; самосвідомість; самооцінка, самопізнання; Я-концепція; позитивна Я-концепція; негативна Я-концепція; Я-образ.

УДК 378.091.212:[159.923.2:316.614]

Демченко В. Самосознание как важный фактор оптимизации процесса психологической адаптации первокурсников к учебной деятельности // Новый Коллегиум. 2021. №4. С. 63–67.

Рассмотрен один из аспектов адаптации первокурсников к учебной деятельности в высшем учебном заведении. Определены понятия «самосознание» и «Я-концепция». Отмечено, что самосознание может влиять на адаптацию первокурсников к обучению. Выявлено, что соответствие Я-реального Я-идеальному формирует положительную Я-концепцию, а также способствует оптимизации процесса адаптации первокурсников к обучению в высшем учебном заведении.

Ключевые слова: адаптация; самосознание; самооценка; самопознание; Я-концепция; положительная Я-концепция; отрицательная Я-концепция; Я-образ.

UDC 378.091.212:[159.923.2:316.614]

Demchenko V. Self-awareness as an important factor in optimizing first-year students to learning activities // New Collegium. 2021. №4. P. 63–67.

In modern conditions, when the process of integration of Ukrainian higher education into the European system takes place, and this is associated with improving the quality of training, of particular importance is the psychological adaptation of freshmen to the new conditions of learning.

Adaptation of freshmen to the new conditions of higher education is associated with increased activ-

ity of the individual, with the formation of his new qualities, with a different attitude to the new world, and self-awareness in this world. Thus, this process will be successful if the student in the initial period of study can quickly and correctly understand the new requirements of learning, acquire the knowledge and skills necessary to function in a student environment, as well as he focuses on the necessary values of his future professional and social activities.

With the development of self-awareness, as a result of self-knowledge, during communication and activity, it appears a self-concept in a person, which gradually improves and becomes an important structural element of his psychological state.

Scientists distinguish two types of I-concept: positive and negative. Positive self-concept is regarded as positive attitude towards oneself, self-esteem, self-acceptance, and negative — as negative attitude towards oneself, rejection of oneself, feelings of inferiority.

At discrepancy between a real situation and personal ideals various emotional reactions are possible. Differences between the real and the ideal, as well as between the real and the appropriate give rise to qualitatively different types of impaired adaptation of the individual to the conditions of activity.

Self-awareness plays a significant role in the process of psychological adaptation of freshmen in the early stages of learning. And the correspondence of the real self to the ideal self, which forms a positive self-concept, is one of the important factors that help to optimize the process of adaptation of freshmen to study in higher educational institution.

Key words: adaptation; self-awareness; self-estimation; self-knowledge; self-concept; positive self-concept; negative self-concept; self-image.

УДК 796.03:159.944.4

Ляшенко А. Стрес як корисний психофізіологічний стан в умовах змагальної діяльності юних плавців-підводників // Новий Колегіум. 2021. №4. С. 68–71.

Представлено дослідження стресового стану та його впливу на результативність змагальної діяльності спортсменів-підводників підліткового віку.

Визначено вихідні умови для розвитку стресового стану юних підводників, його вплив на результативність змагальної діяльності та наявність великої кількості серед підлітків зі слабкою нервовою системою.

Ключові слова: стрес; результативність; змагальна діяльність; сила нервової системи.

УДК 796.03:159.944.4

Ляшенко А. Стресс как полезное психофизиологическое состояние в условиях соревновательной деятельности юных пловцов-подводников // Новый Колегіум. 2021. №4. С. 68–71.

Представлены исследования стрессового состояния и его влияния на результативность соревновательной деятельности спортсменов-подводников подросткового возраста.

Определены исходные условия для развития стрессового состояния юных пловцов-подводников, его влияние на результативность соревновательной деятельности и наличие большого числа подростков со слабой нервной системой.

Ключевые слова: стресс; результативность; соревновательная деятельность; сила нервной системы.

UDC 796.03:159.944.4

Lyashenko A. Stress as a helpful psychophysiological state under conditions of competitive activity of young underwater swimmers // New Collegium. 2021. №4. P. 68–71.

In the article the research of stress state and its impact on the effectiveness of competitive activities of teen-age swimmers of underwater is given.

Starting conditions for development of state stress in young swimmers of underwater, its influence on the effectiveness of competitive activity and availability of a great number of teen-age swimmers of underwater with weak nervous system are determined.

But the level of stress depends not only from teenagers nervous system. It is result is using psychology methods long time during and how them coaches force take part in the competitions. All of it for training them nervous system to strong stress. To mind somebody of physiologists, really stress reaction may be will not manifest future. First of recommendation is special psychological training. Arming young athletes with means of regulation them maind with an early age. Second of recommendation every trainer is must be able to designate aim and motivate young athletes to start. And last, level the tension of the nervous system of adolescents is not defined by us as negative factor performances in competitions of the underwater sport.

Key words: stress; effectiveness; competitive activity; strength of the nervous system.

Літопис

УДК 37.091

Панченко С., Остапюк Б., Колесник К. Георгій Миколайович Кірпа — видатний випускник Харківського інституту інженерів залізничного транспорту // Новий Колегіум. 2021. №4. С. 72–77.

Досліджено основні віхи життя та діяльності Георгія Миколайовича Кірпи — Міністра транспорту України, Генерального директора державної адміністрації залізничного транспорту України. Стаття розкриває становлення характеру Георгія Кірпи, його непросте дитинство. Велика увага приділена навчанню Кірпи в Харківському інституті інженерів залізничного транспорту. Досліджені основні етапи діяльності Георгія Миколайовича Кірпи на залізницях України — від чергового по станції Чоп до Генерального директора «Укрзалізниці». Стаття розкриває труднощі, з якими зіткнувся залізничний транспорту України в період становлення державності і роль Георгія Миколайовича Кірпи в подоланні цих проблем і налагоджуванню ефективної діяльності залізниці України. Особливе місце в статті приділено роботі Г.М. Кірпи на посаді Міністра транспорту України, здійсненню масштабних проектів автобану Київ — Одеса, судноплавного каналу Дунай — Чорне море, розвитку швидкісного руху та оновленню рухомого складу українських залізниць, будівництва прикордонної застави на острові Тузла та багатьох інших. Розкрито роль Кірпи в будівництві об'єктів соціальної,

ІНФОРМАЦІЯ

культурної, духовної сфери в Україні. Досліджено досвід формування ефективної команди професіоналів-залізничників під керівництвом Кірпи. Показано основні риси характеру Георгія Кірпи як особистості, завдяки яким були досягнуті його професійні успіхи.

Ключові слова: Георгій Миколайович Кірпа; залізничний транспорт; «Укрзалізниця»; Харківський інститут інженерів залізничного транспорту.

УДК 37.091

Панченко С., Остапюк Б., Колесник К. Георгий Николаевич Кирпа — выдающийся выпускник Харьковского института инженеров железнодорожного транспорта // Новый Коллегиум. 2021. №4. С. 72–77.

Изучены основные вехи жизни и деятельности Георгия Николаевича Кирпы, Министра транспорта Украины, Генерального директора Государственной администрации железнодорожного транспорта Украины. Статья раскрывает становление характера Георгия Кирпы, его простое детство. Большое внимание уделено обучению Кирпы в Харьковском институте железнодорожного транспорта. Изучены главные этапы деятельности Георгия Николаевича Кирпы на железных дорогах Украины — от дежурного по станции Чоп до Генерального директора «Укрзалізництва». Статья раскрывает трудности, с которыми столкнулся железнодорожный транспорт Украины в период становления государственности и роль Георгия Николаевича Кирпы в преодолении этих трудностей и налаживанию эффективной деятельности железных дорог Украины. Особое место в статье уделено работе Г.Н. Кирпы на должности Министра транспорта Украины, осуществлению масштабных проектов автобана Киев — Одесса, судоходного канала Дунай — Черное море, развитию скоростного движения и обновлению подвижного состава украинских железных дорог, строительства пограничной заставы на острове Тузла и многих других. Раскрыта роль Г.Н. Кирпы в строительстве объектов социальной, культурной, духовной сферы в Украине. Изучен опыт формирования эффективной команды профессионалов-железнодорожников под руководством Георгия Николаевича. Показаны основные черты характера Георгия Кирпы как

личности, благодаря которым были достигнуты его профессиональные успехи.

Ключевые слова: Георгий Николаевич Кирпа; железнодорожный транспорт; «Укрзалізниця»; Харьковский институт инженеров железнодорожного транспорта.

УДК 37.091

Panchenko S., Ostapyuk B., Kolesnik K. Georgy Nikolaevich Kirpa is an outstanding graduate of the Kharkov Institute of Railway Engineers // New Collegium. 2021. No 4. P. 72–77.

The article examines the main milestones in the life and work of Georgiy Mykolayovych Kirpa, Minister of Transport of Ukraine, General Director of the State Administration of Railway Transport of Ukraine. The article reveals the formation of Georgiy Kirpa's character, his childhood, that was anything but simple. Much attention is paid to G. Kirpa's training at the Kharkiv Institute of Railway Engineers. The main stages of Georgiy Mykolayovych Kirpa's activity at the Ukrainian railways have been studied — from a duty officer at the Chop station to the General Director of Ukrzaliznytsia. The article also reveals the challenges that the Ukrainian railway transport faced during the formation of statehood and the role of Georgiy Mykolayovych Kirpa in overcoming the difficulties and establishing effective operation of the Ukrainian railway. A special place in the article is dedicated to the work of G.M. Kirpy as the Minister of Transport of Ukraine, the implementation of large-scale projects, such as the Kyiv-Odessa highway, the Danube-Black Sea shipping canal, the development of high-speed traffic and the renewal of the rolling stock of the Ukrainian railways, the construction of a border outpost on the Tuzla Island and many others. The role of G.M. Kirpa in the construction of social, cultural, spiritual objects in Ukraine is described. The experience of forming an effective team of railway professionals under Georgiy Mykolayovych's leadership has been studied. The main personal traits of Georgiy Kirpa are shown, which were the key factors to his professional success.

Key words: Georgiy Mykolayovych Kirpa; railway transport; Ukrzaliznytsia; Kharkov Institute of Railway Engineers.

**Ўважаемые коллеги !
В Каталоге подписных изданий Украины
наш индекс — 22863**